శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ.

రెండునెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౨౭. { ప్రమాధినామసంవత్సరము. శ్రావణ భాద్రపద మాసములు. } సంచిక 3

కువలయానందసారవిమర్శనము.

వ్యాకరణవిద్యాప్రవీణ, ఉభయభాషాప్రవీణ,

అకెల్ల శేషాద్రిగారు.

"కువలయానందసారము" అను పుస్తక మొక విద్యార్థిచేతిలో నుండఁగాఁ జూచితిని. ఇది యొక యలంకారగ్రంథము. దీనిని రచించిన వారు శ్రీ బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు. సంస్కృతమందలి కువలయానందమున కిది యాంధ్రీకరణము.

ఇందు లక్షణము లన్నియు మూలమునందు వలెనే చక్కని పద్యములందు వ్రాయఁబడినవి. వ్యర్థపదములు లేకుండఁగను, అర్థము చెడకుండఁగను, మూలమున కవిరుద్ధముగను, చక్కగ బోధపడునట్లును, ఇట్లు లక్షణములు పద్యములలో వ్రాయుట సామాన్యవిషయము కాదు; అలంకారముల తత్త్వము సరిగా నెఱుఁగని వారికి సాధ్యమగునదియుఁ గాదు.

గొప్పప్రబంధములనుండి యేర్చిన పద్యము లిందు లక్ష్యములుగా నీయఁబడినవి. ఇది మిగులఁ బ్రశంసనీయము. కొన్నిపట్టులఁ దామే మూలమందలి శ్లోకములను దెనిఁగించి యుదాహరణములుగా నిచ్చియున్నారు. ఆపద్యములు గమనించినచో వీరికవిత సరళమైనదని కూడ గ్రహింపఁగలము.

మానవులకుఁ బొరపాటులనునవి పుట్టుకతోఁడివియే కాన నట్టి స్ఖాలిత్యము లీగ్రంథమునం దచ్చటచ్చటఁ గానఁబడినవి. వానిలోఁ గొన్నిటి నీదిగువను జూపుచున్నాను.

1. ఉత్ప్రేక్ష.

(1) సిద్ధవిషయహేతూత్ప్రేక్ష:—

దీనికి వీ రిచ్చిన యుదాహరణమును, దాని సమన్వయమును గమనింపుఁడు.

"తరుణి వనస్యకాంత నతిదారుణపుష్పశిలీముఖవ్యథా
భరవివశాంగి సంగథపుబారికి నగ్గముచేసి క్రూరుఁడై
యరిగ మహీసురాధముఁ డహంకృతితో నని రోషభీషణ
స్ఫురణ వహించెనో యన నభోమణి దాల్చెఁ గషాయదీధితిన్.

(మనుచరిత్రము)

ఇట సూర్యుఁ డెఱ్ఱని కాంతి ధరించుట విషయము. అది యతనికి స్వతఃసిద్ధమగు ధర్మము. కాని యిచట సూర్యుఁ డెఱ్ఱవారుటలోఁ బ్రవరునిపైఁ గల కోపము కారణముగ వర్ణింపఁబడినది. హేతువు కాని కోపము హేతువుగ వర్ణింపఁబడినందున నిది హేతూత్ప్రేక్ష యగును."

పై యుదాహరణమును, సమన్వయమును, ఎంతమాత్రమును సరిపడియుండలేదు. దేనిని హేతువుగా నుత్ప్రేక్షించుచున్నామో యది సిద్ధమైనచో నచట సిద్ధవిషయహేతూత్ప్రేక్ష యనియు, అసిద్ధమైనచో నసిద్ధవిషయ హేతూత్ప్రేక్ష యనియు, సిద్ధాంతము. పైయుదాహరణములో సూర్యుఁ డెఱ్ఱవాఱుటలోఁ గోపము కారణముగా నుత్ప్రేక్షింపఁబడినప్పు డాకోపము సూర్యునికి సిద్ధమైనయెడల సిద్ధవిషయ హేతూత్ప్రేక్ష యగును. కాని కోపము సిద్ధము కాదు. ఎఱ్ఱవాఱుట సూర్యునికి స్వతఃసిద్ధము కాన సిద్ధవిషయ మని వేంకటరమణయ్యగా రనుకొనిరి కాఁబోలు. అది తప్పు. ఎఱ్ఱవాఱుటలో నేది హేతువుగా నుత్ప్రేక్షింపఁబడినదో యట్టి కోపము సిద్ధమైనచో దీని కుదాహరణము

కానోపును. సూర్యుని కట్టి కోపము సిద్ధము కాదు కాన నిది యసిద్ధ విషయ హేతూత్ప్రేక్ష కావలయును. మూలమును బరికించినచో నీవిష యము స్పష్టమగును. సిద్ధవిషయ హేతూత్ప్రేక్ష చూడుఁడు:

"రక్తౌ త వాంఘ్రీ మృదులౌ భువి విక్షేపణా ద్ధ్రువమ్."

"చరణయోః స్వతః సిద్ధే రక్తిమని వస్తుతో విక్షేపణం న హేతు రి త్యహేతో స్తస్య హేతుత్వేన సంభావనా హేతూత్ప్రేక్షా విక్షేప ణాస్య విషయస్య సత్త్వా త్సిద్ధవిషయా."

"నీ మెత్తని పాదములు భూమిపై నడచుటచేఁ గాఁబోలు నెఱ్ఱ వాఱినవి" అను చోటఁ బాదము లెఱ్ఱవాఱుటలో నడచుట హేతువు కాకపోయినను హేతువుగా నూహించుటచే హేతూత్ప్రేక్ష; నడుచుట సిద్ధమే కాన నిది సిద్ధవిషయ హేతూత్ప్రేక్ష యని పైమూలమున కర్థము.

ఇంక మూలమందలి యసిద్ధవిషయ హేతూత్ప్రే క్షోదాహరణ మును దాని సమన్వయమును గమనింతము.

"త్వన్ముఖా భేచ్ఛయా నూనం పద్మై ర్వైరాయతే శశీ."

"చంద్రపద్మవిరోధే స్వాభావికే నాయికావదనకాంతిప్రేప్సా న హేతు రితి తత్ర తద్ధేతుత్వసంభావనా హేతూత్ప్రేక్షా వస్తుత స్తదిచ్ఛా యా అభావా దసిద్ధవిషయా."

"నీముఖకాంతిని బొందవలయు నను కోరికచేఁ గాఁబోలు శశి, పద్మములతో విరోధించుచున్నాఁడు" అనుచోట సహజమగు చంద్రపద్మ విరోధములో నాయికాముఖకాంతీచ్ఛ కారణము కాకపోయినను, కా రణ మైన ట్లూహించుటచే హేతూత్ప్రేక్ష; నిజముగా నట్టి కోరిక చం ద్రుని కుండదు కాన నిది యసిద్ధవిషయ హేతూత్ప్రేక్ష యని పైమూ లమున కర్థము.

పై రెండు సందర్భములను బట్టియు నేది హేతువుగా నూహిం పఁబడునో యది సిద్ధ మైనచో సిద్ధవిషయ హేతూత్ప్రేక్ష యనియు, అసి ద్ధమైనచో నసిద్ధవిషయ హేతూత్ప్రేక్షయనియు, బోధపడుచున్నదిగదా!

"తరుణి... ... ...కషాయదీధితిన్."

అను పద్యమున హేతూత్ప్రేక్షయే యను వేంకటరమణయ్యగారిమతము ననుసరించి, యది హేతూత్ప్రేక్ష యైనను వారు చెప్పినట్లు సిద్ధవిషయము కాదని యింతవఱకును వ్రాసియుంటిని.

పరిశీలింపఁగా నిది హేతూత్ప్రేక్షయే కాదు. 'కోపముచేఁ గాఁబోలు సూర్యుఁ డెఱ్ఱవాఱెను' అని యున్నచో నెఱ్ఱవాఱుటలోఁ గోపము కారణముగా నూహింపఁబడియుండును గాన హేతూత్ప్రేక్ష కావచ్చును. కాని యుదాహరణములో నట్లులేదు. పరికింపుఁడు. 'రోషభీషణస్ఫురణ వహించెనో యనునట్లు సూర్యుఁడు కషాయదీధితి తాల్చెను'అని యున్నది. సూర్యుఁ డెఱ్ఱవాఱుటను జూచి, యది రోషభీషణస్ఫురణ వహించుట యేమో యని యూహింపఁబడినది. ఇచట నేదియు హేతువుగా నూహింపఁబడుట లేదు. కాఁబట్టి యిది వస్తూత్ప్రేక్షయే కాని హేతూత్ప్రేక్ష యెట్లును గాఁజాలదు.

ఇంక ఫలోత్ప్రేక్షలు చూతము.

ఏది ఫలముగా నూహింపఁబడునో యది సిద్ధ మైనచో సిద్ధవిషయఫలోత్ప్రేక్ష యనియు, అసిద్ధ మైనచో నసిద్ధవిషయఫలోత్ప్రేక్ష యనియు సిద్ధాంతము. మూలమును గమనించినచో నీ విషయము తెల్లము కాక మానదు. ఇది సరిగా గ్రహింప కుంటచే వేంకటరమణయ్యగారు హేతూత్ప్రేక్షలయందువలెనే ఫలోత్ప్రేక్షలయందును, పొరపాటుపడి యున్నారు. చూడుఁడు:—

(2) సిద్ధవిషయఫలోత్ప్రేక్ష:—

"ఇనుఁ డస్తాద్రికిఁ బోవఁ గొల్లగొని నేఁడే తేరఁ దద్దీప్తి నం
జనసంబంధజబాంధవమ్ము రతిశ్రాంతాంగనానేత్రకో
ణనికాయంబుల డాఁచి తద్ధవళిమం దాఁ బూనెనో చొప్పు మా
ర్ప నసన్ వెల్వెలఁ బాఱె దీపకలికావ్రాతంబు శాతోదరీ!

(మనుచరిత్రము.)

ఇచట దీపములు వెలవెలఁబాఱుట విషయము. అవి వెలవెలఁబాఱుటలోఁగల ప్రయోజనము చొప్పుమార్పుట యనివర్ణింపఁబడినది. ఫలము కాకున్నను, అది ఫలమైనట్లు వర్ణింపఁబడినందున ఫలోత్ప్రేక్షయగు చున్నది." అని యుదాహరణతత్సమన్వయములు వ్రాసియున్నారు. ఇచట సిద్ధవిషయ మెట్లో సమన్వయింపలేదు. ఫలముగా నూహింపఁబడిన 'చొప్పుమార్పుట' సిద్ధ మయినచో నిది సిద్ధవిషయ ఫలోత్ప్రేక్ష కావలసినదే ! కాని దీపములు చొప్పుమార్పుట సిద్ధము కాదు; కాన నిది యసిద్ధవిషయఫలోత్ప్రేక్షయే కావలసియున్నది. పైపద్యమునందు ఫలోత్ప్రేక్ష కల దను వేంకటరమణయ్యగారి యభిప్రాయము ననుసరింత మన్నను, అది యసిద్ధవిషయఫలోత్ప్రేక్ష యగునుగాని సిద్ధవిషయ ఫలోత్ప్రేక్ష యెట్లును గాఁజాల దన్నమాట.

తత్త్వ మరయఁగా వేంకటరమణయ్యగారి యభిప్రాయమే తప్పు. ఇది ఫలోత్ప్రేక్షయే కాదు. 'చొప్పుమార్పుటకుఁ గాఁబోలు దీపములు వెలవెలఁ బాఱెను' అని యున్నచో 'చొప్పుమార్పుట' అనునది వెలవెలఁబాఱుటకు ఫలముగా నూహింపఁబడియుండును గాన ఫలోత్ప్రేక్ష కావచ్చును. కాని యుదాహరణములో నట్లు లేదు. పరిశీలింపుఁడు. 'చొప్పుమార్పుటకై ధవళిమను బూనెనో యనునట్లు దీపములు వెలవెలఁ బాఱెను అని యున్నది. దీపములు వెలవెలఁబాఱుటను జూచి, యది నేత్రములందలి ధావళ్యమును బూనుటఁగా నూహించియున్నాఁడు. కావున నిది వస్తూత్ప్రేక్షయే కాని ఫలోత్ప్రేక్ష కాఁజాలదు.

'ధావళ్య మెందులకుఁ బూనెను'అను ప్రశ్నకు 'చొప్పుమార్పుటకు' అని సమాధానము కాఁబట్టి చొప్పుమార్పుట ధావళ్యమును బూనుటకు ఫలము కాని వెలవెలఁబాఱుటకుఁ గాదు. ఇచట ధావళ్యమును బూనుటయే యుత్ప్రేక్షావిషయముకాని చొప్పుమార్పుట కాదు కాన నిది ఫలోత్ప్రేక్ష యెట్లును గాఁజాలదు.

(3) అసిద్ధవిషయఫలోత్ప్రేక్ష:—

"అలినీలాలక ! కంటె చిల్క భవదీయాలాపలీలాప్తి నిం
పలరం గోరి విపక్వదాడిమతరువ్యాలంబిశాఖాఫల
జ్వలనావాఙ్ముఖమై తపంబు సవరింపన్ సాగె; నే లబ్బెడిం
దలక్రిందైన ననూనవాగ్గ్రహణమేథాశక్తి బింబాశికిన్.

(వసుచరిత్ర)

ఇచటి విషయము చిలుక తపస్సుచేయుట; అది కవికల్పితము కాని ప్రసిద్ధము కాదు. చిలుక యెన్నఁటికిని తపం బొనరింపలేదు. అట్లు తపస్సు చేయుటకుఁ గల ప్రయోజనము గిరికాలాపలీలను బొందుట ఫలము కాని దానిని ఫలముగ వర్ణించుటచే నిచట నసిద్ధవిషయఫలో త్ప్రేక్ష యని తెలియఁగవలెను."అని దీని యుదాహరణ సమన్వయముల వేంకటరమణయ్యగారు వ్రాసిరి.

ఇచటి సమన్వయము తప్పు. ఫలముగా నూహింపఁబడినది యసి ద్ధమైనచో నసిద్ధవిషయ మగును. 'ఫలముగా నూహింపఁ బడిన గిరికా లాపలీలాప్తి యసిద్ధము కాన నసిద్ధవిషయఫలోత్ప్రేక్ష' అని సమన్వయిం పవలయును. చిలుకతపస్సు సిద్ధమైనను, అసిద్ధమైనను నిచట దాని ప్ర సక్తి లేదు.

2. ప్రతీపాలంకారము.

(1) తృతీయభేదము:—

"వర్ణ్యోపమేయలాభేన తథాఽ న్యస్యాఽ ప్యనాదరః ।
కః క్రౌర్యదర్ప స్తే మృత్యో! త్వత్తుల్యాః సన్తి హి స్త్రియః ॥

అత్యుత్కృష్టగుణతయా క్వచి దప్యుపమానభావ మసహమా స్యాఽ వర్ణ్యస్య వర్ణ్య ముపమేయం పరికల్ప్య తావతా తస్య తిరస్కా పూర్వప్రతీపవైలక్షణ్యేన తృతీయం ప్రతీపమ్."

అని మూలము. 'నీ కుపమేయము లోకములో లేకపోలే లేదని గర్వింపకుము' అని చెప్పి యుపమానమును దిరస్కరించ

మూఁడవ ప్రతీప మని మూలమున కర్థము. 'ఓ మృత్యువా! నేనే క్రౌర్యము కలదాన నని నీ కేల యీగర్వము? లోకములో నీవంటి స్త్రీ లున్నారు సుమా!' అను నుదాహరణము నాలక్షణమునకు సరిపడియే యున్నది. ఇంక వేంకటరమణయ్యగారి తెనిఁగింపు చూతము:

" వర్ణ్యోపమేయాప్తి వర్ణ్యేతరానాద
రంబు చెప్పినఁ బ్రతీపం బ దొకటి.

ఉపమానము నుపమేయముగ మార్చియున్నను, ప్రకృతోపమేయలాభమున, నీ కల్పితోపమేయమును నిరసించుట తృతీయప్రతీపభేద మగును.

గీ. దారుణంబులఁ దొల్లిటి దాన ననుచుఁ
గాలకూటమ! నీ వేల గర్వపడెదు?
కలవు నీపోలికలు గల ఖలుని మాట
లెంతయును సాధుజనులకు హింసఁ గూర్ప.

ఇచట నుపమానమగు కాలకూట ముపమేయమైనను, ప్రకృతోపమేయమగు ఖలవచనమే గ్రహింపఁబడి కల్పితోపమేయము తిరస్కరింపఁబడినది." అని వ్రాసిరి.

ఈ ప్రతీపభేదములో నుపమేయము లభించుటచే నుపమానమును దిరస్కరించుట మాత్రమే యుండును. కాని యుపమాన ముపమేయముగా మార్పఁబడదు. ఉదాహరణములో 'కాలకూటమ! నీపోలికలు గల ఖలునిమాటలు' అని చెప్పుటచే గాలకూటము ఖలవచనముల కుపమానముగానే యున్నది గాని యుపమేయముగా లేదు. మూలములోఁ గూడ 'మృత్యో! త్వత్తుల్యాః సన్తి హి స్త్రియః' అని చెప్పుటచే మృత్యు వుపమానముగానే యున్నది కాని యుపమేయముగా మార్పఁబడలేదు. కాఁబట్టి, యుపమానమగు కాలకూట ముపమేయముగా మాఱిన దనియు, నట్టి కల్పితోపమేయము తిరస్కరింపఁబడిన దనియు, వీరి పై వ్రాఁతలు భ్రమమూలకములు.

(2) ప్రతీపములోఁ జివరిభేదము:—

ఈభేదమున కుదాహరణముగా నీక్రింది పద్యము నిచ్చి యున్నారు.

"అతనికీర్తిప్రతాపంబు లవనిఁ గలుగ
నేల యివి యంచు మదిలోన నెపుడు తలఁచు
నపుడ పరివేషనెపమున నబ్జసూర్య
మండలముల విధాత్రుండు కుండలించు.

(శృంగారనైషధము.)

ఇందు 'పరివేషనెపమున' అను పాఠము తప్పు. 'నెపము' అను పద మచ్చతెనుఁగు కావున 'పరివేష' అను సంస్కృతముతో సమసింప వీలులేదు. సమాసముచేసి 'పరివేషనెపము' అని వాడినచో నది 'వృత్తపంకు'వంటి తప్పుసమాసము. కాఁబట్టి యిచట 'పరివేషమిషమున'అను పాఠము గ్రాహ్యము.

(3) ప్రతీపాలంకారమును ముగించుచు నుపమేయోపమాప్రతీపములు మాత్రమే యుపమాలంకారభేదము లని కొందఱమతముగా వేంకటరమణయ్యగారు వ్రాసియున్నారు. అనన్వయము కూడ నుపమాభేద మని కొందఱి మతముగా మూలమునఁ గలదు. చూడుఁడు:-

"కేచి దనన్వయోపమేయోపమాప్రతీపానా ముపమావిశేషత్వేన తదన్తర్భావం మన్వతే."

(సశేషం.)

నాటకములు—రసములు.

విద్వాన్ వెంపరాల సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు.

సంస్కృతవాఙ్మయమున శ్రవ్యకావ్యములతోఁ బాటు దృశ్యకావ్యములును బ్రాచీనకాలమునందే పొడసూపినవి. అందు దృశ్యకావ్యములు రంగమునఁ బ్రదర్శింప ననువగుటచేత మిక్కిలి వ్యాప్తినొంది పండితపామరహృదయాకర్షకము లైనవి. ఔచితినిబట్టి వానిలో నొకదానికంటె నొకటి మిన్నలై 'కావ్యేషు నాటకం రమ్య' మ్మనియు, 'నాటకాంతం కవిత్వ' మ్మనియుఁ బ్రసిద్ధివహించినవి. ఈదృశ్యకావ్యములు నాయికానాయకవిశేషముల ననుసరించియు, రసభేదమును బట్టియుఁ బదివిధములుగా నున్నవనియు, వీనికి రూపకములను నామ మన్వర్థమనియు లక్షణకర్తలచే నిర్ణయింపఁబడినది. ఈరూపకలక్షణనిర్ణయమునఁ బరమప్రాచీనములగు భాసాదులనాటకము లటుంచి కాళిదాసాదికవులనాటకములనే బహుళముగా లక్ష్యము లొనర్చికొని పెక్కురు లాక్షణికులు పెక్కులక్షణగ్రంథములు రచించుచువచ్చిరి. ఆనాటకములందుఁ దఱచుగా శృంగారవీరరసములే ప్రధానములుగాఁ గనవచ్చుటం జేసి 'నాటకే తు భవే దంగీ శృంగారో వీర ఏవ వా' యనియు 'ఏక ఏవ భవే దంగీ శృంగారో వీర ఏవ వా' యనియు లక్షణము నిర్మింపఁబడినది. సామాజికులహృదయములందు నిరతిశయానందముఁ గూర్చు రసాస్వాదమే నాటకముయొక్క పరమప్రయోజనము గావున—లోకమున సర్వసామాన్యములగు శృంగారవీరరసములకే ప్రాచుర్యము కలుగుటచేఁ దద్రసములనే పురస్కరించుకొని చతుర్వర్గసాధనములుగా నాటకములు రచించుటయు నట్లే సర్వనాటకములు నుండవలెనను లక్షణము పుట్టుటయు సంభవించినది. ఏనాటకముననేని నొకటరెంట నన్యరసములు ప్రధానములుగా నున్నను, వానిని లక్ష్యములుగా గ్రహింప విరళములని కాఁబోలు నట్లేని యభీష్టములగు శృంగారవీరములలో ముడివెట్టుటయుఁ దటస్థించినది. అంత

మాత్రమున నన్యరసప్రధానములు లేవని కాని యయ్యవి యనియమములని కాని యనుటకు వలనుపడదు. లాక్షణికులందును ప్రాచీనులు తగినంత యవకాశము చూపిరి కాని యర్వాచీనులు మాత్రము బాహుళ్యముంబట్టి శృంగారవీరముల కన్యములగురసములకు నవకాశము లేదని నిబంధించిరి.

ధ్వన్యాలోకము తృతీయోద్యోతమున 'ప్రసిద్ధేఽపి ప్రబంధానాం నానారసనిబంధనే, ఏకో రసోఽఙ్గీకర్తవ్య స్తేషా ముత్కర్ష మిచ్ఛతా" అని విశాలముగా లక్షణము గావించి యాగ్రంథకర్తయే పైశ్లోకమున కిట్లు వివరణ మొనర్చినాఁడు. "ప్రబంధేషు మహాకావ్యేషు వా నాటకాదిషు వా, విప్రకీర్ణతయా అంగాంగిభావేన బహవో రసా ఉపనిబధ్యంతే ఇత్యత్ర ప్రసిద్ధౌ సత్యామపి యః ప్రబంధానాం ఛాయాతిశయ మిచ్ఛతి తేన తేషాం రసానా మన్యతమః కశ్చి ద్వివక్షితో రసోఽఙ్గిత్వేన వినివేశయితవ్య ఇత్యయం యుక్తతరో మార్గః" అని దీనింబట్టి యేదేని యొక రసము నాటకాదులందును ప్రధానరసముగా నుండవచ్చు నని తెలియవచ్చుచున్నది. ఇది యిట్లుండఁ దరువాతివారు బాహుళ్యము ననుసరించి శృంగారవీరాన్యతరమే యంగియైయుండవలె నని చెప్పియుందు రని వెనుకనే సూచించితిని. ఆలక్షణమున కనుగుణముగా నితరరసప్రధానములగు నాటకములను సైతము పై రెండురసములలోనే వ్యాఖ్యాతలు విమర్శకులు నంతర్భవింపఁ జేయుచు వచ్చిరి.

పై లక్షణము నుల్లంఘించి యున్నవి (1) ప్రబోధచంద్రోదయము. (2) ఉత్తరరామచరితము. రెండవనాటకమువిషయమై వ్యాఖ్యాతలు విమర్శకులు నటు నిటు సమర్థించుచువచ్చిరి. ఆవిషయము తరువాత వివరింపఁబడును. తొలుత ప్రబోధచంద్రోదయమును గూర్చి రవ్వంత నుడువవలసియున్నది. ఈనాటకమున రస మదియా యిదియా యను సంశయముఁ గకుండఁ గవియే "త ద్వయం శాంతరసప్రయోగేన ఆత్మానం వినోదయితు మిచ్ఛామః" అని ప్రస్తావనయందుఁ బేర్కొనుటచే శాంతర

స ప్రధాన మనుట నిర్వివాదము. పైఁగాఁ దద్వ్యాఖ్యాతలు రసమును గూర్చి నాటకముయొక్క యాద్యంతములందుఁ జర్చించి శాంతము గూడ రసమే యనియు, నదియే యీనాటకమున నంగి యనియు, శృంగారవీరాదు లంగము లనియు స్వీకరించిరి. (1) చంద్రికావ్యాఖ్య. "తదితి... శాంతరసప్రధానో యః ప్రయోగాభినయః, నాట్యానుకారః ... తేనే త్యర్థః" అనియు, (2) ప్రకాశవ్యాఖ్య. శాంతరసప్రాయః శాంతరసప్రధానో యః ప్రయోగాభినయః నాట్యానుకార స్తేనేత్యర్థః, అనియుఁ బ్రస్తావనలోని మూలమునకు వ్యాఖ్యచేసి తుదను "అత్రశాంతరసఃపంచసంధివ్యాపితయా పునః పున రనుసంధీయమానః ప్రాధాన్యం భజతే, రసాంతరై రంతరాలవర్తిభి ర్య స్సమావేశ స్తస్యప్రాధాన్యం నోపహంతి" అనియుఁ గంఠోక్తముగాఁ దెల్పి విడిచిరి. మూలగ్రంథము ననుసరించియు, వ్యాఖ్యానముల ననుసరించియు, శాంతరసప్రధానము ప్రబోధచంద్రోదయ మనుట నిస్సంశయమే కదా? శృంగారవీరాన్యతరము లంగిగా నుండవలె నను లక్షణమున కియ్యది బాధక మనుట స్పష్టము.

ఇఁక నుత్తరరామచరితవిషయమై కరుణరసప్రధానమా? శృంగారరసప్రధానమా? యని చిరకాలమునుండి వ్యాఖ్యాతలును విమర్శకులును వివదించుచున్నమాట సర్వజనవిదితము. ప్రబోధచంద్రోదయమందువలె వాచ్యముగాఁ గాక వ్యంగ్యముగా నచ్చటచ్చటఁ గరుణరసప్రధానమని కవి చెప్పుటచేతను, నాటకలక్షణమున శృంగారవీరాన్యతరరసములే యంగిగా నుండవలెననియుండుటచేతను, శృంగారరసాంతర్భూతమగు కరుణము కాని కేవలము కరుణరసము కానేరదని కొందఱు చెప్పసాగిరి. మఱికొందఱు నిజప్రౌఢి వినియోగించి కవి కరుణమే సర్వత్ర ధ్వనింపఁ జేసినాఁడు కావున శృంగారప్రధానము కానేర దనినారు. మఱికొందఱు ధర్మవీర మనినారు. ఇన్నివిధముల వివాదములుబయలుదేఱుటకుఁ గారణము పైనాటకలక్షణమున నీనాటకమునుసమన్వయించుకొనర్పవలె నను నభినివేశమే.

శృంగారరసప్రధాన మనువారికి ప్రాచీనమగు నారాయణభట్ట రచితభావార్థదీపికావ్యాఖ్య యాధారము. కరుణరసప్రధానమను వారి వీరరాఘవకృతవ్యాఖ్యయు, సాహిత్యదర్పణటీకాకారునివ్రాతయు నాధారములు.

శృంగారవాదులు చెప్పునది యేమన:—నాయికానాయకులలో నొకరు మరణించినఁ గదా కరుణము ! అట్లు గాక మూలము:లో సీత భూగర్భమున లీనమైనకథను మార్చి సీతారాములసమావేశము చెప్పఁ బడియుండుటయు, నాటకమున సర్వత్ర సీత తన్నుఁ జేరఁగల దను ప్రత్యాశ రామునకు దృఢముగా నున్నదనియు, సీతాప్రతికృతిని జెంతఁ బెట్టుకొని రాముఁ డశ్వమేధము చేయుటయు, విప్రలంభశృంగారము కాని కరుణము కానేరదు” అని.

కరుణరసవాదు:లు చెప్పు నదేమన:—రామునకుఁ బ్రత్యాశ లేదనియుఁ, గరుణరస మని దృఢపఱుచుటకు సర్వత్ర వ్యంగ్యముగాఁ దల్లక్షణము కవి చెప్పుచునేయున్నాఁడు. కావునఁ గరుణరసమే దీనియందంగి గాని యన్యము కాదని వీరరాఘవవ్యాఖ్యనుదాహరించియు మఱి కొన్నిపాత్రముల పల్కుల నుదాహరించియు సిద్ధాంతీకరించినారు. అశ్వమేధవిషయమున సువర్ణప్రతికృతితో రాముఁ డశ్వమేధము చేయుట కర్థ్వాతగూడ నున్న ట్లేవేవో కొన్ని యుపపత్తులు చూపినారు.

అవియన్నియు నిచట నుద్ఘాటించుట నాపని కాకపోదు; కాని పెద్దల నందఱను జేర్కొని వారిని కాదనుట నాపని కాదు. అంతియ గాక వారందఱును నాకుఁ బూజ్యులును గురుతుల్యులు నగుటచే వారిని ధిక్కరించుటయు నాపని గాదు. అయినను నీవిషయమై నాకుఁ దోఁచిన యభిప్రాయము నేను గూడ వెల్లడింప సాహసించినందులకుఁ బెద్దలు నన్ను మన్నింతు రని మనవిచేసికొనుచున్నాను.

ఈనాటకము కరుణరసప్రధానమే యని నాయాశయము. అందులకు నాకుఁ దోఁచిన కొన్ని యుపపత్తు లిందుఁ జూపి యాపైని సహృదయులయామోదము గోరెదను.

సీత యవతారము చాలించినకథ కవి యీరీతిగా మార్చుటకుం
గల కారణ మూహించినచోఁ గావ్యములందు నాయికానాయకుల మర
ణము వర్ణింపవలసిన తావుల మరణ మెట్లు వర్ణింపవలెనో యాలంకారి
కసమయ మె ట్లున్నదో రవంత పరిశీలింతము. "మరణం మరణార్థస్తు
ప్రయత్నః పరికీర్తితః" అని ప్రతాపరుద్రీయమున మన్మథావస్థలలోఁ బది
యవదగుమరణావస్థనుగూర్చి లక్షణము గలదు. మరణము యథార్థమే
యైనచో రసభంగము కాఁగలదని వారి యాశయము. అదియునుగాక
యయ్యది యమంగళమనియుఁ బ్రాచీనుల యభిప్రాయము. కావుననే త
ద్వ్యాఖ్యాత "సాక్షాత్తదుదాహరణస్యాఽమంగళత్వాత్తదుద్యోగోఽత్ర
వివక్షితః" అని వివరించెను. భారతీయ సంప్రదాయము ననుసరించి సా
క్షాన్మరణవర్ణన మమంగళ మనియే భవభూతి కరుణరసప్రధానముగాఁ
జెప్పఁదలఁచిన తన నాటకమున నాయికా మరణోద్యోగ మంతర్నాట
కమున స్పష్టముగాఁ జూపి నాయికానాయక సమావేశ మొనర్చి ము
గించెను. అంతర్నాటకమునుగూర్చి కొంచెము దూరమాలోచించిన
మొదల:— ఆనాఁటి నాటకమున నా కాసంతయే ప్రదర్శింపఁబడె నను
టకు వలనుపడదుగదా ! రాముఁడు సీతను విడిచిపెట్టినది మొదలు సీత
గంగలోఁ బడుటయుఁ బరిపూర్ణముగాఁ బ్రదర్శించియే యుందురు. ఆ
యంతర్నాటకప్రస్తావనయందు 'పావనం కరుణాద్భుతరసం కించి
దుపనిబధ్యతే' అని వాచ్యముగాఁ గరుణరసప్రధాన మని చెప్పఁబడినది.
'నిర్వహణేఽద్భుతః' అను లక్షణము ననుసరించి కుశలవ జననరూపమగు
నద్భుతరసముతో నిర్వహణసంధి ముగింపఁబడినది. ఈవిషయము సూ
క్ష్మముగాఁ బరిశీలింపఁ బ్రధాన నాటకమంనుఁ గరుణరసప్రధానమని
చెప్పకున్నను దాని ఛాయయే యగు నంతర్నాటకమునఁ జెప్పుటవలనఁ
గరుణరసప్రధానమనియే కవియాశయ మని విస్పష్టమగుచున్నది. నా
యికామరణయత్నము మాటలతోఁ గాక క్రియారూపమున నిందుం
జూపఁబడుట మరణమనుట నిశ్చయము. దానఁ గరుణరసమే ప్రధాన
మని తేలుచున్నది.

నాటకమునఁ గరుణమనిన తావులనెల్ల విప్రలంభశృంగారాంతర్గతకరుణమని శృంగారరసవాదులు చెప్పినారు. కాని, ఏకోరసఃకరుణఏవ? యన్నగుతావులం దయ్యది పొసఁగదుగదా ! మఱియు 'కళత్రేఽప్యకరతే' యనియు "నాశితప్రియతమః" అనియు రాముఁడు కంఠోక్తిగా 'సీత మరణించినదని' పలికిన పలుకు లన్నియు దుఃఖాతిరేకమునఁ బలికిన పలుకులని శృంగారవాదులన్నారు. పైఁజూపిన పలుకులకంటె వాచ్యముగా నుండు పలుకు లెట్లుండునో యూహింపరాకున్నది. కఠోరగర్భయగుసీతను వనమున విడిచిపుచ్చినతరువాత నామె జీవించియేయున్నను దత్కాలావస్థ ననుసరించియుఁ బ్రేమాస్పదమగుటవలనను మరణించినట్లే రామునకు విశ్వాసముండుట సహజము. 'వృకాదులచే భక్షింపఁబడియుండు"నని రాముఁడే యనినాఁడు. ఆపద్యమందలి 'నియతం విలుప్తా' యను వాక్యమందలి 'నియతం' ఉత్ప్రేక్షాద్యోతకమని శృంగారవాదులు వారించినట్లంగీకరించినను నీజన్మమున మరలఁ జూతుననునాశ లేకపోవుట నిశ్చయమేకదా ! ఆమరణము సమావేశము లేనప్పుడు కరుణముగాక యన్యమెట్లగును ? ఈవియోగము నిరవధికమని కవి రాముని నోటనుండియే కాక పెక్కుచోట్లఁ బెక్కుపాత్రలచే రాముని ప్రత్యక్షమునను బరోక్షమునను బలికించినాఁడే. కుశలవసమావేశఘట్టమున 'ప్రియానాశే కృత్స్నం కిలజగదరణ్యం హి భవతి,' అనుపలుకులువినిన రాముఁ డయ్యో ! బాలురకును రాముఁడు దయనీయుఁడగు నవస్థకు వచ్చినాఁడే' యని యేడ్చినాఁడుగాని బ్రతికియున్నసీతను మరణించినట్లు చెప్పుచున్నారా. ఎంత యమంగళవాక్యము వినవలసివచ్చెనని ఖేదపడలేదే ! పోనిండు. గంభీరుఁడు గావున నాభావమును మాటుకొనినాఁడేమో యనుకొనుటకుఁ గన్నుల నశ్రువులు జాఱ నేడ్చి యేడ్చి యెన్నితావుల మూర్ఛిల్లలేదు. తక్కినచోట్ల లేనిధైర్యగాంభీర్యము లీయొక్కచోటనే కలిగె ననుటయు నుచితము కాదే ! పంచవటియందుఁ దాను మూర్ఛిల్లినప్పుడు సీత తన్ను స్పృశించుటయుఁ దేఱుకొనినదప నామె ప్రవర్తనమువలనను సీత బ్రది

కియున్నదా! యని సంశయముకలిగి 'అథవా కుతః ప్రియతమా? నూనం సంకల్పాభ్యాసపాటవోపాదాన ఏష భ్రమో రామస్య (3. అంక. ౭౭ పుట.) యనుటంజూడ సీత లేదని రామునకు దృఢప్రత్యయము గలదనుట స్పష్టము. ఇంక నెక్కడి ప్రియురాలు అనుటయుంగూడ నుత్ప్రేక్ష యందు లేమో క్రిందివాక్యములు దానికి బాధకములు. మఱియు సీత నశించినదని కుశుఁడు పలికినపలుకులు విని యమంగళశ్రవణమునకు ఖేదము తెలుపకుండుటయే కాక, తదనుకూలముగా రాముఁడు.

శ్లో. చిరం ధ్యాత్వా ధ్యాత్వా నిహిత ఇవ నిర్మాయ పురతః
　ప్రవాసే చాశ్వాసం నఖలు న కరోతి ప్రియజనః
　జగజ్జీర్ణారణ్యం భవతి చ కళత్రేఽప్యుపరతే
　కుకూలానాం రాశౌ తదను హృదయం పచ్యత ఇవ.

(ప్రవాసమునం దిష్టజనమును దదేకదృష్టితోఁ జిరకాలము ధ్యానింపఁగా ధ్యానింపఁగా భావనాబలముచే నెదుట నిల్చినట్లుండి ధ్యాతకు సమాశ్వాసము కలుగవచ్చును. కాని కళత్రము నశించినయెడలఁ బ్రవాసమందువలెఁ బునరాగమనవాంఛాభావముచే భావనయు నసత్యమే యగునుగాన జగత్తంతయు జీర్ణారణ్యమగును. హృదయము తుషాగ్నిరాశియందు సంతతము దహింపఁబడుచున్నట్లుండును.) అని పలికిన వాక్యము లుత్ప్రేక్షాదికమని త్రోసిపుచ్చుటకు వలనుపడదు సరే కదా! సీతావిషయికప్రత్యాశము లేనట్లు స్పష్టము. కావునఁ బై యంశములనుబట్టి ప్రత్యాశారహితుఁడగు రామునియందు శోకమే స్థాయి యగునుగాని రతి కానేరదు.

శ్లో. ఏకః సంప్రతి నాశితప్రియతమ స్తామేవ రామః కథం పాపః పంచవటీంవిలోకయతు.　　　౨-౨౮

శ్లో. దేవ్యా శూన్యస్య జగతః　　　3-33

శ్లో. పశ్యన్నిదృశ మీదృశే పితృసఖం వృత్తే మహావైశసే
　దీర్ణైః కిం న సహస్రధాహ మథవా రామేణ కిం దుష్కరం. 3-౪౦

మున్నగు రామునిపలుకులం దెచ్చటనైనఁ బ్రత్యాశాలేశమేని యు నున్నట్లు చెప్పఁగలమా ? ఈవిషయ మిట్లుండనిండు.

శృంగారవాదులు మఱియొక యుక్తి చెప్పుచున్నారు. "సీత మరణించినదనియే రామునకు దృఢవిశ్వాసమున్నయెడల విధురుఁడగుటను ధర్మమును విసర్జించి యశ్వమేధము చేయఁగడఁగునా ? చేయఁడు. సీత బ్రదికియున్నదని దృఢనిశ్చయము గలిగియుండుటచేతనే 'యస్య భార్యా విదూరస్థా' యను ధర్మశాస్త్రమునను సరించి సీతాప్రతికృతి చెంత నుంచుకొని యశ్వమేధము చేసినాఁడు. కావున రామునకు సీత బ్రదికియున్న దనియు, నేనాఁటికైనఁ గలిసికొందుమను ప్రత్యాశకలదనియు దానిని బట్టి విప్రలంభశృంగారమనియు నిర్ణయించిరి. కాని యీధర్మశాస్త్ర మిచటఁ బ్రత్యాశగలదనుట కాధారమైనను వాల్మీకిరామాయణమున సరిపడునట్లు లేదు. సీత భూగర్భవిలీనయై తనయవతారము పూర్తి చేసికొనిన తరువాత రాముఁడు మృతపత్నీకుఁడైనట్లు రామునకును నాఁటి శిష్టులందఱకును నిస్సంశయముగాఁ దెలిసినవిషయమే కదా ! సీత భూగర్భమున సంతర్హితయైనపిమ్మట రాముఁడు కొన్నివేలయేండ్లు భూలోకమున నున్నట్లును, ననేకయాగములను జేసినట్లును, బ్రతియాగమును బంగారుసీతను దగ్గఱనుంచుకొని చేసినట్లును వాల్మీకిరామాయణమున సీ విధముగా నున్నది.

శ్లో. హృది కృత్వా తదా సీతా మయోధ్యాం ప్రవివేశహ
ఇష్టయజ్ఞో రఘుపతిః పుత్రద్వయ సమన్వితః
న సీతాయాః పరాం భార్యాం వవ్రే స రఘునందనః
యజ్ఞే యజ్ఞేచ పత్న్యర్థం కాంచనీ జానకీ భవత్
దశవర్ష సహస్రాణి వాజిమేధా నథాకరోత్
వాజపేయాన్ దశగుణాం స్తథా బహుసువర్ణకాన్
అగ్నిష్టోమాతిరాత్రాభ్యాం గోసవైశ్చ మహాధనైః
ఈజే క్రతుభి రన్యైశ్చ స శ్రీమా నాప్తదక్షిణః.

ఉత్తరకాండము 99 సర్గము

దీనినిబట్టి సీత లోకాంతర గతయైనదనియుఁ దన్నెన్నఁటికిఁ గలిసి కో లేదనియు నిరాశుఁడై యుండి మఱియొక భార్యను జేపట్టనిరామున కన్ని వేల యాగము లొనర్పఁ గలుగని విధురత్వము ప్రకృతనాటకమున మాత్ర మెట్లు ప్రసక్తమగును? అచ్చట నే ధర్మముచే యజ్ఞము లొనర్ప రాముం డధికారి యయ్యెనో యాధర్మముచేతనే యిచటను నధికారియ య్యెను. కావున సీతాప్రతికృతి దగ్గఱనుంచుకొని యాగము చేసెనని నంతమాత్రమునఁ బ్రత్యాశయున్నదనుట యుక్తిదూరము. అటులేని రాముఁ డధర్మాచరణమునకుఁ గడంగునా? యందు రేమో! యాధర్మ మునుగూర్చి మీమాంసాశాస్త్రగ్రంథమగు తంత్రవార్తికమునందును, దద్వ్యాఖ్యయగు న్యాయసుధయందును విపులముగాఁ జర్చింపఁబడి యున్నది. గ్రంథవిస్తరభయమున నాయంశము లిందుదాహరింప మాని తిని.

పైయంశములన్నిటినిబట్టి చూడఁగా రామునకుఁ బ్రత్యాశ యున్నట్లు కొంచెమైన నాధారము లేకపోవుటచే రామునియందు శోక మేకాని యన్యము స్థాయికానేరదు. శోకము స్థాయి యగుటచే నాటక మునఁ గరుణరసమే ప్రధానమని చెప్పకతీఱదు.

శృంగారవాదులలో నొకరు 'సాహిత్యదర్పణ మూలగ్రంథమున శృంగారవీరరసములలో నేదేని యొకరస మంగిగానుండవలెనని చెప్పు చుండ వ్యాఖ్యాత కరుణాదులుగూడ నంగిగా నుండవచ్చునని చెప్పుట యేమిన్యాయమని పల్కిరి. అందునుగూర్చి రవంత విన్నవించుకొందును. దర్పణకారుఁ డేదృష్టితో నన్యరసప్రాధాన్యము విడిచినాఁడో కాని శాంత రసప్రధానమని వాచ్యముగాఁ దెల్పఁబడిన ప్రబోధ చంద్రోదయమున కైనఁ దావీయకుండుట గ్రంథమునకు లోపముకాదా యనుకొని యా యంశమును గరుణరసప్రధానమగు నుత్తరరామచరితమును నుదాహ రించి వాని కేదోషమును దగులకుండుటకు ధ్వన్యాలోకమును బ్రమా ణముగా నొనర్చికొని వ్యాఖ్యాత లక్షణము విశాలముచేసినాఁడు. అయ్య

ది శాస్త్రవ్యాఖ్యాతలస్వభావము. కావ్యవ్యాఖ్యాతలు మూలాతిక్రమణ ముచేసి స్వతంత్రింపరుగాని శాస్త్రవ్యాఖ్యాతలు మూలమును సర్వతో ముఖముగా విమర్శించి లోపాలోపము లుద్ఘాటించుట సంప్రదాయము. సాహిత్యదర్పణ మలంకారశాస్త్రగ్రంథమగుటచే వ్యాఖ్యాత యట్లు సోపపత్తికముగా విమర్శించుటయు న్యాయ్యమే. ఆతనిపలుకులును మనకు గ్రాహ్యములే. తేన ఉత్తరరామచరితే కరుణస్య, ప్రబోధచంద్రోదయే శాంతస్య చాంగిత్వ మవ్యాహతమేవ" అనిన వ్యాఖ్యాతపలుకులు మనకుఁ బ్రమాణములు కాకపోవని నామనవి.

కావున నుత్తరరామచరితము కరుణరసప్రధాన మనుట న్యాయ్య ము. ఇట్లింకను నాటకాంతరములు రసాంతరప్రాధాన్యమున నుండ వచ్చును.

ఆంగ్లమునందలి విషాదాంతనాటకములవలె నాయికానాయకు లలో నొకరికిఁగాని యిరువురకుఁగాని మరణము కల్గినట్లు రంగమునఁ జూపి విడుచుట భారతీయసంప్రదాయము కాకపోవుటచే మరణము వ్యంగ్యమార్గమున సుకుమారప్రయోగముగాఁ జూపఁబడి రసపోషణ మొనరింపఁబడి యాలంబనచ్ఛేదము మాత్రము ప్రదర్శింపఁబడదని తోఁచుచున్నది. శ్రవ్యకావ్యములందు మరణాదికము వాచ్యముగా నున్నను దృశ్యకావ్యములందు వ్యంగ్యరూపమున నుండుట న్యాయ్య ము. ఆరీతిగనే రసముగూడ వ్యంగ్యముగా నుండుటయే నాటకములకు ముఖ్యలక్షణము. రామాయణమున వాచ్యముగా నున్న కరుణమే యుత్తరరామచరితమున యౌచితి చెడకుండ శృంగారాద్యంగవిలసిత ముగా వ్యంగ్యరూపమునఁ జెప్పఁబడినది. దీనింబట్టి చూడఁగా నాటక మున శృంగారవీరరసములతోఁబాటు కరుణశాంతములుగూడఁబ్రధానర సములుగా నుండవచ్చునని స్థిరపడుచున్నది.

ఈ బొం కేలొకో?

సాహిత్యవిశారద కాశీభట్ట సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు.

శ్లో॥ ఆదర్శవ ద్విమర్శోఽపి ప్రతిబింబం ప్రదర్శయేత్ ।
హృద్యభావస్వరూపస్య కావ్యగుప్తస్య ధీమతాం॥

పెరుఁగును గవ్వముతోఁ జిలికినఁగాని సున్నితమగు కమ్మని వెన్న కానరానేరదు. కవిలను మేధామంథనముతోఁ దరచినఁగాని లలితమగు భావంపువన్నెఁ జూపట్టఁ జాలదు. కావున ధీశాలురగు రసవిదులు సరసమగు భావప్రకటనమునకై వ్యాఖ్యానములు, టిప్పణములు, విమర్శనములు లోనగు వాఙ్మయరచనలఁ బ్రకటించుచుందురు.

నిజముగాఁ గవివరుఁడు చిత్రించిన వచనముయొక్కగాని, పద్యముయొక్కగాని, హృద్యమగు రసము నాస్వాదింప నెంచినచో నావచశ్శ్లోకముల భావ మేదియో తెలిసికొనవలయును. భావ మవిదితమైననాఁడు సరియగు రసోదయము కానేరదు. దర్పణమున వస్తుప్రతిబింబము చూపట్టునట్లు వ్యాఖ్యానాదివివరణమున భావప్రతిబింబము స్పష్టముగాఁ గన్పట్టును. వ్యాఖ్యానవిమర్శాంతచర్చ లన్నియుఁ గావ్యకూపాంతర్లసితములగు భావామృతములఁ బైకిఁ దీయుట కనువగు చేదలవంటివి.

కావున వ్యాఖ్యానాదిసారస్వతమీమాంసలు కావ్యభావసుధాస్వాదనోపయుక్తము లనుట విబుధలోకవిదితము. కావ్యపఠనమున నటనట యుక్తమగు భావము వ్యక్తముగ స్ఫురింపక పాఠకులు సంశయాత్ములగుట తటస్థమగుచుండును. చిత్తము సంశయముక్తమైనఁగాని సరియగు భావ ముదయింపనేరదు. అందువలన సంశయనివారణమునకై పాఠకుఁడు పాటుపడుట తప్పనిసరిగఁ గన్పట్టుచున్నది.

కావునఁ గాళిదాసకవివరునిచే విరచింపఁబడిన 'అభిజ్ఞానశాకుంతల' నాటకముయొక్క ప్రథమాంకమున నాకుఁ గలిగిన సంశయము నీ వ్యా

సానఁ బ్రకటించి, విశాలాశయులగు కలానిధులవలన సుధాసమానము లగు సమాధానముల విన నభిలషించుచున్నాఁడను. పరానందసంధాన మే పండితులకుఁ బండుగ కదా!

సాహిత్యసారస్వతమునఁ గావ్యరచనలు మనోహరములనియు, వానిలో రూపకనిర్మాణము లతిరమణీయము లనియు, అందు శాకుంత ల మతులభావమాధుర్యమోహన మనియు, లోకమునఁ బ్రసిద్ధి కలదు. అట్టి లోకోత్తరకీర్తిశోభితమగు శాకుంతలనాటకమునఁ గవికుల సార్వభౌముఁడగు కాళిదాసమహాశయుఁడు నాటకనాయకుఁడగు దుష్యం తునిచే బొంకించి, యాతని రాజఠీకమును మఱుఁగుపఱుపఁ బ్రయత్నించి యుండెను.

తుమ్మెదబాధకుఁ దాళఁజాలక శకుంతల తనచెలికత్తియల సాయ ముగాఁ జీర, వారు "నిన్నుఁ గాపాడ మే మెంతవారము! దుష్యంతునిఁ బిలువుము. ఈ యడవికి నాతఁడే యేలిక యని యెఱుంగవా?" అనఁ జెట్టుమఱుఁగున సమయమునకు నెదురుచూచుచున్న దుష్యంతుఁ డా చెలికత్తెలనుడులు చెవినిబడినతోడనే, అదియ వారిముందఱఁ బడుట కను వని యెంచి "భయము వలదు, భయము వలదు." అని యర్ధోక్తితో విరమించి, (తనలో) "నా రాజభావము వెల్లడియగు నేమో! కానీ, ఇటులఁ బలికెదను." (పైకి) "అవినీతుల దండించు పౌరవుఁడు పుడమితేఁడై యుండ ముద్దియలగు మునికన్నియలమెడ దుడుకుచేతలఁ జూపువాఁ డెవ్వఁడు?" అని యొకమాఱును—

ప్రియంవద దుష్యంతుని గాంచి, అనసూయతో "సఖి! ఈతఁ డెవ్వఁడో ప్రభువరుఁ డట్లు కన్పట్టుచున్నాఁడు." అన, అనసూయ "నాకు నట్టి సందియమే జనించినది. అడిగి తెలిసికొందును, "అని దుష్యంతుని వంశాదులఁ గూర్చి ప్రశ్నింప, నాతఁడు (తనలో) "న న్నెట్లు వెల్లడించు కొందును! ఏరీతిని మఱుఁగుపఱచుకొందును!" కానీ! యిట్లు పలికె దను "పురువంశప్రభువుచే ధర్మాధికారమున నియుక్తుఁడనై యిచటిము నుల యవిఘ్నక్రియలఁ దెలియవచ్చితిని." అని మఱియొక తడవును—

ప్రథమాంకాంతమున నూర్మికాప్రదానసమయానఁ బ్రియంవదానసూయ లుంగరమునందలి యక్షరములఁ గాంచి, యక్కజపడునపుడు దుష్యంతుఁడు "మ మ్మన్యథా తలఁపవలదు ఇది రాజపారితోషికము." అని వేఁడుకొనియు దుష్యంతుఁడు మఱుఁగుపడఁ గోరి బొంకెను.

కాని, ఈతఁడెవ్వరికడ దాఁగఁ దలంచి యిటుల కల్లలాడెనో యాకన్యకలుమాత్ర మీతని సామాన్యరాజోద్యోగిఁగా నెంచక, సార్వభౌమునిఁ గానే గుర్తించియుండిరి. కనుఁడు.

దుష్యంతుఁడు శకుంతల నుద్దేశించి "తప మభివృద్ధి గాంచుచున్నదా? అని ప్రశ్నింప, ననసూయ "ఇపు డతిథివిశేషలాభముచే" అనెను.

ఇట విశేషపదప్రయోగముచే నీతఁడు సార్వభౌముఁడుగాని సామాన్యోద్యోగి కాఁడను సంగతి సూచింపఁబడినది. మఱియుఁ బ్రియంవద యనసూయతో "ఈతఁ డెవఁడై యుండునే. మధురగంభీరాకారంబుతోఁ జతురోక్తులు పలుకుచుఁ బ్రభావవంతుఁడుగఁ గన్పట్టుచున్నాఁడు." అనుటచే దుష్యంతుని ప్రభుతను గుర్తించినట్లు తెలుపఁబడినది.

దుష్యంతుఁడు తాను రాజనియుక్తుఁడనై యిటకు వచ్చితి నని తెలుప, అనసూయ "ఏరాజవంశము పూజ్యులరగు మీచే నలంకరింపఁబడినది? ఏదేశప్రజలు మీవియోగమువలన వ్యాకుల మొందుచున్నారు." అని యనుగుటచే దుష్యంతుని రాజశ్రేష్ఠునిగను, ప్రజాపరిపాలనపటిష్ఠునిగను వారు తెలిసికొన్నట్లు విదితమగుచున్నది గాని, యేరక్షకభటాధికారినిగానో భావించినట్లు కానరాదు.

అనసూయ "సుకుమారతరాకారులగు నేలినవా రీతపోవనాగమనపీడలఁ జెందఁ గారణమేమి?" అని దుష్యంతునిఁ బ్రశ్నించుటచే రాజర్షిమర్యాదానుసారము పుత్త్రులపై రాజ్యభార ముంచి వార్ధకమున వానప్రస్థు లగుట న్యాయ్యము కాని యిట్టి కళత్రసుఖానుకూలమగు నిండుజవ్వనమున విషయోపభోగముల వీడి, ఈబోడిబోడయడవికి రాఁ

గారణ మేమి?" అను ప్రశ్నస్వరూపము స్ఫురించుచున్నది. దీనిని బట్టి చూడ దుష్యంతుఁడు మహారాజుగా గుర్తింపఁబడినట్లు విదితమగుచున్నది.

దుష్యంతుఁడు పై ప్రశ్నలకు సమాధానముగా "ఇచటి నిర్విఘ్న క్రతుకలాపములఁ దెలియ రాజనియుక్తుఁడనై వచ్చితిని." అని పలుక ననసూయ యట్లగుచో నిపు డాశ్రమవాసులు సనాథులైరి" అనెను. ఇట నాథపదప్రయోగముచే దుష్యంతుని సార్వభౌమునిగా గుర్తించినట్లు బోధపడుచున్నది.

ముద్రికాప్రదానకాలమున దుష్యంతుఁడు "ఇది రాజోసంగిన పారితోషికము" అన, తోడనే యనసూయ "అట్లైన నీయుంగరము మీయంగుళీవియోగమునకు నర్హము కాదు." అనుటచే రాజముద్రిక రాజులయొద్దనే యుండఁదగును గాని సామాన్యులకడ నుండఁ దగదను భావము వ్యక్తముచేయఁబడినది.

ఈయుంగరప్రదానము శకుంతలావృత్తాంత మంతను సాకల్యముగా విన్నయనంతరము చేయఁబడినది. కావున నిపుడు గూడ దుష్యంతున కీముచ్చటేన మేల? కాని యిచ్చటఁగూడ బొంకు గుప్తము కాలేదు. నిజమే విదితమైనది. కనుఁడు. రా జుంగర మందిచ్చినతోడనే ప్రియంవద "సఖీ శకుంతలా! నీ వీ యనుకంపాన్వితుఁడగు పురుషోత్తమునిచే, కాదు, మహారాజుచే మోచిత వైతివి; కావున నీ విపుడు పోవచ్చును." అని విస్పష్టముగా నుంగర మిచ్చిన యాతఁడు పుడమిరేనియుఁడని గుర్తింపఁబడినట్లు తెలుపఁబడినది.

ఈరీతిగా దుష్యంతుఁ డెటనెటఁ దన రాజరికమును దాఁప బొంకెనో యా యాతావులం దెల్ల బొంకులు వెల్లడియైనవి కాని గోపితములు కాఁజాలవాయె. కావునఁ గాళిదాసమహాశయుఁ డీ యతుకమటని బొంకుల నేలఁజిత్రించెనో తెలియవచ్చుటలేదు.

ఇక మునికన్నియలు దుష్యంతుని రాజునుగా గుర్తించినచో వారి విస్రంభాలాపములకు నదు సమరనేర దని దుష్యంతునిచేఁ గవి యిట్లు బొంకించె నందుమా? అదియుఁ బొసఁగదు. ఏమందురా! దుష్యంతుఁడు మునితనయలస్వేచ్ఛాప్రసంగముల విన్నపిమ్మటనే వారిముందఱ కేగెను.

మునిపుత్రికలు దుష్యంతునకు శకుంతలాజన్మగాథను దెల్పునపు డన్ననో! వారు సిగ్గుపడఁ దగిన సంగతి. "సంతాపహామగు వసంతసమయాన నామేనకయొక్క చిత్తోద్రేక కారణమగు లావణ్యమును జూచి" అని యా పైసంగతిని దెలుపకుంటమే. ఇట శ్రోత మహారాజు కానిండు; రాజోద్యోగి కానిండు; మఱే సామాన్యపురుషుఁడు కానిండు. స్త్రీలు దానిని వానికి వెల్లడింప లజ్జింతురు. తమపలుకుల వినువాఁడు మహారాజైనచో సిగ్గుపడుటయు సామాన్యుఁడైనచో నిర్లజ్జగా వివరించుటయుఁ బొసంగదు.

ఇదియుంగాక తాపసకుమారికలు దాపఱిక మెఱుంగని ముద్దియలు కాని కౌటిల్యనిపుణలగు నాగరకకామినులు కారు. కావుననే దుష్యంతుఁ డేదో యడుగ ననుమానించుచుండుటను గాంచి ప్రియంవద "తాపసకన్యకాజనులకడ దాఁపఱిక మవసరము లేదు". అని తెలిపినది. కావున నీదాఁపఱిక మెందులకు?

మఱియు మునికన్యకలు మొదటినుండియు దుష్యంతుని రాజునుగానే గుర్తించి యున్నట్లు తృతీయాంకమునందలి వారి సంభాషణల వలన విదిత మగుచున్నది. కనుఁడు. చెలికత్తెలు శకుంతలను "నీశరీరతాపహేతు వేదియో తెలుపుము" అని **యడిగినపుడు** శకుంతల "సఖియలారా! నిజము దాఁప నేల? వినుఁడు. తపోవనరక్షకుఁడగు నారాజసింహుఁ డేముహూర్తమున నాకంటఁ బడెనో యది మొదలీయవస్థకు లోనైతిని." అని తెలుపుటచే శకుంతల దుష్యంతుని ప్రాథమిక దర్శనముననే మహారాజునుగాఁ దలంచి యున్నదని విదిత మగుచున్నది. నిజముగా నీతలంపే యనురాగవికాసమున కనుకూలమగు సొంపు.

ఇఁక శకుంతలాపరితాపకారణమును విన్న నెచ్చెలులముచ్చటలు గూడ నాభావమునే పోషించుచున్నవి. కనుఁడు. ప్రియంవద "అనసూయా ! ఈపె యెవ్వని వలచినదియో యాతఁడు పురువంశలలాముఁ డగు తేఁడుగా నున్నాఁడు." అనసూయ "సాగరమును వీడి మహానది మఱియొకచోటఁ జేరునా?" ప్రియంవద "అంటుమామిడిగున్న కాకున్న మత్రేమాకు బండిగురివిందను జిగిరింపఁ జేయఁజాలును !" ఈపలుకుల వలన వారు దుష్యంతుని మహారాజనుగానే తెలిసికొనియుండి రను సంగతి వెల్లడియగుచున్నది.

ఇఁక నొక సంగతి. దుష్యంతుఁడు లేడిపై వాడికోలను విడువఁ బోవుచుండ వడివడిగా మువ్వురు మునికుమారులు నడుమ నడ్డువచ్చి "ఇది యాశ్రమహరిణ మగుటచేఁ గొట్టఁజనదు." అని నివారింప దుష్యంతుఁడు వారినుడులకుఁ గట్టువడి వెంటనే వింటఁ దొడిగిన కలికిటమ్మును నారినుండి సడలింప, ఆవైఖానసవటువులు సంతోషముతో "పురువంశ సంభవుఁడవగు నీకీ వినీతభావ మెంతయుఁ దగియున్నది. కావున రాజోత్తమా ! చక్రవర్తి కాఁదగిన సుగుణాలవాలుఁడగు సుతునిఁ బడయుము." అని దీవించి దుష్యంతుని దమ యాశ్రమమునకు రాఁగోరి వెడలి పోయిరి.

దుష్యంతుని దమయాతిథ్యమును జేకొన రమ్మని యాహ్వానించిన మునికుమారులు మహారాజాగమనమును దాపసవనవాటికలోఁ బ్రకటించియుందు రని యూహింప వలసియున్నది.

మునికుమారులు దుష్యంతునిరాకను గణ్వాశ్రమమునఁ బ్రకటించి రనుటకుఁ దార్కాణముగాఁ దృతీయాంకమునందలి విష్కంభమున యజమానశిష్యప్రసంగము విదితముచేయుచున్నది. వినుఁడు.

"ఓహోహో ! ఏమి యీతని మహానుభావత. ఈయేలిక యిటఁ గాలిడినతోడనే యజ్ఞక్రియ లన్నియు నిర్విఘ్నముగా నెఱవేఱినవి !" దీనిచే హరిణమారణనివారణ మొనర్చిన మునిబాలకులవలనఁ దాపసు లందఱకు దుష్యంతాగమనవార్త విదితమైన దని స్పష్ట మగుచున్నది.

మఱియొకమాట. ప్రథమాంకమున ననసూయ దుష్యంతవృత్తాంతమడుగఁ దొడఁగినపుడు శకుంతల (తనలో) "హృదయమా! పరితాపమందకుము. నీవు దేనిని దెలియ నభిలషించుచుంటివో దానిని అనసూయ ప్రశ్నించుచున్నది." దీనిచే దుష్యంతుని ప్రాభవమును వినఁ గుతూహల మందుచున్న మునికన్నియకు దుష్యంతునినిజరూపమును వెల్లడించి సంతసింపఁజేయుట సొగసో? లేక యీ రాజుచే దబ్బఱలాడించి రాజఱికమును దాపఱికముసేయుటసొంపో? చదువరు లూహింపఁ గోరెద.

ఇఁకఁ దృతీయాంకావతరణికనుబట్టి చూడ ద్వితీయాంకగాథ కణ్వాశ్రమమున నడచినది కాదని స్పష్టమగుచున్నది. కావునఁ బ్రథమాంకమునఁ గణ్వాశ్రమమున కేతెంచిన దుష్యంతుఁడు, ఆదివస మట గడపి మఱునాఁడు తిరుగ స్కంధావారమున కేఁగెనని తెలియ నగును. అంకమున నేకదివసకథావస్తువును దెల్పునదే.

మఱియు ద్వితీయాంకాంతమున దుష్యంతుఁడు విదూషకునితో "నే నీ వనముననున్న సంగతి కొందఱు తాపసులకు విదితమైనది. మఱి యోజింపుము? ఏనెపమునఁ గణ్వాశ్రమమును బ్రవేశింప నర్హమగునో?" అనుటచేఁ దన యునికి మునులకుఁ దెలిసిన దని దుష్యంతుఁ డంగీకరించి యుండెఁగదా! తనసన్నిధాన మా తాపసులకుఁ దెలియుటకు హేతువు బాణపాతము నాపిన బాలకులే యని యూహింప వలసియున్నది.

కావున దుష్యంతుఁడు మునికన్నియలముందఱ కేఁగుటకుమున్నె తపోధనులకు దుష్యంతాగమనము తెలిసియుండు నని యూహింప నగును. కావుననే ప్రథమాంకముతుదను "ఓ తాపసులారా! మృగయావినోదాసక్తుఁడగు దుష్యంతుఁడు తపోవనమును సమీపించుచున్నాఁడు. కావున నాశ్రమసత్త్వములఁ గాపాడఁ దవరపడుఁడు." అని తెలుపుటచే నాతనిరాక విదితమగుచున్నది. ఇఁక నీబొంకులకు సందేది ?

సామాన్యముగా స్త్రీకిఁ బురుషునిపైఁ గాని, పురుషునకు స్త్రీపైఁ గాని యనురాగోదయ మైనతోడనే యాస్త్రీపురుషులు తమప్రేమవాహినుల మేలవింపఁ జేయఁగోరువ్యక్తు లుత్తమకులజాతులుగను, ఉన్నతపదవీస్థితులుగను దెలిసినపుడే యెక్కువగాఁ దమమక్కువను మెచ్చికొందురు. అటుగాక తమప్రేమలు వాలినవా రేకులమువారో యెట్టిసంపదకలవారో యెటువంటి శీలము కలవారో తెలియనినాఁడు వారిప్రేమప్రసారములు సంకుచితములై వెలవెలబోవును గాని స్థితిగతులు తెలిసిననాఁటి ప్రణయవిలాససంచారములవలెఁ దళుక్కొత్తఁజాలవు.

ఇందు కీశాకుంతలమునందే యుదాహరణము కుదిరియున్నది. కనుఁడు. దుష్యంతుఁడు శకుంతలాలావణ్యము నీక్షించినతోడనే యాతేనీకారాకాశశాంకవదనపై ననురాగోదయ మైనది. తోడనే యాభూరమణుఁడు శకుంతలను విప్రకులజాతనుగ నెంచి తనకు జనించినతలంపునకు వగచి, తుదకుఁ దనశీలపావనతచే నాపెను క్షత్రపుత్త్రికనుగాఁ దెలసికొని నిజానురాగమును సంతసముతో వికసింపఁ జేయఁదొడఁగెను. దీనిచే సంశయరాహిత్యమే సంతోషహేతుకమని విదితమగుచున్నది.

అటులనే శకుంతలకు దుష్యంతుఁ డే సామాన్యుఁడో గాక మహారాజని తెలిసిననాఁడు తాఁ బ్రేమించిన సొగసుగాఁడు సార్వభౌముఁడు కాని సామాన్యరాజోద్యోగి కాఁడని తెలిసినచో నాపె తన యనురాగమున కమితానందము నందఁగలదు. అందుచే నీదాపటికముచేఁ దోషఁ జేయఁదగిన సంపదయేదియో విదితము కాకున్నది. కావున సదాశయులగు కోవిదులు సరసములగు సమాధానములఁ బ్రసాదింపఁ బ్రార్థితులు.

ఓం తత్సత్.

కర్నాటక, కర్ణాటక శబ్దసాధుత్వము.

కర్నాటక, కర్ణాటకశబ్దముల సాధుత్వమునుగూర్చియు, నీశబ్ద
ములలో దేని నుపయోగింపవలయు ననువిషయమును గూర్చియు
నిటీవలఁ గన్నడదేశమున భిన్నాభిప్రాయములు బయలుదేరినవి. కర్ణాటక
సాహిత్యపరిషత్పత్రిక 23 వ సంపుటమున 3 సంచికయందుఁ బై విష
యము రెండు విమర్శకవ్యాసములఁ జర్చింపఁబడినది. పరిషత్సంపాదకీయ
వర్గమువారిలో నధికసంఖ్యాకులు కర్నాటకశబ్దము సాధువే యని యభి
ప్రాయపడుటచే నది యామోదింపఁబడినది. 1938 సంవత్సరమున బళ్లా
రిలో జరిగిన పరిషత్సమావేశమున నుభయపక్షములవారి యుద్దేశ్యము
లను గమనించి, కర్నాటకసాహిత్యపరిషత్తును గన్నడసాహిత్యపరిషత్తుగ
మార్చుటకుఁ దీర్మానింపఁబడినది.

కర్ణాట, కర్ణాటకశబ్దములు కేవలము సంస్కృతము లనియు వాని
నుండియే కన్నడశబ్ద ముద్భవించె ననియు గొందఱివాదము. వీరి వాదా
నుసారము కర్ణేషు అటతీతి కర్ణాటః అని వ్యుత్పత్త్యర్థమును గ్రహించి
క ప్రత్యయమును జేర్చవలసియుండును. ఏదేశపు రాజులకీర్తి యందరి శ్రవ
ణరంధ్రముల ప్రోగుచున్నదో యాదేశమే కర్ణాటమని పైయర్థము
సూచింపుచున్నది. ఇది ప్రతిదేశమువిషయమై వర్తించును. కాని కర్ణా
టకమునకు మాత్రమే చెందునది కాదు.

ఇఁక కర్ణాటక మనునది సంస్కృతీకరింపఁబడిన కన్నడశబ్ద మని
యు, పాణినీయసూత్రానుసారముగ ణత్వము సిద్ధించిన దనియుఁ జాల
మంది యభిప్రాయము. అదియే సమంజస మని కన్పట్టుచున్నది. వీరి
యభిప్రాయమున కరి + నాడు = కర్నాడు అయి, తరువాత కర్ణాట మయి
నది. కరి అనగా నలుపు లేక గొప్పది యని యర్థము. కర్నాడు అన
నల్లని దేశము, లేక గొప్పదేశ మగును. వీరి వాదమున కరినాడు
కర్నాడు, కర్నాటము మాఁడును నత్వయుతములే, కాని ణకారయు

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్త్రిక.

కాకినాడ

రెండునెలలకొకసారి ప్రకటింపఁబడును

సంపుటము ౨౮. { ప్రమాథినామసంవత్సరము. ఆశ్వయుజకార్తికములు. } సంచిక ౪

కవి పండితుల నిర్యాణము.

బ్రహ్మశ్రీ చర్ల నారాయణశాస్త్రులవారు.

శ్రీ సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటు కార్యస్థానమున వ్యవహర్తలును (Manager) సుప్రసిద్ధ పండితులు నగు బ్రహ్మశ్రీ చర్ల నారాయణ శాస్త్రులవారి మరణ మాంధ్రసాహిత్య పరిషత్తువారి కెంతయు సంతాప కరమైన విషయము.

శ్రీ శాస్త్రులవారు తే 24-3-31 దిని నిఘంటుకార్యాలయమున నియమితులై తే 16-11-39 ది వఱకును దమ యుద్యోగము నిర్వహించిరి. ఈ యెనిమిదేండ్లనుండియు నిఘంటుకార్యమునందే నిమగ్నులై యుండిరి. వీరి కార్యనిర్వహణదీక్షచే నిఘంటు ప్రథమసంపుటము క్రీ. శ. 1936 వ సంవత్సరముననే ప్రకటింపఁబడినది. ద్వితీయసంపుటము సర్వసిద్ధమై త్వరలోనే ప్రకటింపఁబడనై యున్నది.

శ్రీ శాస్త్రులవారు సంస్కృతమునఁ గావ్యనాటకాదులనే గాక తర్క వ్యాకరణములను గురుముఖమునఁ జదివిరి. ఆంధ్రభాషయందు

స్వకృషిచేతనే పాండిత్యము సంపాదించిరి. హిందీభాషయందును వీరికిఁ బరిచయము కలదు. వీరు సాహిత్యమునందేగాక సంగీతమునందును బరిశ్రమఁ గావించిరి. మృదంగ వాద్యమునఁ బ్రావీణ్యముఁ బడసిరి.

శ్రీ శాస్త్రులవారు తెలుఁగు కవులు. సంస్కృతమునఁ గుట్టికవి ప్రణీతమగు మహిషశతకము నాంధ్రీకరించిరి. మఱియు నాంధ్రశబ్ద చింతామణ్యథర్వణకారికలనే పద్యరూపమున నాంధ్రీకరించి, నారాయణీయాంధ్రవ్యాకరణమను పేరఁ బ్రకటించిరి. దానికి శ్రీ శాస్త్రులవారి కుమారులు గణపతిశాస్త్రిగారు 'గాణపతసూత్రవివరణము' అను పేర వ్యాఖ్యానము రచియించి యున్నారు. శాస్త్రులవారు పరిషత్ప్రకటితమైన బాలసరస్వతీయమునకుఁ బీఠిక వ్రాసిరి. మఱియుఁ బరిషత్పత్త్రికయందు 'భారతమీమాంస' రజతోత్సవసంపుటమున 'తెలుఁగు' అను వ్యాసములఁ బ్రకటించిరి.

శ్రీ శాస్త్రులవారు శబ్దసంస్కారదీక్షితులేగాక సంఘసంస్కారపరాయణులును. శ్రీకావ్యకంఠ గణపతిశాస్త్రులవారితోఁ గలసి యేలనూరు మున్నగు స్థలములందు సంఘసంస్కరణములను గూర్చి యుపన్యాసములఁ గావించియున్నారు.

శ్రీ పీఠికాపురాస్థాన విద్వత్కవులును, శతావధానులునగు రామకృష్ణకవులు వీరి శిష్యులని చెప్పినచో వీరిపాండిత్యవిశేషములు తెలియఁగలవు. ఇంచుమించుగ నఱువదేండ్ల వయస్సున శ్రీశాస్త్రులవారు దివంగతులైరి. వారి యాత్మ పరమపవిత్రమగు భగవత్సాన్నిధ్యముఁ జేరుగాక.

పరితాపము.

పిసుపాటి విశ్వేశ్వరశాస్త్రిగారు.

గీ. రామకృష్ణులఁ బోలెడు రామకృష్ణు
లకును సాందీపనియుఁ బోలె లక్ష్మలక్ష్య
సంగతుల నేర్పెఁగురుండు చర్లవంశ
రత్న మరిగెను దివికి నారాయణుండు.

క. తెనుఁగున సంస్కృతమున నీ
వనుపమసాహిత్యనిధివి; వ్యాకరణములం
దును దిట్ట; విట్టినీమృతి
మనముల నెరియింపకున్నె? మా బోటులకున్.

క. కార్యాలయ సమయంబునఁ,
గార్యాంతర చింతయించుకయు సల్పక త
త్కార్య వినిర్వహణంబే
యార్యస్తుత! నీకు సహజమగు గుణముగదా?

క. పాయక రచించు సూర్యా
రాయనిఘంటువున రెండుగ్రంథమ్ములె గా
దా? యచ్చొత్తించితి; విా
పీయెడ దివి కేఁగ సర్వమే? సరసమతీ!

బ్రహ్మశ్రీ ఓలేటి వేంకటరామశాస్త్రులవారు.

శ్రీ పీఠికాపురసంస్థానాస్థాన విద్వత్కవులును, శతావధానులును సరసకవితాధురంధరులును నగుబ్రహ్మశ్రీ ఓలేటి వేంకటరామశాస్త్రిగారి నిర్యాణ మాంధ్రవిద్వల్లోకమున కెంతయేని సంతాపము నాపాదించెను.

రాజర్షియు సర్వజ్ఞచూడామణియునగు శ్రీ పీఠికాపురాధీశ్వరుల చే 'విద్వత్కవివర్య' లని ప్రశస్తినిఁ బడసి, శ్రీమహారాజకుటుంబమునకు

సందు ముఖ్యముగ శ్రీ యువరాజచంద్రులకు సంస్కృతాంధ్రభాషా గురువులై 'గురువుగా' రని మన్ననలనంది, శ్రీ వారి కృపాకటాక్షముచేఁ దమజీవితమును, కవితాజీవితమును సార్థకముఁ గావించుకొనిన శ్రీశాస్త్రిలవా రెంతయు ధన్యులు.

శ్రీ రామకృష్ణకవులనుపేర సంస్థానవిద్వత్కవులైయున్న కాలమున శ్రీ శాస్త్రిలవారు 'కవిత' యను పత్రికను స్థాపించి, యందు మత్స్యపురాణము, మైరావణచరిత్రము మున్నగు ప్రాచీనాంధ్రప్రబంధములఁ బ్రకటించిరి. వేంకటాధ్వరికృత విశ్వగుణాదర్శముఁ దెలిఁగించి శ్రీ మహారాజావారికి నంకితముఁ జేసిరి. ప్రసిద్ధులగు తిరుపతి వేంకటేశ్వర కవులతో డీకొని వాగ్యుద్ధమొనర్చిరి. పాణిగృహీతి, కౌరవగౌరవము కొండవీటివిజయము లవకావ్యము మున్నగు స్వతంత్రగ్రంథములను రచియించిరి. క్షేమేంద్రవిరచితమగు 'ఔచిత్యవిచారచర్చ' 'సువృత్తతిలకము'నను సంస్కృతాలంకారగ్రంథముల నాంధ్రీకరించిరి.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్కార్యనిర్వాహకసభ్యులలో నొకరై శ్రీశాస్త్రిలవారు పరిషత్తునం దెంతయేని యభిమానముఁ గలిగియుండిరి. పరిషత్ప్రకటితమగు ఉత్తరనారసింహపురాణమును దివ్యమగు పీఠికచే నలంకరించినది శ్రీ శాస్త్రిలవారే !

శ్రీ శాస్త్రిలవారిహృదయ మెంతసరళమో వారి కవితయునంత సరళమైనది. శాస్త్రిలవారు కథాసరిత్సాగరమును నాంధ్రీకరింపఁ బ్రారంభించి యందైదులంబకముల నీవఱకుఁ బ్రకటించియున్నారు. మహాభారతమంత గ్రంథమగు కథాసరిత్సాగరము నీఁదుటకు శ్రీ శాస్త్రిలవారొక్కరే సమర్థులు; కాని మన దురదృష్టమున గ్రంథము పూర్తికాలేదు.

నిష్కల్మషహృదయులును, నిగర్వులునగు శ్రీ శాస్త్రిలవారి నిర్యాణమాంధ్రకవిపండిత లోకమునకుఁ గొఱంతనే చేకూర్చినది.

సంతాపోక్తి.

సాహిత్యవిశారద కాశీభట్ట సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు.

సృష్టియందెట్టిప్రతిష్ఠయులేకపుట్టుగిట్టుల మాత్రమందువారెంద అరోకలరు. కాని, కొందఱు ధన్యజీవులు నిజయశః కాంతుల దిగంతములఁ బ్రసరింపఁజేసి, జీవితాంతమునఁ బరమేశ్వర కారుణ్యమునకుఁ బాత్రులగు చుందురు. అట్టియుత్తమపురుషుల పట్టికలోఁ జేర్పఁదగినజీవితసంపదగలిగిన బ్రహ్మశ్రీ ఓలేటి వేంకటరామశాస్త్రి మహోదయులు, ఈప్రమాథిని గార్తికమాసాన యశఃశేషులైరను వార్తను విని దుఃఖింపనివారీతెలుఁగు నాట నుండరని నానమ్మిక.

ఈపండితమహాశయుల సుగుణమణికాంతులును, శీలసుమసౌరభములును, లలితకవితావితానరచనలును, ప్రమోదప్రదవాదములును సుందరమందహాసభాషణములును దయామయకార్యములును లోకుల నానందకందళితహృదయులనుగాఁ జేయుచుండెడివి. ఈమొజ్జలమేటి నోటినుండి మోటుమాటలు కలలోఁగూడ వినఁబడకుండెడివి.

మఱియుఁ గీర్తివంతమగు పాండిత్యగరిమ యెంతవిరివిగా నున్నను, మహారాజాస్థానమున గౌరవోన్నతమగు పలుకుబడి తమకెంతవశంగతమై యున్నను, సదావినయసుందరులై చూపట్టెడువారుకాని, ఒకప్పుడును గర్వోద్ధతులై కనుపట్టరారు!

ఈయుదారహృదయుల సాహాయ్యముచే శ్రీ శ్రీ పీఠికాపుర సంస్థానమువారి సన్మానములనందికొని యానందించిన విద్వాంసు లెందఱోకలరు. ఈమహితాత్ములు ముక్తి నందుటకు ముందువారమునఁ దాము జ్వరపీడితులై యుండియు, మహామహోపాధ్యాయ బ్రహ్మశ్రీ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారికి, శ్రీ శ్రీ పీఠికాపురమహారాజావారి సంద

ర్యసమును సమకూర్చి శ్రీవారిచే శాస్త్రిగారిని నూటపదియార్లతో సన్మానింపఁజేసియుండిరి. ఇట్టియుదారోదాహరణము లెన్నియేని కలవు.

శ్రీ శ్రీ పీఠపురమహారాజకుటుంబమునకు సంబంధించిన స్త్రీపురుషులెల్లరు వేంకటరామశాస్త్రిగారియం దసమానగౌరవప్రపత్తులతో మెలంగుచున్నారు. మహారాజాస్థానమునందింతటి నిలకడగల మర్యాదల నందుట సామాన్యులకు సాధ్యమగునది కాదు. అందు కెంతయో సుగుణసంపద యుండవలయు. మఱెంతయో నేర్పమరి యుండవలయు.

ఈపండితావతంసులు నాపై గౌరవాదరముల వెల్లడించుచు సౌభ్రాత్రముతో నన్నానందపరవశునిగాఁ జేయుచుండెడివారు. అట్టి సహృదయుల యెడబాటు నాకెంతయు ఖేదావహముగానున్నయది. నేనీకవిసింహులు ప్రాణములవీడుటకు ముందిరువది నిముషములకుఁ జూడనేఁగి యుంటిని. అపుడాప్తులు నారాకను వారికి బిగ్గరగాఁ దెలుప ముకుళితములై యున్న కన్నుఁదమ్ములవిప్పి నాముఖమువైపొక స్నేహార్ద్రమగు చూపును బ్రసరింపఁజేసి యుండిరేకాని పలుకరింపనేరరైరి. అటుపై మఱికొంతసేపటి కీలోకమున సతీపుత్త్రాది బంధుజనుల వీడి పరలోకమున కేఁగిరి.

"సజాతో యేన జాతేన యాతి వంశః సమున్నతిం" అనునట్లు శ్రీ వేంకటరామశాస్త్రిగారు ఓలేటికుటుంబమునకు సాటిలేని యశము నొడఁగూర్చి నిజజీవితమును కీర్త్యానందములతో సాగించి తుది నానందమయుఁడగు పరమేశ్వరుని దరినిఁ జేరిరి. ఈప్రతిభాశాలురు అమూల్యములగు ననేకాంధ్రగ్రంథముల విరచించియున్నారు. ప్రస్తుతము కథాసరిత్సాగరమునకు నాంధ్రానువాదమును రచియించుచున్నారు. మఱియు, ఆంధ్రియను సలక్షణాంధ్రభాషాపత్త్రికను స్థాపించి యందుమర్యాదాసుందరములగు వ్యాసరాజములఁ దర్భుకొత్తఁ జేయుచున్నారు. ఇంకనీమేధానిధులు సమకూర్పఁదగిన సారస్వతోన్నతరచన లెన్నియోకలవు.

కాని కాలచోరుఁడు వేగిరపడి యీకవిచూడామణి జీవితసంపదలనపహరించి పట్టుకొనిపోయినాఁడు. ఈపండితకవిచంద్రుఁడు ధన్యాత్ముఁడే. కాని, ఈ దయానిధితోడ్పాటున బాగుపడనభిలషించువారికిఁదీరనిలోటువాటిల్లినది. పరమేశ్వరుఁడు వీరి యాత్మకు శాశ్వతానందము నందఁ జేయుఁగావుత.

కవిరాజ శ్రీ వత్సవాయ నీలాద్రిరాజుగారు.

తుని సంస్థానాస్థాన విద్వత్కవులగు శ్రీ వత్సవాయ నీలాద్రిరాజ కవిరాజవర్యు లీనడుమనే కీర్తిశేషులైరి. ఉభయభాషలయందును జక్కని పాండిత్యముఁ గలిగి, ప్రాచీనపద్ధతిని రసవత్కవిత్వముఁ జెప్పఁగలిగిన సమర్థులు. శ్రీ కవిరాజుగారు మేఘసందేశమును దెలిఁగించిరి. నాటకరాజమగు నభిజ్ఞానశాకుంతలము నాంధ్రీకరించిరి. స్వప్నలోకమువంటి స్వతంత్రగ్రంథముల రచియించిరి. వీరి శాకుంతలానువాదము సరసముగ నున్నదని ప్రసిద్ధవిమర్శకుల యభిప్రాయము. వీరు కవిత్వమునందే గాక సారస్వతవిమర్శనమునఁగూడఁ బ్రవీణులై వ్యాసములఁ బ్రకటించి భాషాసేవ గావించియున్నారు. కవిరాజుగారికీర్తి యాంధ్రలోకమునఁ జిరస్థాయి యగుఁగాక!

డాక్టరు వేమూరి రామకృష్ణారావు M., A. గారు.

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్కోశాధ్యక్షులుగా నున్నట్టియు, శ్రీపీఠికాపుర మహారాజాంగ్లకళాశాలాధ్యక్షులుగా నున్నట్టియు డాక్టరు శ్రీవేమూరి రామకృష్ణారావుగారి నిర్యాణమునకుఁ బరిషత్తు చింతించుచున్నది. సుప్రసిద్ధాంగ్లేయభాషా పండితులైన శ్రీరామకృష్ణా రావుగా రాంధ్రభాషాభిమానము గలిగి పరిషత్కార్యముల నెంతయేని శ్రద్ధతో నెఱవేర్చుచుండెడివారు. వీరు సర్. ఆర్. వేంకటరత్నమునాయుఁడుగారి గ్రంథములఁ బ్రకటించియున్నారు. వీరినిర్యాణ మాంధ్రలోకమున కెంతేని సంతాపకరము.

ముద్రిత గ్రంథముల ముఖ్యపత్రములు.

వసుచరిత్ర.

సప్రతిపద టీక

చార్లిసు ఫిలిఫ్ బ్రౌనుదొరవారి అనుమతిని

జూలూరి అప్పయ్య పంతులవారిచేత వ్రాయబడ్డది.

The

VASU CHARITRA

A celebrated poem in the Telugu Language
written by Bhathu Murti
About A. D. 1450.
with a commentary written in the same
Language by Juluri Appayya,

Madras.
Printed by R. W. Thorpe at the Christian
knowledge Society's Press.
1844.

బాలవ్యాకరణము.

పరవస్తు - చిన్నయసూరి ప్రణీతము.

ఇది

౧౮౫౮ వ సం॥ డిసెంబరు మాసము
చెన్నపురమందలి హిందూముద్రాక్షరశాలయందు
క్షా - సరవప్ప సెట్టి చేత ముద్రింపబడియె.

తెలుఁగు-త్రిలింగము.

కుందూరి ఈశ్వరదత్తుగారు, బి. ఏ.

మనము నివసించుదేశమునకుఁ దెలుఁగుదేశమనియుఁ ద్రిలింగదేశమనియుఁ దెనుఁగుదేశమనియు, నాంధ్రదేశమనియు నామములున్నట్లె, మనభాషకును దెలుఁగుభాషయనియుఁ ద్రిలింగభాషయనియుఁ దెనుఁగుభాషయనియు, నాంధ్రభాషయనియుఁ బేర్లు గలవు. తెలుఁగు త్రిలింగపదములలో నేది మొదటిదో నిర్ణయించుచుఁ బండితులును వ్యాకరణకర్తలును గొన్నిసిద్ధాంతముల నిదివఱకే నెలకొల్పియున్నారు. ఈవాదోపవాదములను జక్కఁగఁబరిశీలించి, తత్పదవ్యుత్పత్తుల పౌర్వాపర్యములనుగూర్చి నిశ్చయింపవలసియున్నది. ఇట్టి నిర్ణయ మాంధ్రసారస్వతమునకే గాక, ఆంధ్రచరిత్రకును ముఖ్యమైన విషయము.

సంస్కృతసారస్వతము, ఆంధ్రవాఙ్మయము, ప్రాచీనశాసనములను బరిశోధించి, తెలుఁగు, త్రిలింగశబ్దములప్రయోగముల నీక్రింద నుదాహరించుచున్నాను. తగినప్రమాణములను జూపి, యీపదములలో నేది ప్రాచీనమో నిరూపించెదను. అది కాదిది యనియు, నిది కాదది యనియు విమర్శనము గావించినచో విమర్శకులు దేశోపకారమును గావించినవా రగుదురు.

తెలుఁగు తెనుగుశబ్దములు.

పురాణములలోఁ దెలుఁగుదేశప్రశంస యున్నది. మార్కండేయపురాణమునుండి యీక్రిందిశ్లోకము నుదాహరించుచున్నాను.

తిలఙ్గాః కుఞ్జరదరీకచ్ఛ వాసాశ్చయే జనాః
తామ్రపర్ణీ తథా కుక్షీ ఇతి కూర్మస్య దక్షిణః.

Bibliotheca Indica Edition 1862. Page 327.

ఈశ్లోకమును బురాణముల నన్నిటిని విశేషపరిశ్రమముతోఁ

బరిశీలించిన, శ్రీ పర్గిటార్ దొరవారు (Pargiter) భాషాంతరీకరించుచు శ్లోకములోని తిలంగపదము తెలుఁగుదేశమును సూచించుచున్నదని వ్రాసియున్నారు. ఈ తిలంగపదము రామాయణమహాభారతగ్రంథములలోఁ జేర్పఁబడలేదనియు నాగ్రంథముల నాంధ్రపదమే గలదనియుఁ దెల్పియున్నారు. మాచదువరుల పరిశీలనార్థము వారాంగ్లమున వ్రాసియున్న భాగము నుదాహరించుచున్నాను.[1]

మార్కండేయపురాణమునుండి యుదాహృతమైన తిలంగపదమునుబట్టి మనము తెలుఁగువారికిఁ బూర్వము తిలంగులను పేరున్నట్లు తెలిసికొనవచ్చును

పదునొకండవశతాబ్దారంభమునందలి కొన్ని తమిళశాసనములలోఁ దెలుఁగుల ప్రశంస గలదు. అందు మొదటిది క్రీ. శ. 1012 A. D. నాఁటిది. వేంగీ, గంగమండలముల మహాదండనాయకుఁడైన మారాయయనునాతఁడు వ్రాయించినది. ఈశాసనములో నిరఁడు, చేర, తెలుంగ, రట్టిగ, కొంకణ, తుళువరాజులను జయించినట్లు వ్రాయించుకొనెను.[2]

మఱియొక తమిళశాసనము మొదటి, పరకేసరి రాజేంద్రచోళుని పదియవపరిపాలనావత్సరమునాఁటిది శాసనకాలము క్రీ. శ.

---

1. "The Tilangas, and the people who dwell in Kunjaradari and Kaccha, and Tamraparni-that is the Tortoises right flank."

Note on 'Tilanga' :—This form is not in the dictionary ; but it is no doubt the same as Tailanga or Trilinga, that is Telinga, the modern Telugu country. It coincided more or less with the ancient Kingdom of Andhra. I have not found this name in any shape in the Ramayana or Mahabharata; Andhra is the name which occurs in those books.

Bibliotheca Indica Translation 1904. Page 367.

2. No. 5 of 1895 (Madras) and Ep. Car. Vol iii. Sr. 140. Ep. Car. Vol i. c-g 46 and p. p. 12-13. Lamp by General Panchanan Maraya, the Mahadandanayaka of Bengi and Ganga Mandalas. He is called Mummidicola gandhavaranam and is said to have seized the Taluva and Konkana, held Maleya, pushed aside, eera Telunga and Rattiga.

1022 వ సంవత్సరము శాసనములోని తమిళపద్యములోఁ గళింగులతో
ను, ఒడ్డీయులతోను, తెలుంగులతోను యుద్ధము పేర్కొనఁబడెను.[3]

కర్ణాటశాసనసంపుటములలోఁ దెలుంగుదేశముయొక్క ప్రశంస గలదు. కొంగల్వరాజొకఁడు తెలుఁగుదేశమును జయించెనని తెలియుచున్నది. ఆశాసనకాలము క్రీ. శ. 1012 నాఁటిది.[4]

క్రీ. శ. 1136వ సంవత్సరము నాఁటి యొక హొయిసలరాజశాసనములో నతఁడు తెలుంగరాజ్యముపై దండెత్తిపోయి, ఇంద్రుని గెల్చినట్లు తెలిపికొనెను.[5]

క్రీ. శ. 1140 సంవత్సరము నాఁటి మఱియొక కన్నడశాసనములోఁ దెలుంగనాడు ప్రశంసయున్నది.[6]

క్రీ. శ. 1111 సంవత్సరప్రాంతమున విక్రమచోళుఁడు తెలుంగభీమునిపై దండెత్తిపోయి యతని పర్వతప్రాంతములకుఁ బారఁదోలెను దక్షిణహిందూదేశశాసనసంపుటములలోఁ గలదు.[7]

ఆంధ్రమహాభారతములో నన్నయభట్టు తెనుఁగు తెలుఁగు పదములను వాడియున్నాఁడు.

క. జననుతకృష్ణద్వైపా
యనముని వృషభాభిహితమహాభారత బ
ద్ధనిరూపితార్థ మేర్పడఁ
దెనుఁగున రచియింపు మధికధీయుక్తిమెయిన్.

ప్రథమాశ్వాసము ప. 16

3. No. 30, 31 of Epigraphical Report (Madras) 1917. Inscription of Parakesari Rajendra I. Tenth year of the reign (Acc. 1012 A. D.) Tamil verse mentions battle with Kalingas, Oddas, and Telungas.

4. A Kongalva King was stated to have conquered Telunga country. Epigraphia Carnatica Vol IX. Page 19.

5. Hoyasala Inscription.
After that, marching to the Telunga country,, he captured Indra. Ep. Car. Vol V. B. L. 17

6. Epi. Car. Vol VII. Part I. Shikarpur Taluq No. 290.

7. South Indian Inscriptions. Vol II. Part II. No. 68.

ఉ. సారమతిం గవీంద్రులు ప్రసన్నకథాకలితార్థయుక్తి లో
నారసి మేలునా నితరు లక్షరరమ్యత నాదరింప నా
నారుచిరార్థసూక్తినిధి నన్నయభట్టు దెలుంగునన్ మహా
భారతసంహితారచన బంధురుఁడయ్యె జగద్ధితంబుగన్.

ప్రథమాశ్వాసము, ప. 25.

నన్నయ చాళుక్యనరపాలుఁడైన రాజరాజనరేంద్రుని యాస్థాన కవి. రాజరాజాంధ్రదేశమును క్రీ. శ. 1022 మొదలు 1063 వఱకు ను బరిపాలించెను. నన్నయకాలమునాఁటికి దెనుఁగు తెలుఁగు పదములె వాడుకలో నున్నట్లు తెలిసికొనవచ్చును. నన్నయకు సమకాలికుఁడును రాజనరేంద్రునిచేఁ బిఠాపురసమీపమున నున్న నవఖండవాడ యను నగ్రహారమును బడసిన పావులూరి మల్లనకవి తాను రచించిన గణిత శాస్త్రములోఁ దెనుఁగుపదమునె వాడియుండెను.

క. కావున గణితముఁ దెనుఁగునఁ
గావింపఁగఁ గణఁగితి న్నుకవిమల్లుఁడ గా
రీవల్లభచరణసరో
జావాసితచిత్తమధుకరాత్ముఁడ జగతిన్.

ఆంధ్రకవుల చరిత్రము. ప్రథమభాగము, పుట. 179.

పంద్రెండవశతాబ్దాంతమునందున్న పాలకురికి సోమనాథుఁడు తాను రచించిన బసవపురాణములోఁ దెలుఁగు తెనుఁగు పదములనే వాడియుండెను.

సంభావితుఁడ భవిజనసమాదరణ
సంభాషణాది సంసర్గదూరగుఁడ
నలఁ బాల్కురికి సోమనాథుఁ డనంగ
వెలసినవాఁడ నిర్మలచరిత్రుండ
నురుతరగద్యపద్యోక్తులకంటె
సరసమై పరఁగిన జానుఁ దెనుంగు

చర్చింపఁగా సర్వసామాన్య మగుటఁ
గూర్చెద ద్విపదలు గోర్కి దైవాఱఁ
దెలుఁగు మాట లసంగ వలదు; వేదముల
కొలఁదియ కాఁ జూడఁ డిల నెట్టు లనిన.

ప్రథమాశ్వాసము పుట. 5.

పదమూఁడవశతాబ్దమునాఁటి శాసనములలోనేమి, సారస్వతము నందేమి తెలుఁగు తెనుఁగు పదములే వ్యాప్తియం దుండెను.

తిక్కనసోమయాజి విరాటపర్వములో

మ. హృదయాహ్లాది చతుర్థ మూర్జితకథోపేతంబు నానారసా
భ్యుదయోల్లాసి విరాటపర్వ మట యుద్యోగాదులుం గూడఁగా
పదియేనింటఁ దెనుంగు భాష జనసంప్రార్థ్యంబులై పెంపునం
దుదిముట్టన్ రచియించు టొప్పు బుధసంతోషంబు నిండారఁగన్.

తే. తెనుఁగుబాస వినిర్మింపఁ దివురు టరయ
భవ్యపురుషార్థతరుపక్వఫలము గాదె
దీని కెడ నియ్యకొని వేడ్క నూని కృతిప
తిత్వ మర్థించి వచ్చితిఁ దిక్కకర్త. విరాటపర్వము ప్ర అ.ప.7;18

నిర్వచనోత్తరరామాయణములో,

క. తెలుఁగు కవిత్వము చెప్పం
గలఁచిన కవి యర్థమునకుఁ దగియుండెడు మా
టలుగొని వళులుం బ్రాసం
బులు నిలుపక యొఁగిని బులిమిపుచ్చుట చనునే.

క. అలవడ సంస్కృతశబ్దము
తెలుఁగుబడి విశేషణంబు తేటపడంగాఁ
బలుకు నెడ లింగవచనం
బులు భేదింపమికి మెచ్చు బుధజనము కృతిన్.

ప్రథమాశ్వాసము ప. 7 8.

తెనుఁగు, తెలుఁగు పదములనే ప్రయోగించెను. అట్లే అభినవ
దండిబిరుదాంకుఁడును, ప్రథమాంధ్రవ్యాకరణకర్తయు నైన, కేతనకవి
తాను రచించిన ఆంధ్రభాషాభూషణమునందును, దెలుఁగు, తెనుఁగు
శబ్దములనే ప్రయోగించెను.

క. మున్ను తెనుఁగునకు లక్షణ
మెన్నఁడు నెవ్వరును జెప్ప రే జెప్పెద వి
ద్వన్నికరము మది మెచ్చఁగ
నన్నయభట్టాదికవిజనంబుల కరుణన్.

తే. సంస్కృతప్రాకృతాదిలక్షణముఁ జెప్పి
తెనుఁగునకు లక్షణముఁ జెప్ప కునికి యెల్లఁ
గవిజనంబుల నేరమి గాదు నన్ను
ధన్యుఁ గావింపఁ దలఁచిన తలఁపు గాని.

ఆ. తల్లి సంస్కృతంబె యెల్లభాషలకును
దానివలనఁ గొంత గానఁబడియెఁ
గొంత తాన కలిగె నంతయు నేకమై
తెనుఁగు బాసనాఁగ వినుతి కెక్కె.

క. తెలుఁగునఁ గలభేదంబులుఁ
దెలుఁగై సంస్కృతము సెల్లు తెఱఁగులుఁ దత్సం
ధులును విభక్తులు నవ్యయ
యలఘుసమాసములుఁ గ్రియలు నవి యెఱిఁగింతున్.

ఆంధ్రభాషాభూషణము ప॥ 5, 6, 13, 14

ఆంధ్రసారస్వతమునుండి యిట్టిప్రయోగముల నింకను జూ
వచ్చును గాని యవి యప్రస్తుతములు. శాసనములలోఁ దెలుఁగుపద
బహుళముగాఁ గానిపించుచున్నది. కర్ణాటకశాసనసంపుటముల నుం
కొన్ని యుదాహరణము లిచ్చెదను.

(1) తెలుంగదేశ చమూసమూహజలాధిస్ఫూర్జత్.

క్రీ. శ. 1215 Ep. Car. Vol VII Part I. S. K. 95

(2) తెలుంగరాజ్యము.

క్రీ. శ.	1258	Ep. Car. Vol VII	D. g.	103
,,	1275	do	do	70
,,	1280	do	do	59

దేవగిరి యాదవభూధవులకడ మంత్రిగానుండిన హేమాద్రి తన వ్రతఖండస్థరాజప్రశస్తిలోఁ దెలుఁగు దేశమునకుఁ దిల్లంగదేశ మను పర్యాయనామము వాడెను.

(1) తిల్లంగ్గాధిపతేః పశో ర్విశసనం రుద్రస్య రౌద్రాకృతేః
కృత్వా పూరుషమేధయజ్ఞవిధినా లబ్ధ త్రిలోకీజయః॥ 41

(2) తిలఙ్గక్షితిపాలతూలనిచయప్రక్షేపచండానిలో
గర్జద్గూర్జరగర్వపర్వతభిదాదంభోలిదోర్విక్రమః॥ 48

(3) బాహూనామపి యస్య వైరివిషయే ప్వాతస్వతాం ధన్వినా
మాత్రిల్లిఙ్గ నృపాఙ్గనాధనర్ధినం వాహ్యాదిలీలా భవత్॥ 52

(4) త్రైలిఙ్గక్షితిపాలతూలనిచయప్రక్షేపఝంఝానిలో
గర్జద్గూర్జరగర్వపర్వతభిదాదంభోలిదోర్వి క్రమః॥ 13

హేమాద్రి పదమూఁడవశతాబ్దాంతమున దేవగిరి పాలించిన యాదవరాజులగు మహాదేవ, రామచంద్రనరేంద్రులకడ మంత్రిగా నుండెను. [8] అతఁడు పేర్కొనిన తిలంగాధిపులు, కాకతీయాన్వయులైన యాంధ్రరాజులు. ఆకాలమునఁ దెలుఁగుదేశమునకుఁ దిల్లంగ, తిలంగ, లేక త్రైలింగదేశమని పేరు వాడుకలో నున్నట్లు తెలిసికొనవచ్చును. మార్కండేయపురాణములో నుదాహరించినతిలంగపదమును, హేమాద్రి ప్రయోగించిన తిల్లంగపదము నొక్కటియే.

8. Early History of Deccan-Bhandarkar. Pages 162, 195-196.

త్రిలింగము—త్రిలింగభాష.

త్రిలింగదేశప్రశంస బ్రహ్మాండ, స్కాందపురాణములలోఁ గలదు. ఈప్రయోగములను జీటికిని మాటికిని, ఆంధ్రచారిత్రక పరిశోధకులును, ఆంధ్రసారస్వతచరిత్రకారులును జూపుచునే యుండిరి. వారి రచనలనుండియే మరల నెత్తి యీదిగువ నుదాహరించుచున్నాను. చర్విత చర్వణమునకుఁ జదువరులు నన్ను మన్నింతురుగాక.

కీర్తిశేషులైన ఆంధ్రచరిత్రచతురాననుని యాంధ్రుల చరిత్ర ప్రథమ భాగములోఁ ద్రిలింగశబ్దప్రశంసను గూర్చి వారు చూపిన ప్రయోగముల నిచ్చుచున్నాను.

శ్రీశైల భీమకాళేశ మహేంద్రగిరిసంయుతం
ప్రాకారంతు మహత్కృత్వా త్రీణిద్వారాను చాకరోత్।
త్రిలోచనో మహేశస్తు త్రిశూలంచ కరే వహన్
త్రిలింగరూపే వ్యవసత్ త్రిద్వారేషు గణైర్వృతః॥
ఆంధ్రవిష్ణు స్సురయుతో దనుజేన నిశుంభునా
యుద్ధ్వా త్రయోదశయుగాన్ హత్వాంతు రాక్షసోత్తమమ్॥
అవస త్తత్ర ఋషిభి ర్వృతో గోదావరీతటే
తత్కాలప్రభృతి క్షేత్రం త్రిలింగ మితి విశ్రుతం।

బ్రహ్మాండపురాణము.

కర్ణాటశ్చైవ త్రైలింగఘూర్జరారాష్ట్రవాసినః
ద్రావిడా ద్రావిడాః పంచ వింధ్యదక్షిణవాసినః॥

స్కాందపురాణములు.

శ్రీవీరభద్రరావుగారు పైప్రయోగములను జూపి బ్రహ్మాండపురాణము పదునొకండవ శతాబ్దమున వ్రాయఁబడినదని కొందఱు పండితు లూహించుచున్నారని వ్రాసియున్నారు.[9]

9 ఆంధ్రులచరిత్రము ప్రథమభాగము. పుటలు. 28. 29.

ఈపురాణరచనాకాలప్రశంస ముందు రాఁగలదు. త్రిలింగశబ్ద ప్రయోగములను గొన్నిటిని జూపెదను. ద్వితీయాచార్యుఁడని ప్రసిద్ధిఁ గాంచిన యథర్వణాచార్యుఁడు తాను రచించిన త్రిలింగశబ్దానుశాసనములో నాంధ్రభాషను త్రిలింగభాషనుగాఁ జెప్పియున్నాఁడు

జయతి ప్రసిద్ధం లోకే సర్వలక్షణలక్షితం
శబ్దం త్రిలింగశబ్దానా మథర్వణకవేః కృతిః
కరోమి శబ్దం శబ్దానాం త్రిలింగానాం సలక్షణం
బార్హస్పత్యాని సూత్రాణి కాణ్వం వ్యాకరణం విదన్॥

... ...

త్రిలింగ్యా మపి జైనావో స్సమాసే ప్రత్యయం తతా।

అధర్వణకారికలు.

కాకతీయప్రతాపరుద్రుని యాస్థానపండితుఁడగు విద్యానాథమహాకవి ప్రతాపరుద్రీయములో నాటకప్రకరణమున త్రిలింగదేశప్రశంసను దెచ్చెను.

"స్వామిం త్రిలింగదేశపరమేశ్వర !"
"యై ర్దేశ స్త్రిభి రేష యాతి మహతీం ఖ్యాతిం త్రిలింగాఖ్యయా
యేషాం కాకతిరాజకీర్తివిభవైః కైలాసశైలాః కృతాః
తే దేవాః ప్రసరత్ప్రసాదమధురా శ్శ్రీశైలకాళేశ్వర
ద్రాక్షారామనివాసినః ప్రతిదినం త్వచ్ఛ్రేయసే జాగ్రతు

నాటకప్రకరణము. పంచమాంకము. శ్లో. 44

విద్యానాథమహాకవికిఁ దర్వాతివాఁడైన నరహరి తన హర్షనైషధవ్యాఖ్యలోఁ ద్రిలింగక్షితిపతిని బేర్కొనెను [10]

"యం ప్రాసూత త్రిలింగక్షితిపతిసతతారాధితాంఘ్రిస్స్వయంభూః
పాతివ్రత్యైకసీమా సుకవినరహరిం నాలమా యస్య మాతా

10 శ్రీవేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు తాము రచించిన శృంగార శ్రీనాథగ్రంథములోఁ దృతీయప్రకరణము పుట ౧౦ లో నుదాహరించిరి.

కరమగుట నంధ్రదేశం
బరుదారఁ ద్రిలింగదేశ మనఁజను గృతులన్.

ఆ. వె. తత్త్రిలింగపదము తద్భవం బగుటచేఁ
దెలుఁగు దేశమనఁ గఁ దేటపడియె
వెనుకఁ దెనుఁగు దేశమును నంద్రు కొంద ఱ
ట్యాపపంచగతులఁ బరఁగుచుండు.

నవమోల్లాసము. ప. 5. 6.

పెద్దన కావ్యాలంకారచూడామణిని క్రీ. శ. 1402 తర్వాత రచించియుండెనని, తగిన యాధారములతో శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారిదివఱకు భారతిలో నిర్ణయించియున్నారు.[11]

విన్నకోట పెద్దన్నకు సమకాలికుఁడును రెడ్డిజన పాలకుఁడైన పెద్దకోమటి వేమభూపాలుని యాస్థానకవియునైన వామనభట్టబాణుఁడు రచించిన వేమభూపాలీయములోఁ దెలుఁగుదేశమును త్రిలింగజనపదముగాఁ జెప్పియున్నాఁడు.

"...యూథపతి రివ అసంఖ్యధేనుకానుగతః సముపచిత
సకలధర్మలింగ స్త్రిలింగోనామ జనపదః.—

వేమభూపాలీయము. పుట. 10

"...కలితకలిబలభంగ త్రిలింగాధినాథ కళింగోఽయం..."

వేమభూపాలీయము. పుట. 93

కవిసార్వభౌముఁడైన శ్రీనాథుఁడు పెదకోమటి వేమభూపాలుని కడ విద్యాధికారిగానుండెను. వామనభట్టబాణుఁడును శ్రీనాథుఁడును సమకాలికులు. పెదకోమటి వేమభూపాలుని కుమారుఁడైన రాచవేముని మరణానంతరము, శ్రీనాథుఁడు రాజమహేంద్రవరము రాజధానిగాఁ దెలుఁగుదేశమును బరిపాలించిన వేమారెడ్డి, వీరభద్రారెడ్ల యాస్థా

11 విశ్వేశ్వరభూపతి-విన్నకోట పెద్దన్న. విభవసంవత్సర భాద్రపద మాసపుంచికలోని కలగూరగంప యందలి శ్రీశర్మగారి వ్యాసము.

నమునకువచ్చి, వారిచే సన్మానింపఁబడి, భీమఖండాది గ్రంథములను రచించెను. వేమారెడ్డి వీరభద్రారెడ్లకుమంత్రియగు బెండపూడి అన్నమంత్రి కంకితమిచ్చిన భీమేశ్వరపురాణములో శ్రీనాథుఁడు త్రిలింగపదమును బహుళముగాఁ బ్రయోగించెను. భీమఖండమునుండి యాప్రయోగములను జూపెదను.

(1) "భూపాలగ్రామణులను త్రిలింగ భూమండలాఖండలులను"
పుట 6.

(2) "మహీమండలమునకు మకరకుండలాలంకారంబునుం బోలె భీమేశ్వరమండలంబు పొరుపునఁ ద్రిలింగోత్కలతలంబుల నంది"
పుట 28.

(3) "కాంచెన్ సర్వపురాభిధానముఁ ద్రిలింగక్షోణి వైకుంఠముగా"
పుట 30.

(4) "త్రిలింగవిషయ మంగళాలంకారంబగు భీమేశ్వరమండలంబున"
పుట 55.

(5) "శ్రీకంఠుండు త్రిలింగభూవలయముగా శ్రీభీమనాథేశ్వరుం..."
పుట 109.

శ్రీనాథుఁడు స్కాందపురాణమునందలి గోదావరీ ఖండాంతర్గత శ్రీమద్దాక్షారామ భీమేశ్వరమాహాత్మ్యము నాంధ్రభాషాప్రబంధముగ రచించెను. మూలములో రెండుమూఁడుచోట్లఁ ద్రిలింగపదమున్నను, శ్రీనాథుఁ డాంధ్రీకరణములోఁ బెక్కుచోట్ల త్రిలింగపదమును సందర్భానుసారముగ నుపయోగించుకొనెను. శ్రీనాథునితర్వాతి యాంధ్రకవులు, ఆంధ్రదేశమునకును, ఆంధ్రభాషకును త్రిలింగదేశము, త్రిలింగభాష యని నామాంతరములుగా వాడియున్నారు.

శాసనములలోఁ ద్రిలింగదేశప్రశంస.

పదునాల్గవ, పదునైదవ శతాబ్దములందలి తెలుఁగుదేశమునకు సంబంధించిన శాసనములలో నాంధ్రదేశమునకుఁ ద్రిలింగదేశమని లిఖిం

పఁబడెను. వానిలో నాకుఁ దెలిసినంతవఱకు మొట్టమొదటిది ముప్పిడి నాయకుని శ్రీరంగము శాసనము అది శా. శ. 1280 అనఁగా క్రీ. శ. 1358 నాఁటిది.[12] సింగయ నాయకుని యక్కలంపూడి శాసనములోఁ ద్రిలింగదేశము వర్ణింపఁబడెను. ఆశాసనకాలము, శా. శ. 1290. అనఁగా క్రీ. శ. 1368.

"దేశాస్సహస్రం భరతస్య ఖండే దోవ్యం త్యఖిలవస్తుశస్తాః"
"తేషాంశిరోభూషణ మేవ దేశా స్త్రిలింగనామాసుకృతైకసీమా"
"త్రిలింగదేశాధిపతిః శ్రీమా న్కేశవనాయకం
యేన భూపా దిలీపాద్యాః స్మృతా ద్విస్మారితా ఇవ"[13].

రెడ్ల కాలము నాఁడు తెలుఁగుదేశమునకుఁ ద్రిలింగసంజ్ఞయే వ్యవహారసిద్ధమై యున్నట్లు, ఆ కాలము నాఁటి శాసనములే ప్రమాణములు. శ్రీనాథుని పొన్నుపల్లి, ఆలపాడు శాసనములలోఁ ద్రిలింగపదమే యుపయోగింపఁబడెను.[14]

పొన్నుపల్లిశాసనములో (క్రీ. శ. 1408)

శ్లో॥ ప్రాదా త్త్రిలింగవిషయే వెల్నాడో ర్దివిసీమని
కృష్ణవేణ్యా స్తరంగిణ్యాః ప్రతీరే పర్యవస్థితః॥

ఆలపాడుశాసనములో (క్రీ. శ. 1413)

శ్లో॥ ప్రదా త్త్రిలింగవిషయే వెలనాండో మనోరమే
తుంగభద్రాతరంగిణ్యాః ప్రాక్తీరే పర్యవస్థితః॥

అట్లే పెక్కింటి రెడ్ల శాసనములలో నాంధ్రదేశమునకుఁ ద్రిలింగసంజ్ఞయే గలదు. క్రమక్రమముగా నాంధ్రసారస్వతములోఁ గవులు

---

12. Epigraphia Indica Vol XIV, Page 83.

13. Epigraphia Indica Vol XIII Akkalampudi grant of Singayanayaka P. 259

14. పై రెండుశాసనముల నకళ్లు శ్రీ వీరేశలింగముపంతులుగా రాంధ్రకవుల చరిత్రము ప్రథమభాగములో శ్రీనాథకవిచరిత్రమునం దిచ్చినారు. ఆలపాడుశాసనమును Epigraphia Indica Vol. XI. P. 316-319 చూడుఁడు.

త్రిలింగపదమునే బహుళముగాఁ బ్రయోగించిరి. ఉదాహరణములఁ గొన్నిటినిచ్చి మఱియొక విషయమును జర్చించెదను.

శ్రీకృష్ణదేవరాయల యాస్థానకవియగు రాధామాధవకవి విష్ణుమాయానాటకములో మూఁడవ యాశ్వాసమునఁ బంకరీకుని కథ వర్ణించుచు సుభిక్షమగు దక్షిణదేశమునందలి వివిధరాజ్యములనుగూర్చి వ్రాయు సందర్భమునఁ ద్రిలింగదేశమును బ్రశంసించెను.

సీ. కర్ణాటరాజ్యంబు గంభీర తుంగభ
ద్రాజలౌఘంబులఁ దఱచు పండు
ద్రావిడదేశ ముత్తరకావేరిరమ్యకా
వేరికాలువల ముక్కారుఁ బండుఁ
దై త్రిలింగ్యమధ్యభూతలము కృష్ణా గౌత
మీ ప్రవాహంబుల మిగులఁ బండుఁ
గాళింగమధ్యదిక్ఖండంబు లాంగూల
శారదానదులచేఁ జాలఁబండు

గీ. వెండియును జిత్ర మిట్లనావృష్టిరైన
నంబుజాక్షి! నభోనభస్యద్వయమున
వర్ష మొప్పార గౌతమి వరద ముప్పఁ
బార్శ్వములయాళ్లఁ బదివేలుఁ బండునపుడు.

తరిగొప్పుల మల్లన చంద్రభానుచరిత్రములోఁ గవిస్తుతియందుఁ గవిత్రయమునుఁ దలఁచు సందర్భములోఁ ద్రిలింగభాషను జేర్చెను.

గీ. ఏ మహాత్ములు మువ్వురు నిలఁ ద్రిమూర్తు
లట్ల గుఱియై త్రిలింగభాషాహ్వయము య
థార్థమొనరించి రట్టి శబ్ద
శాసనుని దిక్కమఖి శంభుదాసుఁదలఁతు.

అహోబలపతి కాళిందీకన్యాపరిణయము ద్వితీయభాగము షష్ఠాశ్వాసమునందలి యేబదియేడవ పద్యములోఁ గస్తూరి చక్కఁబొట్టు ప్రాకృత త్రిలింగభాషల వలె నున్నదని వర్ణించెను.

గీ. ద్విత్వరహితంపుఁగాకృతిఁ దేజరిల్లి
ప్రాకృతాఖ్యాకభాషనా భావిత ద్వి
రేఫవైఖరి గలిగి త్రిలింగదేశ
సూక్తి యన నొప్పుఁ గస్తూరి చుక్కబొట్టు.

పదునేడవ శతాబ్దమునందుండిన కాకునూరి అప్పకవి తన వ్యాకరణము
లోఁ దనకు మూఁడువందల సంవత్సరములకుఁ బూర్వముననున్న విన్న
కోట పెద్దన్న, విద్యానాథమహాకవులు తెలుఁగుదేశమునకుఁ త్రిలింగ
దేశసంజ్ఞ యెట్లు పరిఢవిల్లెనని జెప్పెనో యీపాఠమె, తానును నొప్పఁ
జెప్పెను.

కం. శ్రీక్షితిధరకాళేశ్వర
ద్రాక్షారామంబులనఁగ దనరారెడు నీ
త్రిక్షేత్రంబులలింగము
లేక్షితిని త్రిలింగసంజ్ఞ కెన్నిక కెక్కె.

గీ. తత్త్రిలింగనివాసమై తనరు కతన
నాంధ్రదేశంబు దాఁ ద్రిలింగాఖ్యమయ్యెఁ
దెలుఁగగుచుఁ దద్భవము దానివలనఁ బొడమె
వెనుక కొందఱు దానినే తెనుఁగు నండ్రు.

పదునెనిమిదవశతాబ్దాదినుండిన గణపవరపు వేంకటపతికవి ఆంధ్ర
కౌముదిలోఁ ద్రిలింగపదమునకుఁ దద్భవమె తెలుఁగని చెప్పెను.

"తత్త్రిలింగపదంబు తద్భవంబగుటచేఁ దెలుఁగనఁదగె, నట్టి తెలు
గు ప్రాకృతాభిధానముగాన నాలక్షణమ్ములు తొలుతఁగవులకెల్ల తె
యవలయు."   ఆంధ్రకౌముది మొదటిపుట సీసమాలిక

ఆంధ్రత్రిలింగమధ్యమదేశము.

క్రీ. శ. 1589 సంవత్సరమునాఁటి గంజాముజిల్లాలోని యొ
శాసనములో గోల్కొండనవాబునకు మహమ్మదీయసేనానాయకుఁడొకఁడు
ఆంధ్రత్రిలింగమధ్యను దేశమునందలి ముప్పదినాల్గుకోటల కధికారియై

వర్ణింపఁబడెను. ఈశాసనములో త్రిలింగదేశము, ఆంధ్రదేశము వేఱు వేఱుగాఁ జెప్పఁబడుటచే, రెండును నొక్కటిగాదని స్ఫురించినను, త్రిలింగపదవ్యాప్తికి మాత్రమీశాసనము తోడ్పడుచున్నది.[15]

త్రిలింగపద మెప్పటినుండిపుట్టినది ?

తెలుఁగు త్రిలింగపదప్రయోగములను జూపినతర్వాత నీరెంటిలో నే పదము ముందుపుట్టినదో మనమిప్పుడు నిర్ధారణము చేయవలెను. మార్కండేయపురాణములో దిల్లంగ లేక తెలుగుపదమున్నట్లును, స్కాందబ్రహ్మాండపురాణములోఁ ద్రిలింగపదమున్నట్లును ప్రయోగములఁ జూపితిని. ఈమూఁడుపురాణములలో నేదిపురాతనమో పండితు లేగతి నిర్ణయించిరో తెలిపెదను.

(1) విల్సన్ (H. H. Wilson) పండితుఁడు విష్ణుపురాణరచనా కాలమునుగూర్చి చర్చించుచు మార్కండేయపురాణము తొమ్మిది పదియవశతాబ్దములకాలమునాఁటిదని చెప్పెను.

It is not easy to conjecture the date of this purana (Markandeya) it is subsequent to the Mahabharata, but how long subsequent it is doubtful. It is unquestionably more ancient than such works as the Brahma, Padma, and Naradiya puranas; and its freedom from sectarial bias is a reason for supposing it anterior to Bhagavata. At the same time, its partial conformity to the definition of a purana, and tenor of the additions which it has made to revised legends and traditions indicate a not very remote age, and in the absence of any guide to a more positive conclusion, it may conjecturally be placed in the ninth or tenth centuries.

The Vishnu purana. Preface XXXVI.

(2) డాసన్ గారి నిఘంటువులో మార్కండేయపురాణ మెనిమిదవశతాబ్దమునాఁటిదని తెలుపఁబడెను.

Prof. Bannerjea places it in the eighth century.

Hindu classical Dictionary. Dowson P. 204.

---

15. No. 187 of Madras Epigrahical Collections for 1913.

(3) రాజేంద్రహజ్రాయను హైందవపండితుఁడు విష్ణుపురాణరచనాకాలమును జర్చించుచు, మార్కండేయపురాణము విష్ణుపురాణముకంటెఁ బూర్వపుదనియు, విష్ణుపురాణము నాల్గవ శతాబ్దారంభమున రచియింపఁబడియుండవచ్చుననియు నిర్ణయించెను. మార్కండేయపురాణము నాల్గవశతాబ్దమునకుఁ బూర్వమె పుట్టియుండవలెను.

" Thus the date of composition of Vishnupurana falls between the first and the middle of the fourth century A. D., that is, between 100 A. D. and 350 A. D. The nature of smriti contents of the Vishnupurana as compared with those of the Markandeya purana tend to show that the former is later than the latter. So it is highly probable that the Vishnupurana was written in the last quarter of the 3rd or the first quarter of the 4th century A. D."

Annals of Bhandarkar Institute. Vol XVIII. Part III P. 268-269.

(4) ఏడవశతాబ్దారంభమునందున్న బాణుఁడు రచించిన చండికా శతకమునకు మాతృక మార్కండేయపురాణమునందలి దేవీమాహాత్మ్యమే కాని బర్నల్ (Burnell) పండితుఁడు చెప్పియున్నాఁడు. కావున మార్కండేయపురాణ మేడవశతాబ్దమునకుఁబూర్వమె రచియింపఁబడియుండవచ్చును.

Indian Antiquary Vol XXV. P. 325-38.

(5) స్కాందబ్రహ్మాండపురాణములు లెక్కలు లేనన్ని సంహితలు ఖండములు, మాహాత్మ్యములతోఁగూడి యున్నవనియు, నెవరికిఁ దోఁచినప్పుడు వారు, అట్టి సంహితలను, ఖండములను, మాహాత్మ్యములను రచించి, వానిలోఁ జేర్చుచుండిరనియు, నూతనములగు ప్రక్షిప్తశ్లోకములనేకములు కలుపఁబడుచుండెననియు, నాంగ్లపురాణపరిశోధకులేమి యాంధ్రపండితులేమి యొప్పుకొన్నవిషయమె. వీని రచనాకాలము నిర్ణయించుట శక్యముగాదు. బ్రహ్మాండ, స్కాందపురాణములందుఁ త్రిలింగశబ్దము దేశపరముగా నాంధ్రదేశమునకు వ్రాయఁబడియున్నది. బ్రహ్మాండపురాణమునందుఁ త్రిలింగశబ్దోత్పత్తి నుడువఁబడెను. శ్రీశైలమ

భీమేశ్వరము, కాళేశ్వరము, అను త్రిలింగముల మధ్యనున్న దేశమునకుఁ త్రిలింగదేశమను నామ ముత్పన్నమైనదని చెప్పఁబడెనుగదా. రెండవది యగు భీమేశ్వరము గోదావరిజిల్లాలోని రామచంద్రపురముతాలూకా లోనున్న దక్షారామము లేక ద్రాక్షారామ మనుగ్రామమే. ఇచ్చట భీమేశ్వరస్వామియాలయమున్నది. ఈస్థలమాహాత్మ్యము స్కాందపురాణాం తర్గతము. ఈమాహాత్మ్యమునే శ్రీనాథుఁడు భాషాంతరీకరించి, భీమేశ్వర పురాణమను నామమిడి, బెండపూడి అన్నమంత్రి కంకితమిచ్చెను. శ్రీనాథుఁడె భీమేశ్వరపురాణము ప్రథమాశ్వాసమునం దీపురాణమును గూర్చి యిట్లు వ్రాసెను.

"సర్గప్రతిసర్గవంశమన్వంతరవంశానుచరితంబు లను పంచలక్షణం బులతోడంగూడి సపాదలక్షగ్రంథసంఖ్యాసమన్వితంబై పంచాశత్ఖండ మండితంబై బహుసంహితాసమాకీర్ణంబై యొప్పు శ్రీ మహాస్కాందంబను నాదిపురాణంబునందు గోదావరీఖండంబు శ్రీమద్దక్షారామ భీమేశ్వర మాహాత్మ్యసంయుతంబగుటం జేసి భీమేశ్వరపురాణం బనంబరఁగు, నది యాంధ్రభాషాప్రబంధముగఁ జెప్పందొడంగితి."

ఈభీమేశ్వర మాహాత్మ్యములోని చరిత్రాత్మకమైన విషయమును వెల్లడించినచో మా చదువరులు మనప్రాచీనుల పురాణరచనాప్రాగ ల్భ్యమును మెచ్చుకొనఁదగుదురు. డాకిరేమియను ప్రాచీనగ్రామనామ మునకు దక్షారామమను సంస్కృతనామ మొసఁగి, యాదక్షారామము నేదక్షసవనాగారముగా మార్చి, దానికి దక్షాధ్వరపురాణగాథను ముడి వెట్టి, మధ్యమున మొదటిచాళుక్యభీమవిష్ణువర్ధనుఁడు తనపేరిట నీశ్వ రాలయమును నిర్మించినపిదప, శివుఁడు భీమేశ్వరుఁడను పేరితో నచ్చ ట సాక్షాత్కరించి యుండెనని, యొక పెద్దపురాణగాథ గల్పింపఁబడెను. ఈభీమపురాణములోనే చాళుక్యభీముఁడునిర్మించిన చాళుక్యభీమవరము వర్ణింపబడెను. ఈచాళుక్యభీముఁడు వేంగీరాజ్యమును క్రీ. శ. 888 మొదలుకొని క్రీ. శ. 918 వఱకును బాలించెను. అనఁగా నీదక్షా

రామమను పేరుగల భీమేశ్వరమును, చాళుక్యభీమవరమును పదియవ శతాబ్దారంభమునుండి మాత్రమె వెలసియుండెనని స్పష్టముగదా. ద్రాక్షారామగ్రామమునందలి భీమేశ్వరాలయములో నత్యంతము ప్రాచీనములైనశాసనములు పదునొకండవశతాబ్దమునాఁటివి గలవు.[16]

కావున స్కాందపురాణాంతర్గతమైన భీమేశ్వరపురాణమునకుఁ గారణభూతమైన చరిత్రాత్మకవిషయములు పదియవ పదునొకండవ శతాబ్దారంభమునందు జరిగియుండెను. ఆ స్కాందపురాణరచనాకాల వి రొక్కవిషయమునుబట్టి పరిశీలించినయెడల పదునొకండవ శతాబ్దమునకుఁ

---

16. చాళుక్యభీముని అత్తిలితామ్రశాసనము ప్రకటించిన శ్రీ లక్ష్మణరావు గారిట్లు వ్రాసియున్నారు.

చాళుక్య భీముఁడు 360 యుద్ధములలో విజయుండై తన పేరిట చాళుక్య భీమేశ్వరదేవునిఁ బ్రతిష్ఠించి దేవాలయములు నిర్మించెనని పిఠాపురమునందలి మల్లపదేవుని శిలాశాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది. ఆగ్రామమునకును భీమవర మను పేరువచ్చెను. అయ్యది సామర్లకోట సమీపముననున్నది. ఈగ్రామమునకుఁ బూర్వము చాళుక్య భీమనగరి లేక చాళుక్య భీమపట్టణమని పేరుండెనని యిచ్చటి శాసనములవలనఁ దెలియుచున్నది. ఈ రాజే ద్రాక్షారామమున భీమేశ్వరుని దేవాలయము నిర్మించెను.

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

సంపుటము 11. సంచిక. 6 పుట 250.

చాళుక్యభీముఁడు చాళుక్యభీమవరమును నిర్మించినట్లు శ్రీనాథుని సమకాలికుఁడైన విన్నకోట పెద్దన్న తన కావ్యాలంకార చూడామణిలో విశ్వేశ్వర భూపతి వంశావతార వర్ణనములోఁ జెప్పియున్నాఁడు. ఆ విషయమే విశ్వేశ్వరభూపతి పంచధారలలోనున్న ధర్మలింగేశ్వరస్వామి దేవాలయములోనున్న శాసనములో సహితము గలదు.

" భృతకుమారారామభీముండు చాళుక్య
భీముఁడే నృపకులార్థికి నిధుండు "

పిఠాపురము మల్లభూపతి శాసనమునకు Ep. Ind. Vol IV. P. 226, విశ్వేశ్వర భూపతి ధర్మలింగేశ్వరాలయ శాసనమునకు, Ep. Ind. Vol. 19. P. 164. చూడనగును. దక్షారామశాసనములు చాళుక్య భీమవరశాసనములు. South Indian Inscriptions Vol. IV ; V. చూడనగును.

బూర్వుఁడు గాదని స్పష్టముగాఁ జెప్పవచ్చును. ద్రాక్షారామభీమేశ్వరుని ప్రశంస నన్నయభట్టు భారతములోఁ గలదు.

మహాభారతము ఆదిపర్వము సప్తమాశ్వాసమునందలి మొదటి పద్యమును, అరణ్యపర్వము ప్రథమాశ్వాసమునందలి మూఁడువందల తొంబదితొమ్మిదవ పద్యమును రాజరాజు దక్షారామభీమేశ్వరదయాలబ్ధసుస్థిరైశ్వర్యప్రదుఁడని స్ఫురింపఁజేయుచున్నవి.

కం. బిరుదాంక భీమభీమే
శ్వర కృతనిత్యప్రసాద సౌజన్యగుణా
భరణ పరగండభైరవ
కరనృపమణిమకుటఘటితపదవిబుధనుతా.

కం. శ్రీరాజరాజ వీర
శ్రీరమణీరమ్య గంధసింధురహయ శీ
తారూఢవత్స దక్షమ
ఖారి దయాలబ్ధ సుస్థిరైశ్వర్యప్రదా.

నన్నయభట్టు మహాభారతాదిపర్వమున నర్జునుని తీర్థయాత్రా సందర్భమున కళింగదేశమును, పురుషోత్తమక్షేత్రమును, మహేంద్ర పర్వతమును, గోదావరిని, భీమేశ్వరమును, శ్రీశైలమును జెప్పి, తర్వాత వేంగీదేశవిభవమును వర్ణించెను. అనఁగా నన్నయభట్టుకాలమునాఁటికి బ్రహ్మాండపురాణములోఁ జెప్పబడిన శ్రీశైలము, భీమేశ్వరములందు మాత్రము శివుఁడు లింగరూపమును దాల్చియుండెననియుఁ ద్రిలింగ ములలో మూఁడవదియగు కాళేశ్వరమునం దింకను సాక్షాత్కరించి యుండలేదనియుఁ జెప్పవచ్చును.

"వ. కళింగవిషయంబు సొచ్చునంతఁ దోడి బ్రాహ్మణులు కళింగ ద్వారంబునఁ గ్రమ్మఱి యుత్తరదేశంబులకుం జనిన నందుఁ గతిపయ బ్రాహ్మణసహాయుండై పార్థుం డరిగి పూర్వసముద్రతీరంబునఁ బురుషో త్తమదేవునకు నమస్కరించి మహేంద్రపర్వతంబు సూచుచు."

యుఁ గొందఱు వాదించుచున్నారు. (ఆ. దుర్ణయమున శకుని కర్ణ దుశ్శాసనుల్ ......భారత. ఆది-3-12). కాని యిందు దుర్ణయ మను నది దుస్ అను ఉపసర్గను బట్టి సాధింపవచ్చు ననియు, నట్టియెడ దురష్టత్వణత్వయో: అను ప్రతిషేధసూత్రము వర్తింపదనియుఁ బెద్దల యాభిప్రాయము. ఆసందర్భమున దుర్ణయమును దుర్నయమని దిద్ది నన్నయకు నణప్రాస మంటఁగట్టవలసిన ప్రసక్తి యుండదు. దుర్నయాదిశబ్దముల నత్వము వచ్చుటచేతనే కొన్నితావుల రేఫమును దంతమూలముగనుచ్చరించి సవర్ణమగు నకారమును గైకొనవచ్చునని యూహింపనగును. నకారణకారములు పరస్పరమైత్రి గలవియే. ఉచ్చారణసౌకర్యముకొఱకు, శ్రవణసుఖముకొఱకును గొన్నితావుల ణత్వమే యుపయోగించుట యుక్తము. అట్టి భిన్నస్థలముల నిరూపించుటకే నత్వణత్వములవిషయమై వేర్వేఱు సూత్రము లుద్భవించినవి. నకారణకారములు సవర్ణములు. ప్రాకృతముల సంస్కృతనకారము ణకార మగుచున్నది. (నూనమ్-ణూణ, నయన-ణఅణ ...). పైశాచియందుమాత్రము టవర్గము తవర్గ మగును. వర్ణపరిణామమును సూచించు ప్రాకృతసూత్రములు భాషోచ్చారణ సాంప్రదాయముల ననుసరించియే పుట్టినవి (Phonetic) కర్నాటక శబ్దమును గన్నడపండితు లంగీకరించినను, శబ్దసామ్యసులభోచ్చారణములవలన కర్ణాటకమే గ్రాహ్యమని తోచుచున్నది.

కర్ణాటకసాహిత్యపరిషత్పత్రిక (సంఖ్య. 23 సం. 3 పు. 159-183) యందుఁ బ్రాచీనకన్నడభాషలో నట్టిరూపము లుండెనో తెలియుటకై శాసనములుకూడఁ బరీక్షింపఁబడినవి. 44 శాసనములఁ గర్ణాటమనియు, 43 శాసనములఁ గర్నాట మనియుఁ గలదు. పెక్కు శాసనముల రేఫానంతరము, కర్ణ, ఉదీర్ణ, సంపూర్ణ, అర్ణవ, సౌవర్ణ మొదలగు పదముల దంత్యనకారమే వాడఁబడినది. కొన్ని శాసనముల నణలు రెండును రేఫముతో నుపయోగింపఁబడినవి. కాని కేవల శాసనాధారముచే బ్రాచీనకన్నడమునఁ గర్నాటమే కల దని నిర్ధారణ మొనర్ప వీలు లేదు. దేశ్యపదమగు కన్నడము సంస్కృతీకరింపఁబడి గర్ణాటమైన

దనుటయే సమంజస మని పైన వ్రాయఁబడినది. ఈసందర్భమున నాంధ్రవాఙ్మయమునందలి ప్రాచీనశాసనములందుఁ గర్ణాటాదిశబ్దము లెట్లు వ్రాయఁబడినవో చూపుచున్నాము.

(1) కన్నాటసుందరీకన్నాటవశంసుని

(S. I. I. Vol VI - 123 Saka 1054)

(2) దిక్పూర్న్న (Saka 1066) S. I. I. IV - 1169.

(3) దశాశాపూన్న (,, 1087) Govt. Ep. 49 of 1909.

(4) సువన్నగిరీంద్ర (1235) S. I. I. IV - 952.

(5) పూణిమాదినమున (1298) అమీనాబాదుశాసనము.

(6) ధాన్యసంపూన్నవదాన్యయఃగుచు (1350) పిఠాపురము శాసనము.

(7) పురాభ్యర్ణ్నసీమ (1462) వంకాయలపాడు శాసనము.
కణ్నాటభూపాల, విస్తీన్న.

(8) అఖిలకన్నాటసింహాసనాధీశ్వర (1527)

Ep. Col. 564 of 1915.

(9) బాణశశివన్నితమా (1548) Ep. Col 260 of 1897.

(10) బుధవణసీము (1264) 230 of 1905.

ఉత్తరాయణ, ఉత్తరాయనములు రెండును గలవు. వీనిని బట్టి రేఫముతో నకారమే యుపయోగించిరనియు నదియే ప్రథమరూప మనియు నిశ్చయముగాఁ జెప్ప వీలులేదు. నేటికిని వ్రాతప్రతుల రేఫణ కారములు వ్రాయవలసిన చోటుల ద్విత్వనకారమును వెలుపలగిలకయు వ్రాయఁబడినటులు కనఁబడుచున్నవి. ఆంధ్రప్రబంధములయందుఁ గర్ణాట మనియే గలదు. శ్రీనాథుని గ్రంథములందుఁ గర్ణాటశబ్దము చాలసారులు యతిప్రాసములలోఁగూడ నుపయోగింపఁబడినది.

నిజము నాకవిత్వంబు కర్ణాటభాష...భీమ. ఖం. 1-15 (1)

మ. అరబీభాష తురుష్కభాష గజకర్ణాటాంధ్రగాంధారఘూర్జరభాషల్
భీమ. ఖం. 1-73. (2)

ధర్మశీల! క (3)

ర్ణాటవరాటఘూర్జరవిహార! కళింగకుళింగమండలా. హర. వి. 1-29.

శా. కర్ణాటోత్కలపారసీకనృపసఖ్య ! ప్రాభవశ్రీనిధీ !
యర్ణోరాశిపరీత భూభువన మధ్యాంధ్రక్షమాధీశ్వరా !
కర్ణాభ్యర్ణ విశాల నేత్ర ! జగదేకప్రాజ్యసామ్రాజ్య ! దృ
క్కర్ణాగ్రేశ్వరహార భక్తినిరత క్ష్మాపాలచూడామణీ.
కాశీ. ఖం. 3-246. (5)

శా. కర్ణాటక్షితిపాల మౌక్తికసభాగారాంతరాకల్పిత
స్వర్ణస్నానజగత్ప్రసిద్ధకవిరాట్సంస్తుత్య చారిత్ర ! దు
గ్ధార్ణోరాశిగభీర ! ప్రాహ్ణముఖమధ్యాహ్నపరాహ్ణార్చితా
పర్ణావల్లభ ! రాజశేఖరమణీ ! పంటాన్వయగ్రామణీ.

ఆంధ్రలాక్షణికులు నణలకు యతి చెల్లు ననిరిగాని ప్రాసము నంగీకరించి యుండ లేదు. తిరుపతి వేంకటేశ్వరకవులు తమ భారతవిశేషములను గ్రంథమునఁ దెలిపినరీతి (పు. 39) నకారమునకుఁ బ్రాసము కాఁదగు ణకారము స్థలాంతరమునం దెపుడేని నిరుపాధికమైనప్పుడు తన స్వస్వరూపమును బొందియుండవలయు ననని వారిసిద్ధాంతము.

ముద్దరాజు రామన కవిజనసంజీవనిలో (1-49)

క. చనుఁదత్త్వవిధాయకసూ
త్రనిమిత్తాగతణకారరాజి నకారం
బునకుం బ్రాసముగా నిడఁ
బ్రణుతు లొనర్చెద మురారిపదముల కనఁగన్.

అని లక్షణము నొసంగి అరణ్యపర్వమునందలి

క. త్రిణయన గోత్రస్వర్ణం
బున నిజగాత్రము పవిత్రము ... ...అనుదానిని

శృంగార షష్ఠమునందలి

క. విను మతి గుహ్యము నారా
యణకవచము భక్తవాంఛితార్థప్రదమున్ ... ...

అనుదానిని యుదాహరణములుగ నిచ్చెను. అందుననే యప్పకవియు ఆ. వె. ధాత్రిపాణినీయ సూత్ర... ...యను పద్యమున నెట్టి నణలకు ప్రాసము చెల్లునో తెలిపియున్నాఁడు. లాక్షణికులు విరామము

నకై కర్ణాటశబ్దమును స్వాంతవేదండాదిశబ్దములలోఁ జేర్చి రెండు తెఱఁగుల విరామము చెల్లునని వ్రాసియున్నారు. తిమ్మకవి సర్వలక్షణసారసంగ్రహమున హల్లునకై

మ. కుసుమం............................

....

....

స్వసివాళ్వాడుచు వచ్చుచున్నయది కర్ణాటాంగనం గంటిరే యనియు, నచ్చునకు భాస్కరరామాయణమునందలి

శా. లాటీ చందనచర్చ............ క

ర్ణాటీ గీతకళాసరస్వతి కళింగాంతఃపుకీ మల్లికా...

....

యను పద్యముల నుదహరించెను. అందువలఁ కరి+నాడు, కర్నాడు కర్ణాట మను శబ్దతత్త్వమును మనసులో నిడికొని దీనిని స్వాంతాది శబ్దములలోఁ జేర్చి రనుటకు వీలులేకున్నది. పూర్వోక్తవిషయముల గమనించినచో నాంధ్రవైయాకరణులు కర్ణాటశబ్దమును ణత్వముతో గైకొనినటుల గనఁబడుచున్నది. రేఫము మూర్ధన్యమా దంతమూలమా యను విషయమును గూర్చి యాంధ్రలాక్షణికులు సంస్కృతమర్యాదనే యంగీకరించిరి. ద్రవిడభాషయందు తొల్కాప్పియమున రకారళకారముల యుత్పత్తినిగూర్చి యిటులఁ దెలుపఁబడినది. (Edited by Journal of Oriental Research Page 13 Sutra 95)

నూణినా వణరి యణ్ణం వరుట

రకారళకార మాయిరణ్టుమ్ పిఱక్కుమ్.

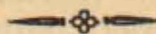
రకారళకారములు జిహ్వాగ్రము నెత్తి నాలుక పైభాగమును (Hard Palate) నెమ్మదిగ రాచుటచేఁ బుట్టుచున్న వని దీనియర్థము. ఇది పాణినీయమతమునకు భిన్నముగను, ప్రాతిశాఖ్యముల కనుకూలముగ నున్నది. ఆంగ్లభాషయందు రేఫము దంత్యముగను (Dental) ఫ్రెంచి మొదలగు భాషలయందు దంత్యతాలవ్యసంబంధము (Mixed Palatal) గలదిగను దెలుపఁబడుచున్నది.

'By raising the point of the tongue to the front of the palate immediately behind the teeth but not touching them, you get the socalled dentals—the momentary t (hard), d (soft); and continuous, n (Nasal), r and l both soft fricatives, but produced in different ways — r by letting the breath escape over the centre and tip of the tongue for which reason the sound is called a 'central' one, l by letting it pass by the sides of the tongue (lateral).

ఆంగ్లమునఁ గల రేఫమునకును సంస్కృతాదిభాషలఁగల రేఫమునకును భేదము కలదు. రేఫము దంత్యము దంతమూలమని కాని గ్రహించినయెడల దంత్యరకారయుతమగు కర్నాటకమగును. 'రషాభ్యాం నోణః సమానపదే' యిత్యాదిసూత్రము లుచ్చారణమునఁ గలుగు మార్పులను సూచించుటకై యేర్పడినవి. ఋరిష్ఠోణత్వమోః మొదలగు ప్రతిషేధసూత్రములు నట్టివే. రకారమును మూర్ధన్యముగ గ్రహించిన లాక్షణికులు కర్నాటము నేకపదముగఁ గైకొని ణత్వమును విధించియున్నారు. సంస్కృతరకారము కేవలము దంత్యమని గాని దంతమూలమని గాని గ్రహింప వీలులేదు. కనుక, కర్ణాటశబ్దమే కర్నాటముకన్న సాధువనియు, నదియే శ్రుతికిఁ గటువుగ నుండదనియు, మనమంగీకరింపవలసియున్నది. కరి + నాడు అనునదియే కాలక్రమమునఁ గర్ణాటమైనది. కేశిరాజు తనగ్రంథమునఁ దెలిపినటుల కన్నడము కర్ణాటభవము కాదని నిశ్చయింపనగును. ఈ సందర్భమునఁ ద్రిలింగ - తెలుఁగు - త్రినగ - తెనుఁగు పదముల పౌర్వాపర్యవాదముల మనము విస్మరింపవలసియున్నది. కర్ణాటశబ్దము విధముననే త్రిలింగ, త్రినగపదములు కల్పింపఁబడినవి. నైజమగు శబ్దస్వరూపమును గోల్పోవుటచేఁ దెలుఁగు, తెనుఁగు, కన్నడ పదములు తద్భవములను భ్రాంతిని గలుగఁ జేసినవి.

ఉత్తరరామచరిత కథాసంగతి.

ఉభయభాషాప్రవీణ మల్లాది సత్యనారాయణశాస్త్రిగారు.

సాహిత్యవిశారద బ్రహ్మశ్రీ కాశీభట్ట సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు శ్రీమదాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రికయందు భవభూతిమహాకవివిరచితోత్తర రామచరితములోని సంవిధానకాంశములను, నితరకవివిరచిత శ్రవ్యదృశ్య కావ్యవస్తువులను, విమర్శించి యుత్తరరామచరితములోని వస్తువిన్యాసము రుచింపలేదని స్వాశయమును వెలిపుచ్చుచు నట్లొనర్చుటకుఁ గారణము తెలియకున్నదని కారణజిజ్ఞాసప్రశ్న చేసియున్నారు.

నేను శ్రీశాస్త్రిగారి సందేహములను దీర్చునంతటి సమర్థుఁడను గాను గాని ద్విజాతిభావోపపన్నచాపలుఁడనై యీ ఘనకార్యమునకుఁ దగుదునని పూనిన నా యీ చాపలమును బండితులు మన్నింతురుగాక.

ముందుగా వారు సందేహించిన యొక్కొక్క యంశమును జూపి పిదప నా యోచిన సమాధానమును వ్రాయుదును.

సీతాపరిత్యాగఘట్టము నీనాటకమున వదలివేయుటకుఁ గారణ మేమి? అనఁగా నీఘట్టములోఁ బరిత్యాగఖిన్నయగు సీతాదేవి లక్ష్మణు నితో ననిన కరుణపరిదేవితవాక్యములు చేర్పవలదా? యెందులకుఁ జేర్ప లేదని శ్రీశాస్త్రిగారి మొదటి ప్రశ్న. ఈప్రశ్నకుఁ జెప్పవలసిన సమా ధానముకంటె ముందుగ శ్రీరాముఁడు సీత నడవికిఁ బంపిన కాలములోని వృత్తాంతమును వర్ణింపవలసియున్నది. పిదప సీతాలక్ష్మణసంభాషణఘట్ట మును వర్ణింతును.

నాటకములలోఁ బ్రదర్శింపఁ దగిన వస్తువనియు సూచింపఁ దగిన వస్తువనియు రెండువస్తువు లుండును. అందుఁ బ్రదర్శనయోగ్యవస్తువు నం కములలోను సూచ్యవస్తువును విష్కంభాదులలోను జేర్పవలెను. సూ చ్యవస్తువునకు నీరసవృత్తాంత మని పేరు. వృత్తాంతమునందు సారస్

నైరస్యములు కవికల్పితకథాసందర్భమును బట్టి మాఱుచుండును. ప్రద
ర్శింప వీలుగాని యతిభూమింగతవిషయము లన్నియు నీరసములు గాకు
న్నను విష్కంభాదులలోనే చేర్పఁదగినవి. పురాణాములనుంచి గ్రహిం
చిన కథను సమయమును బట్టి ప్రధానభాగమునకు భంగము కలుగ
కుండ మార్చుకొనుటకు నాటకకర్తలకు ముఖ్యముగ స్వాతంత్ర్యము
గలదు. మఱియు నే కొంచెముగానో చమత్కృతికై తప్పక పురాణక
థకు భిన్నముగా నాటకకథను మార్పవలయునని నియమము కూడం
గలదు. అట్లయిననే కవిసామర్థ్యము స్పష్టపడును. లేనిచోఁ బురాణసా
మర్థ్యమే. ఇప్పుడు మఱలఁ గ్రొత్తగ వ్రాయుటలో వచ్చిన గొప్పత
నము లేదుగదా. అట్లుండఁగ భవభూతిమహాకవి, ప్రథమాంకములోఁ
జిట్టచివరఁ గదా శ్రీరామునిసీతావివాసనకాలికవృత్తాంతమును జేర్పవ
లెను. అందు నావస్తువునకుఁ బ్రవేశము బొత్తుగ బాగుగ నుండదు. ఏల
యనిన శ్రీరాముఁడు దుర్ముఖవాక్యమును వినుపర్యంతము సీతావిషయ
మున నెట్టి యనుచితోద్దేశమును గలిగియుండ లేదు గదా. అతనితమ్ము
లకుఁ గూడ నాసీతయందు దురభిప్రాయము లేదుగదా. ఆస్థితిలో శ్రీరా
ముఁడు దుర్ముఖవాక్యశ్రవణానంతరము క్రొత్తవాఁడై యామె యదివ
ఱకే కోరియున్న, తా నామెమనోరథము సఫలముచేయువాఁడై యూ
వఱకే యొప్పుకొని యున్న, ప్రసన్నగంభీరవనరాజిపుణ్యసలిలభాగీరథీ
దర్శనకాంక్షను దత్క్షణమే యావజ్జీవారణ్యకదర్శనకాంక్షఁగఁ జేయు
వాఁడై దుర్ముఖు నుద్దేశించి "బ్రూహి లక్ష్మణమ్. ఏష నూతనో రాజా
రామ స్సమాజ్ఞాపయతి, కర్ణే ఏవ మివ"యని యతిదారుణాశయత్వని
రంకుశాజ్ఞత్వాభిప్రాయకములగు నూతనత్వరాజత్వములను దనయందు
వెల్లడించుటకును, బయటికిఁ జెప్పవలసిన సీతావివాసనవిషయకవాక్య
మును జెవిలోఁ జెప్పుటకును, అందును లక్ష్మణునిఁ బిలిపించి యాత
నితోఁ జెప్పుట మాని దుర్ముఖుని లక్ష్మణునితోఁ జెప్పుమనుటకును,
వీనిలో నన్నిటికంటె సీతతోనే స్వయముగఁ జెప్పకుండుటకును గారణ

ము ప్రవాసనవిధి యే కోంచెమైన హృదయముగల లక్ష్మణాదులకు శ్రవణగోచరము కాఁగానే వారి ప్రాణాపహారకముగఁ బరిణమింపవలసి యుండునని దానినిబట్టి సామాజికమానసోద్విగ్నత కలుగునని కాదా? చెప్పువానికి హృదయము లేకపోయినను వినువానికైనను లేకుండునా? యను సామాజికప్రశ్నము శాంతాకాంతము కానేరదు గదా. కనుక నాకథాంశమును బ్రదర్శింప యోగ్యత కలిగినంతవఱకుఁ బ్రదర్శించి మిగిలినదానిని సూచ్యముగ పరిపెట్టినాఁడు; తప్పేమి? జనాపవాదము నెఱింగింపవచ్చిన దుర్ముఖునకో, యట్టి యాపద సంభవింపదు. అతని కృత్యములే యట్టివని యాతనినోటనే "కథ మిదానీం సీతా మన్తరే ణేదృశ మచిన్తనీయం జనాపవాదం దేవస్యకథయిష్యే. అథవా నియోగః ఖల్వీదృశో మన్దభాగ్యస్య" యని చెప్పించెను. మఱియు నాతనిపే రట్టిదిగా నుంచుటలో నతఁ డట్టి పనికి సమర్థుఁడని తెల్పుటయె తాత్పర్యము. కనుక నట్టి కఠోరవృత్తాంతమును మహాకవి యంకములలో నెట్లు నిబంధన మొనర్చును? అంకములలో నాయాకథావిషయములను రసానుగుణముగ మార్చుకొనుటకు నాటకకర్తలకు సావకాశము గలదు. కనుక సీతావివాసనకాలిక శ్రీరామవృత్తాంతము సూచ్యముగ నొనర్చినాఁడు.

ఇఁక సీతాలక్ష్మణసంభాషణఘట్టమును విచారింతము. ప్రథమాంకమునందుఁ బ్రస్తావనలోనే శ్రీరామపట్టాభిషేకము మొదలు కథ ప్రారంభ మయ్యెను. ఆయుత్సవదర్శనమునకుఁ గాను విచ్చేసిన జనకమహారాజసన్మేళనమున నుల్లసిల్లు సీతాదేవి మఱల గృహోన్ముఖులగు నాజనకులవియోగమునకు నుద్విగ్నయగుట సాజము. ఆమెను వినోదపఱచుట ముఖ్యము గనుక నాలేఖ్యదర్శనము ప్రస్తావింపఁబడినది. ఆలేఖ్యము గూడఁ దమపూర్వచరితమునే స్ఫురింపఁజేయుచున్నది. ఆపూర్వచరిత స్ఫోరణము నాటకములోని కథాంశము పశ్చాద్వృత్తమని తెల్లముచేయుటకును, దదనుగుణముగ నాటకనామమున కౌచిత్యప్రదర్శనమున

కను, సీతకు వనరాజిగంగాదర్శనాభిలాష యుదయించుటకును, సీతా పత్యములకు జృంభకాస్త్రోపదేశము చేయుటకును, నయి యున్నది. ఈయుపదేశమువలనఁ గుశలవప్రత్యభిజ్ఞ జరుగవలసియున్నది. మఱియు నాపూర్వవృత్తము తమ్మును జాలఁ గష్టపఱచినను జివరకు గొప్పసంతసము గూర్చినది గాన, దలఁచను, జెప్పుకొనను, వినను, జూడను గూడఁ దగియున్నది. ఇది జనసామాన్యస్వభావము. ఇది యిట్లుండఁగ శ్రీరామునకు సర్వవిధములఁ బూజింపఁదగిన శాంతాభర్త ఋష్యశృంగమహర్షి ద్వాదశవార్షికయాగమారంభించుటయు, నందు వసిష్ఠాదిగురుజను లందఱు నిమంత్రితులై నిరుద్ధు లగుటయు, గర్భవతియగు సీతను వినోదింప నింట శ్రీరాముఁడు గాక యితరులగు పెద్దలు లేకుండుటయు, దానిమూలమున గురుజనులు సీతకోరిన దెల్ల సఫలము చేయ నవసర మనియుఁ బ్రజానురంజనపరిపాలనము ముఖ్యమనియు నష్టావక్రునిచేఁ గబురు పంపుటయు, దానిమూలమున శ్రీరాముఁడు సీతకోరినయరణ్యదర్శనకాంక్షను లక్ష్మణునిచే నెఱవేర్పను, బ్రజానురంజనమునకై ప్రజోద్దేశమును దుర్ముఖునిచే నారయును, బూనుకొనుటయును, రాఁబోవుకథాంశములకుఁ బునాదులు గదా. మఱియు ఋష్యశృంగునియజ్ఞము వసిష్ఠాదులను శ్రీరామునికడ లేకుండఁ జేయునదై రాఁబోవుకాలములో శ్రీరాముఁడు సీత నడవులకుఁ బంప నపుడే స్వతంత్రుఁడగుటకును, సమీపమందు లేని గురుజనులకు సీతావివాసనమునందు నింద లేకుండఁ జేయుటకును, బ్రారంభింపఁబడినది. గర్భవతి గాన సీతకోరిక లెల్ల నెఱవేర్ప నెంచిన శ్రీరామునియొడిలో నాలేఖ్యదర్శనశ్రమచేతఁ దత్కాలసులభప్రవేశయగు నిద్దుర సీత నావేశించుటయు, నాకాలముందే జనాభిప్రాయము నెఱుఁగఁ బంపఁబడిన దుర్ముఖుఁడను చారుఁడు వచ్చి సీతావిషయజనాపవాదము నెఱుకపఱచుటయు, నప్పుడే యాప్రకారమే యాదారుణ శ్రీరాముఁడు సీతను నెమ్మదిగవదలి దుర్ముఖునితో రహస్యముగ నడవిలో విడిచి రమ్మని లక్ష్మణునకుఁ జెప్పుమనుటయుఁ గథాచిత్యమునకుఁగా నేర్పఱచుకొనినయును

కూలాంశములు ఈసందర్భములోఁ గదా సీతాలక్ష్మణసంభాషణఘట్ట
ము చేర్పవలెను. అది యిచట మఱియుఁ బొత్తుగ వ్యతిరేకము. ఎట్లన,
ఆప్రకారము ప్రేమచే నాదరింపఁబడు, నాప్రకారముఁ దయనీయాకృతి
యు నగు సీతను బరమాప్తుఁడగు లక్ష్మణుని నడవులలో విడిచి రమ్మని
స్వయముగ శ్రీరాముఁ డాజ్ఞాపింపలేక దుర్ముఖునిచేతఁ జెప్పించినపుడు
లక్ష్మణుఁడుమాత్ర మాదేవిసుచరిత్ర మామూలాగ్రముగ నెఱిఁగినవాఁ
డు గాన హృదయము నీరై కదలలేనిస్థితిలో నున్నవ్వా డెట్లు వెంటఁ
బెట్టుకొని పోయినట్లు చిత్రింపఁబడును? ఎట్లో చిత్రింపఁబడినను మాఁ
యన్న శ్రీరాముఁడు మిమ్మీ యడవిలో విడిచి రమ్మనె నని యరణ్యదర్శ
నకుతూహలినియు గంగాప్రవాహావలోకనప్రణయినియు భర్తృవాల్ల
భ్యనందినియు నగు నాసవమాసగర్భ సీతతో నేనోరుపెట్టుకొని యనఁ
గలిగినట్లు చిత్రింపఁబడును? ఆమాట నెట్లో తలవంచుకొని హృదయము
ఱాయిచేసికొని పలుకఁ గలిగినను శ్రుతక్షణముననే యుత్క్రాంతజీవిత
కాఁదగిన యాయుత్తమాంగన మొదలునఱికిన చెట్టువలెఁ గ్రిందఁ బడి
మూర్ఛిల్లి తెలివివచ్చినప్పు డెల్ల నెత్తి నోరు మోఁదుకొని దుఃఖించుచు
నందలి మృగపక్షిలతావనస్పతులను గూడ దుఃఖింపఁజేయుచున్నతఱి
స్వభావసుకుమారమతియు దారుణరాజాజ్ఞానుపాలనతత్పరుఁడు నగు
లక్ష్మణుఁ డెట్లు చిత్రింపఁబడియుండవలెను? ఆస్థితిలో నున్న యామె
నెట్లు వదలి యింటివైపు కాలుపెట్టఁ గలిగినట్లు చిత్రింపఁబడును? కరు
ణాతికరుణము నశక్యప్రదర్శనము నగు నీవిషయము మతిభూమింగతముకాన
సూచ్యముగ నొనర్చిన కవిశేఖరునినైపుణ్యము నింత యని పొగడ నేరికి
శక్యము? ఇఁక నామె యన్నమాటలు వినుటకుఁ జెవులును, బదులు
పలుకుటకు నోరును సిద్ధముగనుండఁ గలవా లక్ష్మణునకు? ఏవిధముగ
నోదార్పవచ్చును? ఓదార్పకయే మఱలిపోయినట్లు చిత్రించుట భావ్య
మా? అది సభ్యులు చూచుటకు నెంతబాగుగ నుండును? అట్లు విడిచి
రమ్మని పంపిన హృదయములేని శ్రీరామునికంటెను, అట్లు విలపించు

సంపూర్ణగర్భగుర్వి జీవితనిరాశ సీతకంటెను ముందుగ, సమస్తముఁ జూచుచున్న సుకుమారహృదయుఁడు లక్ష్మణుఁడు చావకుండుటకు నయోఘనశరీరుఁడా ? వజ్రకఠినహృదయుఁడా ? ఎట్లు చిత్రింపఁ దగును ? శ్రీరామునిహృదయమును సమస్తవిషయములచే నావర్జించి ప్రియురాలై యుండి యకస్మాత్తుగ విడువఁబడియున్న సీతకు, నామెకంటె శ్రీరామునిహృదయము నేమిరెట్లు డెఱిఁగినవాఁడని లక్ష్మణునియనునయము లెట్లు సమాశ్వాసనసమర్థము లగును? లేక యిది యంతయు విడిచి నిరంకుశశాసనుఁడగు నా నూతనరామరాజుపలుకులు ప్రాణములపై నాశ మాని తిరస్కరించినట్లుఁ లక్ష్మణునిఁ జిత్రింపఁ గూడదా? లేక యెందైన గుప్తముగ నామె నుంచినట్లు చిత్రింప రాదా? యగ్రజరాజాజ్ఞను దిరస్కరించెనను నపకీర్తికి లోనైనను, దనచేఁ బూర్వానుభూతసుచరితయగు నాతల్లినిఁ గాపాడ నతఁడు యత్నించినట్లు వ్రాయరాదా ? యనునివియు, మఱికొన్నియు సామాజికప్రశ్నలకు సమాధానము చెప్ప సావకాశము లేదనియే మహాకవి వాని నెత్తనైన నెత్తలేదని నాభావము. ఇవి యన్నియు శ్రవ్యములలో సమర్థింప నక్కఱలేదు. కానఁ గాళిదాసాదులకవిత దుష్టము గాదు. కుందమాలలోనో సామాజికులు ప్రశ్నింపఁ దగినవారు. కనుక సీతాలక్ష్మణసంభాషణఘట్టమును ద్వితీయాంకప్రారంభములో"వాసంతీ! సమాశ్వస్య! హా ప్రియసఖి మహాభాగే ఈదృశ స్తే నిర్మాణభాగః। హా రామభద్ర ! అథవా అలం త్వయా ! ఆర్యే ఆత్రేయి! కథయ తస్మాదరణ్యా త్పరిత్యజ్య వినివృత్తే లక్ష్మణే సీతాయాః కిం వృత్త మితి కాచిదాసీ త్ప్రవృత్తిః ? ఆత్రేయీ! నహి నహి" యనిసూచ్యములో సమకూర్చినాఁడు. ఈయాత్రేయీ వాసంతీవాక్యములచేత సీతాదేవి యునికి శ్రీరామునకుఁ దెలియదనియు నందుచే సీతాదేవికొఱకు శ్రీరాముఁడు ప్రణయసందేశము పంపవీలులేదనియుఁ దెల్లమగుచున్నదిగదా! మఱియొక సంగతి. శ్రీరాముఁడు సీతను భాగీరథీతీరారణ్యభూములలో విడిచిపెట్టించెను గాని వాల్మీక్యాశ్రమములోఁ గాదు. దీనియౌచిత్యము

జనాపవాదము నొందిన సీతను బుణ్యాశ్రమములలోఁ విడువఁ బంప గూడకపోవుటయే. అట్లు కానియెడల దానికంటె నుత్తమ మయిన తమ గృహానులం దొక చోటఁగాని దగ్గఱనున్న యాప్తగృహములలోఁ దాఁచి యుంపరాదా? యను ప్రశ్న యుత్పన్నమగుచున్నది. మఱియు జనాపవాదనిమిత్తము తెలియకున్నను బూర్ణగర్భయై భర్తచే విడువ బడిన దగుటచే సాభిమానయు జీవితమున నిరాశగలదియు నగు సీత మాత్ర మెట్లు పుణ్యాశ్రమములలోఁ గాని మఱియొకచోటఁ గా యనుగిడఁ దలపెట్టును? మఱేమి చేయు ననఁగ, నేగంగలో నై దిగి ప్రాణములు పోఁగొట్టుకొని భర్తచే విడువఁబడినది యను నపకీర్తి బోఁద్రోల యత్నించును. మఱొక సంగతి. సీతను రసాతలమునం దుం చుటకుఁ దగిన కారణము, జనాపవాదనిమిత్తముగ భర్త తన్ను విడిచెన నపఖ్యాతివార్త రామె చెవి నెప్పటికి సోకకుండఁ జేయఁ దలఁచుటయే ఆవార్త నిజముగఁ జెవికి సోకియు సోకనిసమయములో గంగాపృథువుల గారు సకిగదా పార్వతీపరమేశ్వరులు వచ్చి యనునయించినను నిలువున ప్రాణములు పోఁగొట్టుకొను మానవతి యని మనుష్యులు లేని ప్రదే శములో నావార్త చెవినిఁబడదని యిట్లు కథాసంవిధానకము కల్పించి నాఁడు. ఎంత రమణీయము! మఱియు జనాపవాదము నొందిన సీతపు త్రులని లవకుశులకు సామాన్యజనులనుండి మాటిమాటికి నింద కలుగ కుండఁ జేయుటకుఁ గూడరసాతలప్రాపణము సీతకునవసరమే. కనుక "ఆత్రేయా! తత్రభగవతః కేనాపి దేవతావిశేషేణ సర్వప్రకారాభ్యు తం స్తన్యత్యాగమాత్రకే వయసి వర్తమానం దారకద్వయముపనీతమ్ అను వాక్యమువలన సీతాపత్యములకు లోకోత్తరపవిత్రత రక్షింపఁబ నది. అయినను సీతకు లక్ష్మణుఁ డెఱింగించిన పరిత్యాగకారణ మేమని చో? నిజముగ నేమియు లేదు. మా యన్న మిమ్మిచట విడిచి రమ్మనెన యే, ఈవార్తమాత్రము తక్కువదా? యని యన్నచోఁ గాదుకా వజ్రనిర్ఘాతసదృశమైన పై వాక్యము వంటిది మాత్రము కాదు.

ఆశాబంధః కుసుమసదృశం ప్రాయశోహ్యంగనానాం సద్యఃపాతి ప్రణయి
హృదయం విప్రయోగే రుణద్ధి" యనునట్లు కారణము తెలియదుగాన
నెప్పటికైనఁ బునర్దర్శనము కాకుండునా యను నాశచేతను గంగాపృథు
వులవంటి యుత్తమాంగనల యాశ్వాసవచనముల చేతను బ్రదికినను బ్రద
కును. కారణము దెలిసినపిమ్మటనో యాయాశకుఁ దావు లేదు. ఆ సమా
శ్వాసవచనములు పనికిరావు. జనాపవాదము పరిత్యాగకారణమని సీత
కుఁ దెలియదనుటకు "సీతా । భగవతి నిష్కారణపరిత్యాగిన ఏతస్య దర్శ
నేనైవంవిధేన కీదృశీ మే హృదయావస్థా" యనియు, "ఏతే ఖలు తే
అగాధమానసదర్శితస్నేహసంభారా ఆనందనిష్యందిన స్సుధామయా
ఆర్యపుత్రస్య సల్లాపాః, యేషాం ప్రత్యయేన నిష్కారణపరిత్యాగేన శల్యి
తోపి బహుమతో మే జన్మలాభః." యనియు వాక్యములు ప్రమాణములు
కనుక భర్తృవియోగము చేతనే యాసీత "పరిపాండుదుర్బలకపోలసుం
దరం దధతీ విలోలకబరీకమాననమ్ కరుణస్యమూర్తి రథవా శరీరిణీ విర
హవ్యథేవ వనమేతి జానకీ" యని విరహావస్థలో వర్ణింపఁబడినది. మఱి
యొకసంగతి. "పురా కిల వాల్మీకి తపోవనోపకంఠే సంత్యజ్య ప్రతినివృత్తే
లక్ష్మణే" యను తమసావాక్యమువలన నవగతమగు వాల్మీకితపోవన
సమీపమున సీత విడువఁబడిన దనుసంగతి, శ్రీరామునకుఁ దెలియదని
నాతలంపు. ఎన్నఁడు తనయాజ్ఞ నుమీఱని లక్ష్మణుఁడు చెప్పినపని చేయు
టయేగాని, చేసివచ్చితిననియు, నీవిధముగఁ జేసివచ్చితిననియు, మఱల శ్రీరా
మునకుఁ దెలియఁబఱచినట్లు చూచియుండలేదు, ఊహించియునుండలేదు.
అయినను దెలిసినదనియే యూహింతము. కాని యామె వాల్మీకి
తపోవనమునకుఁ దప్పక వెళ్ళియుండునని నిశ్చయమెట్లు? మానవతి
గాన భర్తచే విడువఁబడితిననురోషముచే నేమి కీడు చేసికొనునోయని సందే
హించియుండుననిన బాగుగ నుండును గాని ప్రాణసంరక్షణమునకై
యొకరిపంచను జేరునని నిశ్చయించుట బాగుగనుండునా? సూర్యవంశాం
కురగర్భము రక్షణీయమై యెట్టిసాహసకార్యము చేయనీయకపోయె నను
పురాణేతివృత్తము ప్రకృతనాటకలక్షణవిరుద్ధముకాన మార్చుకొనెను.

అయినను శ్రీరామున కావిషయజ్ఞానము నిశ్చితముగాదనియే తెలియఁపఱుపఁబడినది గదా! నిజముగఁగూడ నీసీత గంగాజలములయందుఁ బడినదను సందర్భోచితకథ కల్పింపఁబడినదియును గదా. కనుక నెక్కడ నున్నదని నిశ్చయించుకొని శ్రీరాముఁడు రహస్యముగఁ బ్రణయవార్త నంపనైన లేదను నింద నాతనిపై మోపుదుము? మఱియు నతఁడు జనులకు భయపడిగదా ప్రాణాధికప్రియను గఠోరగర్భగుర్విణిఁ గ్రవ్యాదులకు బలిభోజన మొనర్చెను. అట్టిదారుణ శ్రీరాముఁడు మఱల నే మొగముతో దుర్ముఖాదుల నామె కడకుఁ బ్రణయసందేశహారులుగ నొనర్చును? అందులకనియే మహాకవి "త్రస్తైకహాయనకురంగవిలోలదృష్టేః స్తస్యాః పరిస్ఫురితగర్భభరాలసాయాః। జ్యోత్స్నామయీవ మృదుబాలమృణాళకల్పా క్రవ్యాద్భి రంగలతికా నియతంవిలుప్తా"యని శ్రీరామునిచే ననిపించినాఁడు. మఱియు"నకిలభవతాం దేవ్యాస్థానం గృహేఽభిమతం తత స్తృణమివ వనే శూన్యే త్యక్తా న చాప్యనుశోచితా। చిరపరిచితాస్తే తే భావాస్తథా ద్రవయన్తి మా మిదమశరణైరద్యాస్మాభిః ప్రసీదత రుద్యతే" యనియు "వ్యర్థం యత్రకపీంద్రసఖ్యమపి మే వీర్యం హరీణాంవృథా, ప్రజ్ఞా జాంబవతోఽపి, యత్ర నగతిః పుత్రస్య వాయోరపి, మార్గం యత్ర నవిశ్వకర్మతనయః కర్తుం నలోఽపిక్షమ స్సౌమిత్రేరపి పత్రిణా మవిషయె తత్రప్రియేక్వాసిమె" యనియు నిప్పటికిని జనులభయము. శ్రీరామునకు నుండినట్లును, సీత యెందున్నదియు దుర్ముఖాదులకుఁ గాదు సరిగదా దాటశక్యముగాని శతయోజనవిస్తీర్ణసముద్రోల్లంఘనము చేసి ప్రవేశింప నశక్యమగు లంకాపట్టణముఁ జొచ్చి చూడనైతిఁ గాని మేడలు మిద్దెలు పరికించి చివరకు సాధించిన యాయాంజనేయాదిమహావీరులకునైనఁ దెలియశక్యముగాదని శ్రీరామునిచేఁ జెప్పించుచున్నాఁడు, గాన దుఃఖైకశరణ్యుఁడుగాని శ్రీరాముఁడు సమాశ్వాసనీయుఁడుగాఁడుగదా. మఱియు సీతను బండ్రెండేండ్లు పాతాళమునందుఁ జిన్నారికొమరుల ముద్దుమొగము చూపింపకుండ దాఁచుటలోనైన యౌచిత్యము, ఋష్యశృంగుని యజ్ఞము ద్వాదశవార్షికపరిమితముగఁ జిత్రించుట యందలి యౌ

చిత్యము "గర్భైకాదశేరాజన్య" మ్మనుసూత్రకారానుశాసనము చొప్ప
సీతాపత్యము లుపనయనాదివైదికధర్మములకు సంపూర్ణార్హులు కావలె
ననియు, నప్పటికి సంగరధర్మములందు సామర్థ్యముగలిగి యాజయ్యపరా
క్రము లగుదురనియు గురుజనులగు వశిష్ఠాదులకు నప్పటికిఁగాని శ్రీరా
ముని విషయ మారయనైతిఁ గాకపోయెననియు నిర్ణయించుటకునై యేర
పఱుపఁబడియున్నవి. లవకుశులు సీతయొద్దనే యున్నట్లు చెప్పినచో
నాకుమారులకు నలవడవలసిన యీయనుకూలత సిద్ధింపదు. కనుక
మాతాశిశువులకు నొకచో నుండఁబిలుపడక పండ్రెండేండ్లవఱకు వియో
గముతోఁ గాలము గడుపవలసియుండెను. మఱియు విద్యాసంగ్రహణ
కాలము పండ్రెండేండ్లని యదియుఁ జెప్పినట్లయినది. "కుపుత్రో జాయేత
క్వచిదపి కుమాతా నభవతి" యన్నట్లు సీతవంటి యుత్తమాభిజాతయగు
స్త్రీ యొకకారణమున దాను దుఃఖించుచున్నను, తన వినోదమునకై
కొడుకులను దగ్గఱనుంచుకొనుటచే నసమర్థులనుజేసి యావజ్జీవము దుః
ఖింపఁజేయదుగదా !

మఱియొకసంగతి. ఉత్తమోత్తమచరితయగు సీతకుఁగూడ ముఖ్య
ముగ నవసరమగుకాలములోఁగాక మిగిలిన యప్పుడు శ్రీరామునకు
లేని సుకుమారపుత్రగాత్రాలింగనసుఖము గలుగఁజేయఁగూడదని
యేనా తాత్పర్యము. పతిదైవతయగు సీతవంటి స్త్రీకి భర్తృసహావస్థితిలోఁ
బుత్రపరిష్వంగానందము న్యాయముగాని ప్రత్యేకానందముగాదుగదా !
కనుకనే "కింవామయాప్రసూతయా, యస్యా మమ తాదృశమపి పుత్ర
కాణా మీషద్విరళకుందధవళదశనోజ్జ్వలం సులోచన మనుబద్ధకాకలీహ
సితంనిత్యోజ్జ్వలం ముఖపుండరీకయుగళ మలం నపరిచుంబిత మార్యపు
త్రేణ"యని పుత్రదర్శనము శ్రీరామునకు లేకపోయెననియేవిరహవిచార
నిమగ్నయగు సీత చేత నవిచారముగ ననిపించినాఁడు. ఇందలి "పుత్రకా
ణాం" అను బహువచనమాశాస్యవిషయలోకాచారనియమమని తలఁ
తుమా కనుకఁ కేవలపుత్రదర్శనౌత్సుక్యముకంటెఁ బుత్రదర్శనకుమా
హలి భర్తృదర్శనౌత్సుక్యము మెండని తెలియుచున్నదిగదా.

సత్యమేకాని యుభయమును సమావేశముగాక యొకటిమాత్ర ము సులభమైనపుడు రెండవదానినిగూడఁ బోగొట్టుట న్యాయమని యనెదవయ్యా; యనినచోఁ గాదుకాని కుమారసామర్థ్యసంపాదనము నకుఁగాను బ్రధానకథను సుదూరము కొంపోవఁదలంపులేమినిగూడ నన్య థానుపపత్తిగ నట్లుంచుట కంగీకరింపఁబడినదని సర్వము రమణీయ మని నామనవి.

మఱియొకసంగతి. ఈ సీతాపరిత్యాగము వాస్తవముగ శ్రీరా ముని మనస్సులో నామెదుష్టురాలను నుద్దేశము కలిగి చేయఁబడియుండ లేదుగదా! జనాపవాదమునకుఁగదా యట్లు భయపడినరామునిచేఁ బంపఁబడినది? ఆస్థితిలో మానవంతుఁడు ప్రజారంజనతత్పరుఁడు నగు శ్రీరాముఁడు నన్యావిదితకాంతావిరహదుఃఖనిమగ్నుఁడుగ వర్ణింపఁదగి నవాఁడుగాని ప్రతినిమేషము ప్రజలతో సంబంధముగలవాఁడై యాప్ర జలచే నారోపితనిందయగు సీతనుగుఱించి యెట్లుగానన్యులతో నాలో చనచేసినట్లు దృశ్యములలో వర్ణింపఁదగును? దుఃఖమున్న యెడల నన్యా విదితముగ దుఃఖింపవలెనే కాని రెండవహృదయమునకైన గోచరింప నీయవచ్చునా? ఆవిషయమునే తృతీయాంకశుద్ధవిష్కంభమందు లోపా ముద్రయన్నట్లు, “అనిర్భిన్నోగభీరత్వా దంతర్గూఢగురువ్యథః। పుటపాక ప్రతీకాశోరామస్య కరుణోరసః” యని చెప్పినాఁడు. మఱియు నాయం కమునందే సీతాదేవితోఁ దమస. “సాంప్రతికమేవైతత్, కర్తవ్యాని ఖలు దుఃఖితై ర్దుఃఖనిబర్హణాని” యని ప్రస్తావించి “విశేషతో రామభద్రస్య, యస్య బహుప్రకారకష్టో జీవలోకః, స॥ ఇదం విశ్వం పాల్యం విధివదభి యుక్తేన మనసా, ప్రియాశోకో జీవం కుసుమమివ ఘర్మో గ్లపయతి, స్వయం కృత్వా త్యాగం విలపనవినోదోఽప్యసులభః, తదద్యాప్యుచ్ఛ్వాసో భవ తి ననులాభోపి రుదితమ్” అనినట్లు రోదనమునుగూడ లాభముగ వర్ణించి యున్నాఁడు. మఱియుఁ బర్యాయముగఁ బ్రజలకు నాతనికరుణపరిదేవి తములు దెలిసినను దెలియవచ్చునని శంకచేతనే కాఁబోలు శంబూకవృ త్తాంతముచే నిల్లువెడలిన శ్రీరామునందుఁ బ్రియాసహవాసవిస్రంభ సాక్షిప్రదేశదర్శనకాలమునందే యాకరుణపరిదేవితములను వర్ణించి

యాటనుండి యతఁడు గృహాభిముఖుఁడై పోవునపుడు మేధ్యాశ్వానుయాయికుమారచంద్రకేతువునకును, లోకోత్తరవీరమునిదారకలవకుమారునకును, సంగ్రామసందర్భము జరుగుచున్నదని విద్యాధరమిథునమువలన నాలకించి యచటికిఁ బోయినట్లును, వాల్మీకికృతనాటకావలోకనమును జేసినట్లును, అందు సీతాదేవియొక్క పవిత్రత, పరమపావనగంగాపృథ్వీసమాదరణముచే స్పష్టమైనట్లును, వాల్మీకి సంయమీంద్రుని జగదనుశాసనము నవిలంబితముగ జరిగినట్లును గథ నమర్చి నైపుణ్యమును బ్రదర్శించియున్నాఁడు. కనుకఁ బంచవటీదర్శనసముద్భిన్నరామకృతసీతావిషయకైకాంతపరిదేవితములను బ్రజలు వినుటకు విమర్శించుటకుఁ దగినంతకాలము లేదుగాన నావిషయమై ప్రశ్న యవసరము లేదు.

మఱియు నీకవిశిఖామణి మిగిలిన శ్రవ్యదృశ్యకావ్యములలో వలె నిందుఁ బరిత్యాగకాలికసీతావిలపనసందర్భము ప్రదర్శింపక పోవుటకుఁ గారణమేమని (ఏకోరసఃకరుణఏవ) యని గర్జించిన కవిసింహుఁడు కరుణరసపోషకమగు నీసీతాపరిత్యాగరంగమును విడుచుటకుఁ గారణము గానవచ్చుటలేదనిన మఱియొక ప్రశ్నకు సమాధానము చూడుఁడు.

స్త్రీవిలపనమున్న నే కరుణరసమని, పురుషవిలపనమున్నఁ గాదని నియమ మెంతయు లేదు. రఘువంశములో నిందుమతీవిషయకమగు నజవిలపనము కరుణరసముగను, కుమారసంభవములో మన్మథవిషయకమగు రతీవిలపనము కరుణవిప్రలంభశృంగారముగను, బెద్దలంగీకరించియున్నారు. ఇది కేవల కరుణరసమును గాదు. అయిన నిచటవాస్తవముగ దుఃఖింపఁ దగినవారెవరని విచారింపవలసియున్నది. శ్రీరాముఁడు సీతావృత్తాంతమును సంపూర్ణముగ నెఱిఁగియుఁ దనకుఁ దప్పున్నదని లేశము నెఱుఁగని యాయమాయికమైన యిల్లాలి నేదోయొక కారణము గలదని కాఱడవులపాలు చేయవలసివచ్చెను. అట్లున్నపుడు దుఃఖమెవరియందు వర్ణించిన బాగుగనుండునో యోజింపుడు. సీతకు దుఃఖముండదని నాభావము కాదు. సీతకుఁ బరిత్యాగకారణముగాని, పరిత్యజించుచునని కాని, తెలియదు. తనకోరికపైఁ బ్రసన్నగంభీరవనరాజపుణ్యసలిలభాగీరథీ

దర్శనమునకే నిజముగఁ బంపుచున్నాఁడని నమ్మియున్న వేళ. పరిత్యా
నంతర మీపరిత్యాగమునకుఁ గారణమేమై యుండునని విమర్శించియు
దెలిసికొనలేక నిష్కారణపరిత్యాగమునకు దుఃఖిల్లెనేకాని, లేదా య
యాపత్కాలమందు స్త్రీసామాన్యప్రచారసాహసమగు నాత్మహత్యా
కార్యమునకుఁ దలకొననేగాని శ్రీరామునివలె దుశ్శ్రవమగు దుర్ముఖవా
క్యము చెవినిఁబడినది మొదలు చచ్చుటకు నేడ్చుటకును వీలులేక యు
తరంగమునకే కుముల నవసరము లేదుగదా. ఆస్థితిలో శ్రీరాముఁడు ప్రజ
పరిపాలనానిర్బంధితుఁడగుటచేత నాతని కాపండ్రెండేండ్లు విలపనవినో
దము కూడ లభింపలేదు. చిరపరిచిత సీతాభావుఁడు గాన నాతని కంటి
నిద్దురయు నలవడలేదు.

మఱియు నతఁడు విలపించిన నెవ రాలించి పాలింప నర్హులు
సీతగదా తనకై యెంత యడలుచున్నాఁడని తెలిసి తన నిష్కారణపరిత్యా
దుఃఖశల్యము నుత్పాటించుకొనవలెను? అందులకనియే తృతీయాంకము
నందు నీ భవభూతి "తమసా! తదాసీంతు శంబూకవృత్తాంతే నానే
సంభావితజనస్థానాగమనం రామభద్రం సరయూముఖా దుపశ్రుత
భగవతీ భాగీరథీ యదేవ లోపాముద్రయా స్నేహవశా దాశంకిత
తదేవాశంక్య సీతాసమేతా కేనచిదేవ గృహాచారవ్యపదేశేన గోదావ
కూలమాగతా" యని యుభయసమావేశము సార్థకము చేసియున్నాఁడు
కనుక నెఱిఁగిన నెఱుఁగకున్న ముందుగఁ జేసిన తప్పునకుఁగాను విచారిం
పఁదగినవాఁడు శ్రీరాముఁడుగాని యేమియు నెఱుఁగకుండి శిక్షింప
బడిన సీతగాదు. ఈశిక్షకశిక్షిత విచారములలో నాధిక్యన్యూనతలు
వారివారి మంచినడవళ్లనుబట్టి యేర్పడును గాని దారులుగొట్టు దొంగల
కుండుననికాదు. కనుక నాసీతావిషయమట్లునిచి శ్రీరామవిషయము కవి
విచారణీయాంశమయ్యెను. ఆకారణముచేఁ బరిత్యాగకాలికసీతావిల
పనము ప్రదర్శింపఁడాయెను. మఱియు నాసీతావిలపనముల నాలింపను
బాలింపను దగినవాఁడు నేరము చేసినను శ్రీరాముఁడుగాని లక్ష్మణుఁడు
గాఁడు. కాన నాతనిసమక్షముననే యాసీతాదేవియొక్క గంగాప్రవాహ
పతనము మొదలగువానిని నిరూపింపఁదలఁచి యాతఁడు చూచినం

మాత్రమున సార్థకము లేదు. కాన వాల్మీకివిరచితనాటకమనియంతర్నాటకమునకు మహత్త్వము నాపాదించి యందలియత్యద్భుతవిషయము నాబాలగోపాలము చూచి తమతప్పును దెలిసికొని దిద్దుకొనునట్లు వాల్మీకి జగదనుశాసనమును సమకూర్చియున్నాఁడు. కనుక నిట లక్ష్మణునితో సీత యన్నమాటలు చేర్పకపోవుటవలన రసభంగము కానేరదు. మఱియు సీతాదేవి లక్ష్మణునితోఁ బలికిన భర్తృవిషయక సందేశములకన్నను గురుజనులకుఁ జెప్పుమని పలికిన యనునయ సందేశములకంటెను దత్తాలోచితమగు గంగాప్రవాహపతనము కరుణాద్భుతమయి మిన్నగా నెన్నఁబడుచున్నది. కాన కరుణమునకు నిచటఁ గొదువయు లేదు.

మఱొకసంగతి. "ఉపాయానాం భావా దవిరలవినోదవ్యతికరైర్విమర్దై ర్వీరాణాం జనితజగదత్యద్భుతరసః, వియోగో ముగ్ధాక్ష్యాస్సఖలు రిపుఘాతావధిరభూ త్కటుస్తూష్ణీం సహ్యో నిరవధిరయంతు ప్రవిలయః" యని శ్రీరామునిచే ననిపించిన కవివరుఁడు, శ్రీ శాస్త్రిగారన్నట్లు పూర్వోత్తరవియోగములయందు హాస్తిమశకాంతరమున్నదనియే భావించి యుత్తరవియోగ మెక్కుడుగ "సీతా ! బహుమానితాస్మి పూర్వవిరహేణ నిరవధీతి హా హతాస్మి" యని సమర్థించినాఁడు. ఇఁక గంగాజలములఁ బ్రసవసందర్భము విచారింతము. జీవితాశ లేని సీత, ప్రసవసంరక్షణమునకై యత్నించుట యనుచితముగాన గంగానిపతనము ప్రకృతకరుణాద్భుతమునకు నెంతయు ననుకూలముగ నున్నదని నాభావము. కనుకనే "ఈదృశానాం విపాకోఽపి జాయతే పరమాద్భుతః, యత్రోపకరణీ భావ మాయా త్యేవంవిధో జనః" యని మురళావాక్యముచే సామాజికమనస్సులఁ జిత్రార్పితములఁ జేయుచున్నాఁడు. ఈప్రసవరంగము, అనఁగా నంతర్నాటకవృత్తాంతము లేకున్నచో నిర్వహణసంధ్యంగకార్యముల కుచ్ఛేదము వాటిల్లునుగాన నాటకము దుఃఖాంతముగఁ బరిణమించును. అది మన సంప్రదాయము కాదు. పురాణేతివృత్తముగూడఁ జెడినట్లగును. మఱియు ధీరోదాత్తనాయకుఁడగు శ్రీరాముఁడు "వత్స ప్ర త్యాలప్రియజన విప్రయోగజన్మా తీవ్రోఽపి ప్రతికృతివాంఛయా విసోఢః దుఃఖాగ్నిః మనసి పునర్విపచ్యమానో హృన్మర్మవ్రణ ఇవ వేదనాం తనోతి"

యని వెనుకటివియోగస్మరణముచేఁ గుందుచుండ నిప్పటివియోగము నిర వధికమని చెప్పుట యాశ్చర్యమేమున్నది? కనుక ధీరోదాత్తుఁడు దుఃఖితుఁడుగ వర్ణింపఁదగఁడను నియమము లేదు. అట్లయిన శాకుంతలములో దుష్యంతుఁడు, రఘువంశములో నజుఁడు నేమగుదురు? కనుక నంతయు రమణీయమని విన్నవించుచున్నాను.

శ్రీమద్రామాయణము సుందరకాండములో ముప్పదియాఱవ సర్గములోనియీశ్లోకములుచూచి పండితులు, శ్రీరాముఁడుసీతావిషయక దుఃఖసమవేతుఁడుగ వర్ణింపఁదగినవాఁడో కాఁడో నిర్ణయింతురుగాక.

41. నమాంసం రాఘవో భుఙ్క్తే నచాపిమధుసేవతే
వన్యంసువిహితం నిత్యం భక్త మశ్నాతి పఞ్చమమ్.
42. నైవ దంశా న్నమశకా న్నకీటా న్నసరీసృపాన్
రాఘవోఽపనయేద్గాత్రాత్త్వద్గతే నాంతరాత్మనా.
43. నిత్యం ధ్యానపరో రామో నిత్యంశోకపరాయణః
నాన్యచ్చిన్తయతేకిఞ్చిత్సతు కామవశంగతః.
44. అనిద్రస్సతతం రామస్సుప్తోఽపిచనరోత్తమః
సీతేతిమధురాం వాణీంవ్యాహరన్ ప్రతిబుధ్యతే.
45. దృష్ట్వాఫలంవా పుష్పంవాయద్వాఽన్యత్సుమనోహరమ్
బహుశోహాప్రియేత్యేవంశ్వసంస్త్వామభిభాషతే.
46. సదేవి నిత్యంపరితప్యమానస్త్వామేవ సీతేత్యభిభాషమాణః.
ధృతవ్రతో రాజసుతో మహాత్మాతవైవ లాభాయకృతప్రయత్నః.

ఇంతవఱకు నాకుఁ దెలిసినవి, పెద్దలవలన వినినవి యగు సంశ ములను సమకూర్చి వ్రాయఁగలిగితిని. ఇందు హెచ్చుతగ్గులున్నయెడల మన్నింతురుగాక. ఈసందర్భమున నామిత్రులు "సీత రామునితోఁ జెప్పియడవికివెళ్ళినట్లు భవభూతి వ్రాయనందున నాపాత్రకుప్యూనత వాటి ల్లదా ?" యనుప్రశ్నఁజేయ నాకు సమాధానము పొడకట్టినది గాదు.

శ్రీ సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటు విమర్శపరామర్శము.

శ్రీ పిసుపాటి విశ్వేశ్వరశాస్త్రిగారు.

"సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటువు"అను శీర్షకముతో "ఆంధ్రపత్త్రికా ప్రమాథిసంవత్సరాదిసంచిక"లో శ్రీ వడ్లమూడి వేంకటరత్నముగా రొక వ్యాసము వ్రాసినారు. తమమిత్రు లొకరు మహాభారతమునకుఁ బ్రత్యేకముగా నొకనిఘంటువును రచించినా రనియును, దానిలోఁ గల పదములను సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటువులోని పదములను దా మెత్తి వ్రాయఁగా మహాభారతనిఘంటు విచ్చినవి సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటువులో నకారాదిపదములలోనే యయిదువందల పదములు కనఁబడ లేదనియును, కనుక సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు సమగ్రనిఘంటువుకాదనియును దమకుఁ దోఁచి యావిషయమును లోకమునకుఁ దెలుపుటకై యావ్యాసము వ్రాసినారఁట. ఇది వీరి వ్యాసములోని సారాంశము.

వీరు సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటువులో లేక మహాభారతనిఘంటువులోమాత్రము కలశబ్దములను గొన్నిటిని మచ్చునకై చూపియున్నారు. వానిని బరిశీలించువారికిఁ దచ్ఛబ్దములను గ్రహింపకపోవుటవలన సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటువునకు లోపము లేకపోవుటయే కాక సవిమర్శముగా నది రచింపఁబడిన దను విషయముగూడ గోచరించును.

"నిఘంటువువారు గ్రహించినపదముల కైనను సమగ్రముగా నర్థములు వ్రాయ లే"దని యింకొక యారోపణము చేసినారు. "వ్యావహారికశబ్దముల నన్నిటిని నిఘంటువులో గ్రహింపలే" దని మఱియొక యారోపణము గూడఁ జేసినారు. వీని కన్నిటికి నీవ్యాసమున సమాధాన మియ్యఁబడును.

వ్యావహారికశబ్దములు భిన్న భిన్నరూపములతో వ్యవహారమునఁ గలవు. ఉదాహరణమునకై సూర్యారాయాంధ్రనిఘంటువులో లేదని విమర్శకు లాక్షేపించిన "ఉకము" అను పదమునే గ్రహింతము. దీనిని

"ఉహాము" అని పెక్కురును, "ఉగము" అని కొందఱును, "ఉఘము" అని మఱి కొందఱును వ్యవహరించుచున్నారు. విమర్శకులు "ఉకము" అని వ్రాసియున్నారు. ఇప్పు డీ నాలుగురూపములలో నేది గ్రహింప వలయును ? ఒకటి గ్రహించినఁ దక్కినవి గ్రహింపకుండుటకుఁ గల కారణ మేమి ? అన్నియును గ్రహించిన నేవి సాధువులు ? ఏవి యసాధువులు ? వీని సాధుత్వాసాధుత్వములకుఁ బ్రమాణ మేమి ? శిష్టవ్యవహారము ప్రమాణమనుటకు శిష్టులెవరో శిష్టులు కాని వా రెవరో తేలనప్పుడు దానినిఁ బ్రమాణముగాఁ దీసికొనుట యెట్లు ? ఒకవేళ శిష్టనిర్ణయము జరిగినను వారుగూడ బహురూపములను వ్యవహరించుచున్నప్పు డం దేది ప్రమాణము ? ఇత్యాద్యనేకసాధకబాధకములు విశేషముగాఁ బుట్టించిదియే నిష్ప్రమాణములు సందిగ్ధార్థ రూపములునగు వ్యావహారికశబ్దముల నీ నిఘంటువున గ్రహింపలేదు. ఇది గ్రాంథికభాషానిఘంటువు కాని వ్యావహారికభాషానిఘంటువు కాదు గదా ! మఱియు నీ నిఘంటు వసందిగ్ధార్థ రూపములు సప్రమాణములు నగువ్యావహారికశబ్దములను బెక్కింటిని గ్రహించియే యున్నది.

విమర్శకులు సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటువులో లేవన్న గ్రాంథిక శబ్దములను "అపశబ్దములు, అనావశ్యకములు, గృహీతములు" అని మూఁడురకములుగా విభజింపవచ్చును.

౧. అపశబ్దములు.

"అనాళ, ఎడగర" మున్నగునవి యపశబ్దములు. కనుక నే నిఘంటువులో వానిని గ్రహింపలేదు. వానినిగూర్చి ముందుముందు సవిస్తరముగా వ్రాయఁబడును.

౨. అనావశ్యకములు.

ఇవి కవులు సమానార్థక పదములను గలిపి సృష్టించుకొనునవి. ఇట్టి వీని నెన్నింటి నిచ్చినను నిఘంటువునకు సమగ్రత యుండదు. వీ రాక్షేపించినవానిలో మూఁడు వంతులకుఁ బైఁగా నిట్టివియే కలవు. చూడుఁడు.

అంగజన్ముఁడు :—ఈ పదము గ్రహింపలేదని యాక్షేపము. 'అంగజుఁడు, అంగభువు, అంగభవుఁడు' మొదలగునవి గ్రహింపఁబడి యుండఁగా నిది గ్రహింపఁబడకున్న నేమి దోషము? అట్లుగాక యిట్టి వాని నన్నిటిని గ్రహింపవలయునన్న "అంగజాతుఁడు, అంగజాతి, అంగజనుఁడు, అంగసంభవుఁడు, అంగసముద్భవుఁడు, అంగసంజాతుఁడు" మొదలగు ననేకశబ్దములను గ్రహింపవలసివచ్చును. మఱియు 'అంగ' శబ్దపర్యాయశబ్దము లన్నింటికొద్దనుగూడ నిట్టివి చూపుట కారంభించిన యెడల ననవసరముగా నింకను గ్రంథము పెరుఁగును. కనుకనే యిట్టి పట్టులందుఁ బ్రసిద్ధములగు సంస్కృతనిఘంటువులలో నిచ్చినపదములు కొన్ని చూపినఁ దక్కినవన్నియు నూహింప శక్యము లగునని నిఘంటుకర్త లట్లు చేసినారు. ఇట్లే 'అనిలజుఁడు' అనుపదమును గ్రహింపలేదని యాక్షేపించినారు. "అనిలాత్మజుఁడు" అను దానిని గ్రహించి యున్నారు గదా, దీనిని గ్రహింపకున్న నేమి? 'అంగజన్ముఁడు' దగ్గఱఁబోలె నిక్కడం గూడ సమాధానము చూచుకొందురు గాక. "అనిమిషగురువు" ఇది లేదఁట. 'అమరగురువు' కలదుగదా, చాలదా? ఇట్టివాని నెన్నిటిని గ్రహించిన సంతుష్టి గలుగును? కనుక వీరు చూపిన యితరానావశ్యక శబ్దములనుగూర్చి సమాధాన మిచ్చుట యనావశ్యక మని తలఁచి తక్కిన వానికి సమాధాన మిచ్చెదను.

3. గృహీతములు.

(నిఘంటువులో నున్నను లేవని విమర్శకు లనుకొనినపదములును, దత్తుల్యములును.)

(౧) అకా—ఇది గ్రహింప లేదని యాక్షేపము. దీనిని "కా[1]" గా గ్రహించి 'అని' అనునవ్యయమువలెఁ బూర్వోక్తవిషయమును సూచించును. ఇది యీయర్థమునఁ దఱచుగా ఏ వార్థకమగు అకారమునకుఁ దర్వాతఁ గనఁబడుచున్నది" అని వ్రాసి ప్రమాణములు చూపి యున్నారు. అట్లుగాక 'అకా' అని యొకపదము గ్రహించిన 'వ...ఆది

తనపై న్యాపరాధంబున నయ్యెఁగా వగచి...'—భార,అర. 3-౧౬౭.
ఇక్కడ అకారపూర్వకము కాకున్నను 'అని' అను నర్థము నిచ్చుచున్నది గదా! ఇది యెట్లు కుదురును? కావుననే దీనిని 'కా¹' గా గ్రహించినారు. 'అకా నిరర్థకము' అను ప్రౌఢవ్యాకరణము ప్రాయికాభిప్రాయము. అందుచేతనే శబ్దరత్నాకరమున 'అకా" అని గ్రహింపక "కా" గానే సీతారామాచార్యులవారు గ్రహించినారు.

(౨) అగ్ర్యము—ఈపదము లేదని యాక్షేపము. "అగ్ర్యుఁడు" అను పదమును గ్రహించియుండగా దీనిని గ్రహింప లేదని యాక్షేపించుట సమంజసముకాదు. ఇట్టి విశేషణ శబ్దములలో నమహన్మహాన్మహతీరూపములు మూఁడును గ్రహింపక యేదేనొకటియే గ్రహించుట నిఘంటుసంప్రదాయము.

(3) అంపపెట్టు, అంపసెల—ఇవి గ్రహింప లేదని యాక్షేపము. "అమ్ము¹" లో (వ్యుత్పత్తియందుఁ దఱచుగా 'అంప' అగును) అని వ్రాసి యుదాహరణార్థము 'అంపకట్టె' 'అంపవెల్లి' మున్నగునవి కొన్ని మాత్రమే గ్రహించినారు. "అంపపెట్టు" మున్నగువాని కన్నిటికిని 'అమ్ము¹' లో వ్రాసిన విశేషమువలననే సిద్ధి సులభగ్రాహ్యము. కావుననే యిట్టివాని నన్నిటిని గ్రహించి వృథాగా గ్రంథమును బెంచలేదు.

(౪) అంతశ్చరము, అంతఃపరివారము:—ఇవి లేవని యాక్షేపము. సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటువులోని "అంతర్" అనుపదమును జూచికొనిన నిట్టివి ప్రత్యేకముగా గ్రహింప నక్కఱలేదని తోఁచును.

(౫) అంబుజాక్షి, అంబుజాక్షుఁడు, అబ్జాక్షి:—ఇవి లేవని యాక్షేపము. ఇట్టివి "అక్షి" శబ్దముఁలో సవిమర్శముగాఁ జూపఁబడినవి. ఇట్టివానిని మేము చూపినట్లే ప్రధానశబ్దములలోఁ జూపినఁ జాలవఱకు గ్రంథవిస్తరము తగ్గుటయేకాక యిట్టివాని ననేకములను గల్పించుకొనను తెలివికూడఁ గల్గును. లేనిచో గ్రహించినవే తక్కఁ దదితరములు తెలియవు.

(౬) అబ్జముఖి—ఇది లేదని యాక్షేపము. ఇక్కడ "అబ్జముఖ" అను రూపాంతరము గూడ నుండును. ఈ విషయము 'అభిముఖుఁడు' మున్నగువానిలోఁ జూపఁబడినది. ముఖశబ్దమునఁ గూడఁ జూపఁబడును.

(౭) అలుఁగుటప్పు—ఇది లేదని యాక్షేపము. ఇది విశేషార్థాభిధాయకము కాకపోవుటచేత "అలుఁగు ²"లో నుదాహరణముగాఁ జూపఁబడినది.

(౮) అల్లఁదనము—ఇది లేదని యాక్షేపము. ఇది "అల్లి ²"లో నుదాహరణముగాఁ జూపఁబడినది. కొన్నిచోట్లఁ దప్పఁ దనప్రత్యయాంత శబ్దములు ప్రత్యేకముగా గ్రహింపఁబడక 'అల్లి ²' మొదలగు శబ్దములలో వలెనే ప్రధానశబ్దములలో నుదాహరణములుగాఁ జూపఁబడును. ఇది నిఘంటుసంప్రదాయము.

(౯) అవసథము—ఇది నిఘంటువులో గ్రహింపఁబడ లేదని యాక్షేపము. ఇది కల దనుటకు దృఢతరప్రమాణములు లేకపోవుట చేతఁ బరిత్యజింపఁబడినది. అమరమున,

శ్లో. ధిష్ణ్యమోకో౽నివసనం స్థానావసథవాస్తుచ. అని కలదు. ఇది యధికపాఠ మని యమరవ్యాఖ్యాతలు వ్యాఖ్యానము చేయక వదలినారు. ఐనను

శ్లో. రమ్య మావసథం కృత్వా—(రామాయణము బాల. ౧. ౩౦.) లో (ఆవసథమ్=పర్ణశాలారూపం గృహమ్ ధిష్ణ్యమోకో నివసనం స్థానావసథవాస్తు చేత్యమరః) అని గోవిందరాజీయవ్యాఖ్యలో "ఆవసథము"గా భేదింపంబడియున్నది. ఇట్లే వైజయంతీనిఘంటువులోఁ గూడఁ బ్రామాణికులచేత భేదింపఁబడియున్నది. మఱియు సూ. ఉపసర్గే వసేః. ఆవసథో౽గృహమ్. సంవసథో గ్రామః— సిద్ధాంతకౌముది. ఉణాది. 3. ౧౧౬—అని పాణినీయమున 'ఆవసథ' శబ్దమే సాధింపంబడినదిగాని 'అవసథ' శబ్ద మెక్కడను సాధింపంబడలేదు. ఇట్టి బహుప్రమాణములను, ప్రామాణికప్రయోగములను బరిశీలించియే శ్రీరంగా

చార్యప్రభృతి నిఘంటుకర్తలుగూడ 'అవసథ'శబ్దమును గ్రహింపక 'ఆ
సథ' శబ్దమునే గ్రహించినారు. సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటువుకూడ
ప్రామాణికమార్గమునే యనుసరించి 'అవసథము'ను గ్రహింపక 'ఆ
సథము'నే గ్రహించినది. ఇట్లు సవిమర్శముగాఁ బనిచేయుచున్న సూర
రాయాంధ్రనిఘంటువు నిందార్హమో స్తుత్యర్హమో విమర్శకలోకమే
నిర్ణయించునుగాక. ఇప్పటికి పీ రిచ్చిన మొదటిపట్టిక యైనది. ఇక రె
డవపట్టికకు పీరు వ్రాసిన యుపోద్ఘాతమును గొంచెము విమర్శించిన దా
పస బయటఁ బడును. చూడుఁడు : "శ్రీరామయ్యపంతులువారు పీ
కలో 'ఉపసర్గశత్రంతాదిశబ్దములుగూడ నిందు గ్రహింపఁబడినవి
(పీఠిక. 3. పొరట) అని వ్రాసియున్నారు. శబ్దములు అను మాటక
'కొన్ని' అనువిశేషణ మున్నచో నది యథార్థమే యగునుగాని, అవిశే
షణము లేక 'అన్నియు' అనుభావము కలుగవలయునను తలంపుతో
వ్రాసినయెడల నది ఘోరాసత్యమే యగును. పంతులవారి మాటలో
'ఉపసర్గ' అనుటకు ఉపసర్గపూర్వకములు అనియే గదా వారిభావము
చూడుఁడు: ఆంధ్రమహాభారతమునుండియే కొన్నిపదములు:

అకలంకము	అనధీయానుఁడు
అకాలకౌముది	అనవిత్త్వము
అచిత్తు	అనింద్యము
అజరామరము	అనీహమానుఁడు
అధశ్శయనము	అపఘ్నువు
అధోనివి	అవినాభవత్
అవిద్ధము	అశ్లథము
	... ..."

అని విమర్శకులు వ్రాసినారు. కాని యీ పదములలో నేనియ
ను నుపసర్గపూర్వకము గాదు. ఏమాత్రపు సంస్కృతవ్యాకరణజ్ఞానమ
కలవాఁడైనను "అ, అధస్" అనునవి యుపసర్గము లని చెప్పఁడు. మఱియ
"తెనుఁగులోఁబృథక్ప్రయోగార్హములు గాకున్ననుసమాసములలో ను

యోగింపఁబడును గనుక ఉపసర్గశత్రంతాదిశబ్దములుగూడ నిందు గ్రహింపఁబడినవి" (పీఠిక, 3 పొరట) అని శ్రీరామయ్యపంతులవారు వ్రాసి యుండఁగా దీనినంతను సరిగా నర్థము చేసికొనక యీ వాక్యము నందలి యేకదేశమును గ్రహించి విమర్శకులు దానికి విపరీతవ్యాఖ్యా నము చేసినారు. శ్రీపంతులవారు 'ఉపసర్గశబ్దమును "ప్ర, పరాదు"లను నర్థముననే ప్రయోగించిరిగాని విమర్శకులు వ్రాసిన ట్లుపసర్గపూర్వక ము లనుభావమునఁ బ్రయోగింపలేదు. ఉపసర్గములకుఁ దెలుఁగునఁ బ్ర త్యేకముగాఁ బ్రయోగము లేకున్నను సమాసములలో నుండును గనుక మేము "ప్ర" మొదలగు నుపసర్గముల నన్నింటిని గ్రహించి వానికిఁగల యర్థములు నుదాహరణములును జూపినా మని పంతులవారి వాక్యము నకు భావము. అట్లు ప్రాదులను బ్రత్యేకముగా గ్రహించి యర్థాదులు వ్రాయుటచేత విమర్శకులు నిఘంటువులో నీయలేదని యాక్షేపించిన "అపక్రాంతము, అపకృష్టము, అనుజన్మి, అనుజాతి, అభిఘట్టము,అభి దారణము" మొదలగు నుపసర్గ పూర్వకపదములు తత్తదుపసర్గముల లో వ్రాసిన యర్థములకే యుదాహరణాంతరము లగును. కనుకనే యుప సర్గపూర్వకపదముల నన్నింటిని గ్రహింపక కొన్నింటిని (ముఖ్యములగు వానిని) మాత్రమే గ్రహించినాము. వాచస్పత్యాది సంస్కృతనిఘం టువులుగూడ నీమార్గమునే యనుసరించినవి. అట్లుగాక యుపసర్గపూ ర్వకపదములనన్నింటిని గ్రహింపవలయు నన్నచో నొక్కొక్క యుపసర్గము నకొక్కొక్క సంపుటము కాఁగలదు. అది నిరర్థకపరిశ్రమము. కనుకఁ బరిత్యజింపఁ బడినది. విమర్శకులు పైవిషయమును గమనింపకపోవుట యటుంచి పీఠికనైనను సరిగా నర్థము చేసికొనక తమ కలము నిక్కడ యథేచ్ఛముగా సాగించుట మిక్కిలి శోచనీయము.

వీరు చూపిన 'అకలంకము' మున్నగునవి "అ. సం. అవ్య." లో గతార్థము లగును. అక్కడ నఞ్ఞుకు సంబంధించినవిషయము విపులము గాను సోదాహరణముగాను వ్రాయఁబడినది.

ఇట్లు వీరిచ్చిన రెండవపట్టికలోని శబ్దములు గూడ గతార్థమ
లైనవి. ఇఁక మూఁడవపట్టికలోని శబ్దములు చూడుఁడు.

"ఒక్క మహాభారతము నుండియేకాదు వీరుశబ్దములను విడి
పెట్టినది. తక్కినవాఙ్మయమునుండియు వదలివైచినారు. ఎన్నింటిని వద
పెట్టినారో ఆదేవునికే యెఱుక. ప్రబంధములనుండి నేను గుర్తు వ్రా
కొన్న పదములలోనుండి కొన్నింటిని ఈసంపుటములో లేని వానిని
చ్చునకు ఉదాహరింతును" అని విమర్శకులు వ్రాసి, కొన్నిపదము లిచ్చి
నారు. విమర్శకులు తా మిచ్చిన పదము లేయే గ్రంథములలో నున్నవి
వానిపేర్లు మాత్రమే వ్రాసినారు కాని యాశ్వాసాదులను, పద్యసంఖ్య
ను వ్రాయలేదు. ఇది మిక్కిలి యన్యాయ్యము. ఏల యన, "ఎడగర
అనుపదము భారతమున నున్నదని విమర్శకులు వ్రాసినారు. పదునెనిమి
పర్వముల మహాగ్రంథములో నీ నాలుగక్షరములపద మెక్కడ నున్నది
తెలిసికొనుట యెట్లు? దాని మంచిచెడ్డలఁ గూర్చి విచారించుట యెట్ల
ఇట్టివానిని వెదకవలయునన్న నెంతయో కాలము పట్టును. ఐనను నే
వీని నన్నిటిని వెదకినాఁడను. తత్తత్పదములయొద్దఁ దత్తత్పద్యముల
వాని సంఖ్యాదులను జూపియే సమాధాన మిచ్చెదను. చూడుఁడు:—

అనాక:—

గీ. అని యవష్టంభసంరంభ మతిశయిల్లఁ
బలుకుటయు నాత్మ గర్హించి నలువపట్టి
యొండనాక యెక్కింతనే పూరకుండి
యుస్సురంచును వేఁడి నిట్టూర్పు వుచ్చె

—కాశీఖండము, (౧.౧౦౦

(వావిళ్ల ప్రతి పాఠమ

ఇందలి "అనాక" అను పదమును గ్రహింపలేదని విమ
కులయాక్షేపము. ఇక్కడ " అనాక " అనునది ముద్రణప్రమా
పతితము. "అగుసకనుకనులకు ముజ్జీత్తులు పరంబు లగునపుడు కా

కానలు విభాష నగు" అను బాలవ్యాకరణసూత్రముచేత "అను"ధాతు వునకు వ్యతిరేకక్త్వార్థకరూపములు "అనక, నాక" అని రెండుమాత్రమే యగును. కనుకనే "ఒండునాక" అని ప్రాంతముద్రణమునను, తాళపత్ర గ్రంథములలోను గలదు. ఇంతమాత్రమేని సవరించుకొనలేని వీరొక గొప్పనిఘంటువును విమర్శింపఁబూనుట మిక్కిలి సాహసము.

ఉమ్మస(స):— కేయూరబాహు చరిత్రలోని యీ పదమును గ్రహింపలే దని యాక్షేపము.

'ఉమ్మస' అనియే గ్రంథమున నున్నది. అది సరి యగునో కాదో యని తలఁచికాఁబోలు విమర్శకులు (స) కుండలీకరణములో నుంచినారు. ఈపదము కలపద్యమును జూడుఁడు.

(ఒకసమయమున దీర్ఘకాలము వఱపు పట్టినది. అప్పు డొకసర్ప ము దప్పిచేతఁ గంఠగతప్రాణమై సమీపమున నొకనూతిలో)

క. మండూకనినాదము విని,
నిండిన సంతసముతోడ నీరుండనిచో
నుండ వివి యచట నుదకము
లుండఁగఁబోలు నని మేన నుమ్మసలారన్.

— కేయూరబాహుచరిత్రము, 3. ౧౯.

(కదియవచ్చెను.) ఇక్కడ "ఉమ్మ+అసలారన్" అని పదచ్ఛేదము. "ఉమ్మ=ఉక్క. అసలారన్=అతిశయింపఁగా" అని యర్థము. విమర్శకు లనుకొనినట్లు "ఉమ్మస(స)" అనుపదము లేదు. ఈ విషయము వీరికిఁ దెలిసినచో నిఘంటువువారిపై నాగ్రహింపకుందురు. ఉమ్మ, అసలారు శబ్దములు నిఘంటువులో సప్రమాణముగా గ్రహింపఁబడియే యున్నవి. ఇక్కడ విమర్శకులు "ఉమ్మస (స)లు+అరన్" అని పదచ్ఛేదము చేసి కొనిరో? "ఉమ్మస (స)+లారన్" అని పదచ్ఛేదము చేసికొనిరో? లేక మఱి యేవిధముగాఁ బదచ్ఛేదము చేసికొనిరో? వారికే యెఱుక.

అట్టహాసము:—భీమఖండములో నున్న యీపదమును గ్రహిం పలే దని యాక్షేపము. ఇది సూర్యరాయనిఘంటువు ౯౯ పొరటలో

"పెద్దనవ్వు" అను నర్థముతో నీయఁబడియున్నది. వీరు లే దనుట
గారణము తెలియదు. ఈ పదము భీమఖండములో ౧-౮౩, ౧౦
౩-౧౭౯, ౪౬౭. లలోఁ గలదు. కాని వీనిలో నెచ్చటను నిఘం
వులో నిచ్చినయర్థము కన్న విశేషార్థమైనను లేదు. కనుక విమర్శకు
నిఘంటువును మరల నొకమాఱు సరిగాఁ జూచుకొందురుగాక.

ఆటకూటము:—భీమఖండములోని యీపదము నీయ లే
యాక్షేపము.

'వ...కుంతీమాధవదేవునకు విశ్రాంతిప్రదేశంబును షలుంకా
మహాదేవికి విహారసంకేతభవనంబును భీమాంబికాలక్ష్మి కాటకూటంబు
అనఁదగి...'

—భీమ, ౨.౧

ఇం దీపదము కలదు. "ఆట=క్రీడకొఱకైన, కూటము=గృ
ము" అని దీని యర్థము. పై రెండు శబ్దములును వేఱువేఱుగా గ్రహిం
వానిలోఁ బై రెండర్థముల నిచ్చియున్నాము. మఱియు నీ యర్థము
"ఆటగీము" అనుసమస్తపదము నొకదానిని మచ్చునకై చూపియున్నా
ము. అందుచే నీ పదము పై వానిలో గతార్థమగును. ఇట్టిసమస్త
ములలో నొకదానిని జూపినచోఁ దత్సదృశములగువానిని బాఠకు ల
హించుకొనవలెనేకాని నిరుపయోగములగు నిట్టివాని నన్నింటిని నీ
లేదనుట సమంజసము గాదు. ఈయుక్తి తప్పదన్నచో "ఆటగృహమ
ఆటవేశ్మము, ఆటసద్మము, ఆటనికేతనము" మున్నగు పదములనుమా
మేల యీయనక్కఱలేదు? అట్లీయఁదొరఁకొనినచో నంతమెక్కడ ? కా
వనే యిట్టిసమస్తపదములవిషయమున ముఖ్యములగునవి కొన్ని చూ
వదలుచున్నాము.

ఏకభోగము:—భీమఖండములోని యీపదము నీయలే
యాక్షేపము.

గీ. ఏకభోగంబుగాఁగ నేలేఁబుగరుసు గడలిసీమయు గౌతమీగంగమేర
కర్పూరపుఁగ్రోవికాశ్మీరఖండమవధి యేలెవిశ్వకుటుంబి భీమేశ్వరుండు.

—భీమ, ౪-౮౮.

ఇక్కడ 'ఏక' 'భోగ' శబ్దములకున్న యర్థముకన్న విశేషార్థ మేమియును లేదు. కనుకఁ బ్రత్యేకపదముగా గ్రహింపవలసినయవసరము లేదు.

అథఃప్రపంచము:—పాండురంగమాహాత్మ్యములోని యీపదము లేదని యాక్షేపము. ఇది యపశబ్దమో సుశబ్దమో విమర్శకులు గ్రహింపలేదు. ఏల యన "అధస్" అనుదానిలోఁ దవర్గచతుర్థవర్ణమేకాని ద్వితీయవర్ణము లేదు. కనుక పీరు తవర్గ ద్వితీయవర్ణముతో నిచ్చుట తప్పు. ముద్రితపాఠమునుబట్టి తవర్గ చతుర్థవర్ణఘటిత మనుకొన్నచో సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటువులోని "అధస్" శబ్దములో గతార్థమగును. వ్రాఁతప్రతులలో,

చ......................వినిపింతు నీకు నేఁ,
గని వినియున్న గోప్యము నగమ్యమునైన యదఃప్రపంచమున్.

—పాండు, ౨.౨౧౯.

అని తవర్గ తృతీయవర్ణముతో నున్నది. అప్పుడు నిఘంటువులోని 'అదస్' శబ్దములో గతార్థమగును. వ్రాఁతప్రతులపాఠమునందే యర్థము సరిగాఁ గుదురుచున్నది. ఇట్టిచోట్ల విమర్శకులు తగుశ్రద్ధతోఁ బరిశీలనము చేయక సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటువుపై నాగ్రహించిన నేమిలాభము ?

ఆదికపి :—పాండురంగమాహాత్మ్యములోని యీపదమును గ్రహింపలేదని యాక్షేపము.

ఉ...............విరించినందనుఁడు...కనియెన్...
సంచితసత్త్వసారసవ శంవదు నాదికపిన్ వృషాకపిన్.

—పాండు, ౨.౧౯౦.

ఇక్కడ "ఆదికపి" శబ్దము "వృషాకపి" శబ్దమునకు విశేషణము
కనుక—ఆదిశబ్ద కపిశబ్దములు చూచికొనిన వానిలో నిది గతార్థమగ
ను. ఇట్లే "అయ్యలదొడ్డి" అను మఱియొకపదము లేదని యాక్షేపించి
నారు అది పాండు. ౨-౯౭ లో నున్నది. కాని యక్కడఁగూడ నెట్టి వి
షార్థమును లేదు. అయ్యశబ్ద, దొడ్డిశబ్దములు చూచికొనిన వానిలో
గతార్థమగును. సరియగు శబ్దములు నిఘంటువులో వదలిపెట్టఁబడినచో
నట్టివాని నెవరు చూపినను కృతజ్ఞతాపూర్వకముగా సూర్యరాయా
ంధ్రనిఘంటువువారు గ్రహింతు రనియును, ఇట్టి నిర్విశేషసమస్తశబ్దముల
గ్రహింప నక్కఱ లేదని తెలిసియుండియే మానివేసినా రనియును విమర్శ
కలోకము గ్రహించుఁగాక.

అరణాలు:—శివరాత్రిమాహాత్మ్యములోని యీపదమును గ్ర
హింపలే దని యాక్షేపము.

గీ. త్రిసరకాస్వాదభవమదోద్రేకలహరి
ధరణిదేవుఁ డా యోజ మత్తా వహించి
యారణాలు పఠింపంగ నాలకించి,
శంబరారాతి రతిచేయి చఱచి నవ్వ.

—శివరా, 3. ౧౪

ఇక్కడ 'ఆరుణాలు' అనవలెనుగాని 'ఆరణాలు' అనరాదు. ఏ
యన, అరుణముతోఁగూడ నాఱుపన్నములు వేదములోఁగలవు. వీనిలో
"అరణ్యేఽధీయీత" అని యుండుటచేత "ఆరణ్యకములనియును, అరుణ
సంబంధము కలవగుటచేత "ఆరుణము" లనియును వీనికి రెండుపేర్లు
వచ్చినవి. 'ఆరుణాలు' అనుటకు బదులు 'ఆరణాలు'అని తప్పుగా వ్య
హారమునఁ గలదు. అదియే ముద్రాపకులు ప్రమాదవశమున ముద్రిం
చినారు. దానిని జూచి మనవిమర్శకులుగూడ భ్రమపడినారు. కనుక
మ...ఆరుణం, బుల......ఆముక్తమాల్యద. 3.౧౧. లోను, "ఆర
ణము లనెడు భాగములలో" అని వేదం వేంకటరాయశాస్త్రిగారి వ్యా

ఖ్యలోను గలదు. మొదటిసంపుటమున లేని 'అరుణము', 'ఇరుచఁబడు' మొదలగు శబ్దములను రెండవ సంపుటమున ననుబంధమునఁ జూపఁ దలఁచి సుమారు రెండుసంవత్సరములకుఁ బూర్వమే ప్రత్యేకముగా నొక యనుబంధము తయారుచేసి యుంచినాము. ఇట్లే దాఁటిపోయిన వానిని పై సంపుటముల యనుబంధములలోఁ జేర్చుచుందుము.

ఎడగర:—ఇది భారతమునఁ గలదనియును నిఘంటువులో గ్రహింప లేదనియును విమర్శకులయాక్షేపము.

సీ. మాకు నీపూన్కి సమ్మత మేము దీనికి
నీతోడివారము నీవు డస్సి,
యున్నవాఁడవు నిద్రయును లేకయున్న నీ
వెడగరపడియె దీయడవిలోన
నెమ్మి డప్పిదేఱ నిద్రించి...అడరిన
పరిగణంబు గెలుతు వశ్రమమున. —భార. సౌప్తి. ౧.౬౦.

అని వావిళ్ల, ఆనందవారి ప్రతులలో నున్నది. ప్రాఁతముద్రిత ప్రతులలోను, భారతము లక్ష్మీపతిసోమయాజులుగారి వ్యాఖ్యలోను "లేకయున్నది వేగిరపడిమెద వేల యింత" అను పాఠము కలదు. ఈ పాఠమును వావిళ్ల, ఆనందవారుగూడఁ బాఠాంతరముగాఁ జూపియున్నారు. కాని యీ పాఠమున సఖండయతి నంగీకరింపవలెను. కవిత్రయములో నిట్టియఖండయతి లేదనియే పాఠములఁ బరిశీలింపఁగాఁ దేలినది కనుక నీపాఠము మంచిది గాదనుట స్పష్టము. ఇఁకఁ దాళపత్త్రి గ్రంథములు పరిశీలింపఁగా "...నిద్రయును లేకయున్నని వెడఁగురుపడియె దీయడవిలోన, నిల్చి డప్పిదేఱ నిద్రించి..." అను సాధుపాఠము కాన్పించినది. కావున దీనిని "వెడఁగురు"గా గ్రహించి యచ్చట నుంచినాము. ఇట "వెడఁగురు" అనునదియే సరియగు రూప మనుటకు

చ. ఉడుగక కన్నునీరఁ గడు నొప్పఁటి, చాయలు చెడ్డకన్నులున్
వెడఁగురువడ్డమోముఁ బటువేదనఁ, గందినయంతరంగమున్

బడుగయియున్న మేను నయిభామిని...

—హరివంశము. పూర్వభాగము, ౮.౧౫౯.

ద్వి. అక్కిలిపఱపక యఱగన్నుఁ గొనక,
వెక్కక పీఁగక వెడఁగురువడక...—

—పండితారాధ్యచరిత్రము. దీక్షా, ౬౧ పే.

మొదలగు సాధకప్రయోగములు గలవు. ఇఁక "ఎడగర" అనుటకు సరి యగు ప్రయోగ మొక్కటియేనియుఁ గాన్పింపలేదు. కనుకనే సూర్య రాయాంధ్ర నిఘంటువులో నీపదము గ్రహింపఁబడలేదు. ఇట్లు సవిమ ర్శముగాఁ బనిచేయుచుండుటచేతనే సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటువు తయా రగుటకు హెచ్చుకాలము పట్టుచున్నది. అట్లుకాక కనఁబడిన దెల్ల గ్ర హించి యేదియో యొక యర్థము వ్రాయుచుండినచో నింతకుఁబూర్వ మే పని ముగిసియుండును.

ఎలపాసెము:—హరవిలాసములోని యీ పదమును గ్రహింప లేదని యాక్షేపము.

ఉ. పల్లియచోటనుండి యెలపాసెము నద్యులుఁ జక్కిలంబులున్ ...సం
బివియ్యములు...కుమారసిరియాళునకున్ గొనితెచ్చి రర్థిలిన్.—

—హర, ౩.౬౧.

సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటువులో "ఎల[1]"లో "అభినవము" అను నర్థము సోదాహరణముగా నిచ్చియున్నాము. అందుచేత నీపదము దానిలో గతార్థమగును. "ఎలపాసెము=అభినవపాయసము, క్రొత్తగాఁ జేసిన పరమాన్నము" అని యర్థము. పర్యుషితపాయసము భక్షణా ర్హము కాదని ధర్మశాస్త్రములో నుండుటచేత శ్రీనాథుఁడు పాసెము నకు 'ఎల' అను విశేషణము నుపయోగించినాఁడు. మఱియు నిక్కడ "ఎలప్రాసఁగుటట్టులు" అను పాఠాంతరము కలదు. అప్పుడీ పదమే లేదుగదా. "ఎలప్రాసఁగుటట్టులు=క్రొత్తప్రాసంగుధాన్యపుటడుకులు" అని యర్థము. కనుక నిదియు గ్రహింప నక్కఱలేదు.

అయదము:—హరవిలాసములోని యీ పదము నీయలే
యాక్షేపము.

క. హయముల నూరుసవర్ణము
లయుతంబు వహింప సూతుఁడై మాతలియు
న్నియమింపఁ దనరునరదము
నయదము నెక్కంగఁబనిచి హర్షం బెసఁగన్. —హర, ౭-౧

నిఘంటువులో "అయము" అనుపదమును గ్రహించి దాని
"—మంగళము, శుభము" అను నర్థము వ్రాసియున్నాము. "ద"
(ఇచ్చునది—ఈ యర్థమున సమాసాంతముననే యుండును. ఉదా:
సుఖదము, దుఃఖదము మొ.) అని చూపఁబడును. ఈవిధముగానే
కేవలయౌగికశబ్దముల నన్నిటిని గ్రహించుట యుక్తము. ప్రత్యేక
గా గ్రహింప నక్కఱలేదు.

అధ్వానము:—హరవిలాసములోని యీ పదము నీయలే
యాక్షేపము.

(రతివిలాపము)

మ. ...ఎన్నండును లేని చందమిది లక్ష్మీపుత్త్రి నీయందు న
న్నతిదుఃఖాన్వితఁ డించి పోవఁ దగవాయధ్వానపుంబట్టునన్.—
—హర. 3.

"అధ్వానము=ధ్వనిలేనిది, నిశ్శబ్దము" అని యర్థము. ఇది
సం. అవ్య" లో గతార్థము. అక్కడ నఞును సంబంధించిన విషయ
విపులముగా వ్రాయఁబడినది. ఐనను "అధ్వని, అశబ్దము, అరావ
అరవము" మొదలగు నఞ్ సమాసఘటిత శబ్దములనన్నింటి నీయవల
నన్నచో వానికే యెన్నిసంపుటములైనను జాలవు. కనుకనే వీలయిన
వఱకిట్టి సులభమార్గము లనుసరింపఁబడినవి.

అనాదల:—హరవిలాసములోని యీపదము నీయలేదని
క్షేపము. హరవిలాసములో నా కీపదము కనఁబడలేదు. ఎక్కడ న
దో విమర్శకులు తెలిపినయెడల సమాధాన మిచ్చుటకు వీలగును.

ఇక్కడకు మీరు వ్రాసియుంచుకొనిన శబ్దములకు సమాధాన మిచ్చుటయైనది. విమర్శకులు మఱికొన్ని శబ్దములనిచ్చి వానికిఁగల యన్నియర్థములు నీయలేదని యాక్షేపించినారు. వానిని బరికింపుఁడు.

అయ్య:—"దీనిని శ్రీనాథుఁడు తన శృంగారనైషధములో పురుషసామాన్యవాచకముగాఁ బ్రయోగించినాఁడు. కాని నిఘంటువువారీయర్థమును గ్రహింపలేదు" అని యాక్షేపము.

చ. ....భట్టహర్షునికవితానుగుంభములు
...కొందఱయ్య, లౌనని కొనియాడ నేరరు...

—నైష, ౧. ౧౭.

ఇక్కడ విమర్శకుల యర్థము సరియైనది కాదు. "అయ్యలు=పూజ్యపురుషులు" అనియే యర్థము. ఈయర్థము నిఘంటువులో నీయఁబడినది. ఈ ప్రయోగమున మాత్రము వ్యతిరేకలక్షణచే "నింద్యపురుషులు, తెలివితక్కువపురుషులు" అని యర్థము చెప్పుకొనవలయును. ఇట్లు కాక యిక్కడ "పురుషసామాన్యవాచకము" అనిన నింద గమ్యమానము కాదు. ఇట్టివ్యతిరేకలక్షణాలబ్ధార్థములను నిఘంటువునఁ బ్రత్యేకార్థములుగా గ్రహింపరుగాని తత్ప్రయోగము నుదాహరణముగా గ్రహించి నప్పుడు దానిక్రిందఁ జూపుచుందురు; అనఁగా నిట్టి సామాన్యవిషయములను బాఠకులూహించుకొనవలయునని నిఘంటుకర్తల యాశయము. మఱియు "అయ్య" లో "౩. పురుషవాచకము.—వాఁడు." అని యొకయర్థము వ్రాసియుండఁగా నిఘంటువువారు "పురుషసామాన్యవాచకము" అనునర్థము నీయలేదనుట యసత్యము గాదా? పురుషసామాన్యవాచకము లగునయ్యశబ్దము లన్నియు దానికి నుదాహరణములగును. కొన్నిచోట్ల "వాఁడు" అనుశబ్ద మాయర్థమున సరిగా నతుకునని తెలుపుటకై "—వాఁడు" అని చూపినారు. అట్లు కాక యీ రెండును సమానార్థకములే యనుట యిష్టమైనయెడల "పురుషవాచకము, వాఁడు" అని కామాగుర్తుతో నిచ్చియుందురు. "కామాచే విభ

జింపఁబడిన పదములు సమానార్థకములు" అని పీఠికలో వ్రాసియున్నారు. విమర్శకులు నిఘంటురచయితల యుద్దేశములు సరిగా గ్రహింపక యాక్షేపించినట్లు వారివ్యాసము స్పష్టము చేయుచున్నది.

"ఆమ్రేడితము, అనుప్రాసము, అధ్యాహారము, ఇత్యాది పదములను శ్రీనాథకవిచంద్రుఁడు తన వాక్యములలోఁ బ్రయోగించి యున్నాఁడు.

'ఆమ్రేడితమొ కాని యబ్ధిజునకు. —కాశీ. ౪.'

వీనికి లక్ష్యార్థములు చెప్పవలయును గాని శాస్త్రపరిభాషతో నర్థములు పొసఁగవు. కాని నిఘంటుకర్త లాజోలికి పోలేదు" అని యాక్షేపము. కాని నిఘంటువులో "ఆమ్రేడితము" రెండవయర్థముక్రింద

సీ. వీప్సయో కాని పూవిలుకాని సఖునకు
నామ్రేడితమొకాని యబ్ధిజునకు.

—కాశీ. ౪. ౧౯౧.

(ఇట ప్రతిబింబము, సాటి-అని భావము.) అని వ్రాసియుండఁగాఁ గాశీఖండములోని "ఆమ్రేడిత" శబ్దమునకు నిఘంటుకర్తలర్థము వ్రాయలేదని విమర్శకులు వ్రాయుట సత్యదూరము. అనుప్రాసము మొదలగు శబ్దములలోఁగూడ నట్లే సప్రయోగముగా నీభావమునే వ్రాయుట న్యాయము. వాని ననుబంధములోఁ జూపితిమి.

అక్షయ్యము:—"ఇది గ్రాసమాత్రభిక్షము అను నర్థమునఁ గాశీఖండమునఁ బ్రయోగింపఁ బడియున్నది. కాని పరిషత్తువారు దానిని చూడనేలేదు" అని విమర్శకులయాక్షేపము. చూడుఁడు :

గీ. హంతకారం బనంగఁ బదాఱుగళ్ళు
గలశభవ! నాల్గుగళ్లు పుష్కల మనంగ,
గ్రాసమాత్రంబుభిక్ష యక్షయ్యమండ్రు,
హానిబృందారక! తదన్నదానఫలము.

—కాశీ., ౭. ౨౧౯.

ఇక్కడ "తదన్నదానఫలము, అక్షయ్యము, అంద్రు" అనియ
యింప వలసియుండఁగా "గ్రాసమాత్రంబు భిక్ష, అక్షయ్యము, అంద్రు
అని యన్వయించిన వీరి సమన్వయశక్తికి విద్వాంసులు నిశ్చేష్టులు కా
లసినదే! వీరి సమన్వయమున నాల్గవపాదమున కన్వయము సున్న
నా? ఆంధ్రభాషలో నిట్టి పాండిత్యముగల మన విమర్శకులు సూ
రాయాంధ్రనిఘంటువు నాక్షేపించుట యాశ్చర్యకరము. ఇక్కడ మూ
మును బరికింపుఁడు.

శ్లో. హంత షోడశభి ర్గ్రాసై, శ్చతుర్భిః పుష్కలం స్మృతమ్
గ్రాసమాత్రా భ వే ద్భిక్షా గృహస్థసుకృతప్రదా.

—సం. కాశీ., 3గి. ౨౦౪.

కూర్మపురాణమునఁ గూడ నీవిషయ మి ట్లున్నది.

శ్లో. భిక్షామాహు ర్గ్రాసమాత్ర, మన్నం తస్మా చ్చతుర్గుణమ్
పుష్కలం హంతకారంతు తచ్చతుర్గుణ ముచ్యతే."

మఱియొకవిషయమును జూడుఁడు.

"పరిషత్తువారు ప్రకరణార్థమును గమనింప లేదనుటకు దృష్టా
తముగా మహాభారతపదములనే నాలుగయిదింటిని ఆంధ్రమహాభార
నిఘంటువు సంగ్రహించినవానినుండి యుదాహరింతును.

అగు=ఆధారమగు, ప్రాపగు.

అధికతాపతప్త మైనది నాచిత్త
మొసర సతనితోడ నొకట నునికి
యెన్నఁ డొక్కొ మనకు నిందల కగు నాతఁ
డేల మసలెనొక్కొ యిన్నియేండ్లు.—భార. అర., 3.

ఇచటి అగుధాతువునకు ఆశ్రయమగు అనియే యర్థము చె
వలయును. మూలము చూడుఁడు.

శ్లో. సర్వేషా మాశ్రయో౽స్మాకం రణే౽రీణాం ప్రమర్దితా.

—సం. భార. అరణ్య, ౧౪3. ౧

మూలములోని 'ఆశ్రయ' అనుమాటకే తెలుఁగుభారతమున 'అగు' ప్రయోగింపఁబడినది"

అని విమర్శకులు వ్రాసినారు. వీరియన్వయమున 'ఎన్నఁడొక్కో' అనుచోటఁ గ్రియ నధ్యాహారము చేసికొనుటయు, ఈ యుక్తప్రయోగమునుబట్టి 'అగు' ధాతువునకుఁ గ్రొత్తయర్థ మొకటి కల్పించుటయు నవసరములగును. మఱియు సీసపాదములు నాలుగింట నర్జునునకుఁగల గుణవిశేషములు చెప్పి ముగించి మరల నాతని గుణవిశేషమునే యిక్కడఁ బ్రస్తావించుట స్వారసికముగాదు. కనుక 'మనకు నిందఱ కగుఁ' వఱకునొక వాక్యముగా నన్వయించినఁ బై దోషము లుండవు. "అగుఁ= కలుగును" అనియే యర్థము.

మూలమునుబట్టి వీరు కల్పించిన క్రొత్తయర్థమునకు మూల మే మాత్రమును సాధకము కాదు. ఏల యన, ౧౮3-వ యధ్యాయమున ౨౯ శ్లోకములు గలవు. వీనికన్నిటికిని గలిపి యొక సీసపద్యమును భట్టారకుఁడు రచించినాఁడు. అందును గొంతవఱకు మూలమున లేని దానిని జెప్పినాఁడు. ఇట్టిచో సరిగా నీపదమునకే యీ తెనుఁగుపదము ప్రయోగింపబడినదని చెప్ప వీలులేదు. అట్లుకాక వీరన్నట్లు

శ్లో. సర్వేషా మాశ్రయోఽస్మాకం, రణేఽరీణాం ప్రమర్దితా
ఆహర్తా సర్వరత్నానాం సర్వేషాం సన్సుఖావహః.

—సం. భార. వన., ౧౮3. ౧౭,

దీని మొదటిపాదమునందలి 'ఆశ్రయః' అనుదానికే 'అగు' తెనుఁగునఁ బ్రయోగింపఁబడిన దనునెడలఁ జతుర్థపాదమునందలి "సుఖావహః" అనుదానికే యేల ప్రయోగింపఁబడఁగూడదు? అప్పుడు 'అగు' నకు 'సుఖావహుఁడగు' అను నర్థమునే చెప్పవలయునుగాని, 'ఆశ్రయమగు' అనునర్థమును జెప్పఁగూడదుగదా! ఇక్కడ వీ రేమిసమాధానము చెప్పఁగలరు?. కనుకనే యిట్టి విమర్శనక్షమములుగాని యర్థములు సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటువు చెప్పలేదు.

అగు=జీవించు.

వ. నేడు రణభూమియందు నర్జునుం డొండెం ద్రిగర్తులొండెం గావలయు"—భార. ద్రోణ., ౧. ౨౨౦.

ఈ 'అగు' ధాతువునకు 'జీవించు' అనునర్థము చెప్పుటయే సమంజసము. మూలమును జూడుడు.

శ్లో. అద్యా స్త్వనర్జునా భూమి రత్రిగర్తాథవా పునః.

—సం. భార. ద్రోణ. ౧౬- ౧౭."

అని విమర్శకులు వ్రాసినారు. కాని యిది "అగు" లోని "౧౮ ఉండు" అను నర్థములో గతార్థమగును, 'రణభూమియందు (కావలయుఁ=) జీవింపవలయునని విమర్శకులు చెప్పినవిధముగా నర్థము చెప్పుట బాగుగా నుండదు. సంస్కృతమున భూమిశబ్దమును భూమిమాత్రపరముగా వాడినాఁడు. దానిని దెనుఁగున 'రణభూమి'యని తిక్కన మార్చినాఁడు. కనుక మాటకుమాటచొప్పునఁ దిక్కన తెనిఁగింపలేదనుట స్పష్టము. ఇఁకఁ దెనుఁగుభారతమునకు—'నేడు యుద్ధభూమియందు అర్జునుఁడో త్రిగర్తులో యుండవలయు' ననియర్థము; అనఁగా-అర్జునుఁడు, త్రిగర్తులు-ఇరువురు నుండక ఎవరో యొకరు పాఱిపోవుటయో లేక చచ్చుటయో జరుగవలయు నని భావము.

అంతర్గతము=మనస్సు.

వ. ఇట్లతని రూపాతిశయంబున కోటువడి చూచుచు నిజాంతర్గతంబున—భార. విరా, ౧. ౨౧౪." అని విమర్శకులువ్రాసినారు. కాని యీయర్థము నేనిఘంటువులు నీయలేదు. మఱియు నిక్కడ "అంతర్గతంబున=అంతర్గతముగా" అని యర్థము; అనఁగా 'హృదయాంతర్గతముగా' అని భావము. ఇది 'అంతఃకరణము, అంతరింద్రియము, అంతరంగము' మున్నగువానివంటిది కాదు. ఇట్టి ప్రయోగములు నన్నయతిక్కనాదిప్రాచీనకవులలోఁ గలవు. ఇట్లే "ఆత్మగతంబున" అని నన్నయాదులు ప్రయోగించియున్నారు. దానికి 'మనోగతముగా' అని యర్థము

చెప్పికొనవలయునేకాని 'మనస్సులో' అనియర్థము చెప్పరాదు. భారతమున నిట్టివిశేషము లనేకములు కలవు.

"అడరు=వెంబడించు.

చ. అతిరభసంబుమై నడరి యాతనిఁ బట్టెసుశర్మ వెల్చనార్చి...

—భార. విరా, 3. ౨౧౧.

ఈ 'అడరు'నకు 'వెంటాడి' అనికాదా యర్థము? మూలము తిలకింపుడు.

శ్లో. క్రమథ్యజిత్వాచప్రసహ్యమత్స్యంవిరాటమోజస్వినమభ్యధావత్.

—సం. భార. విరా, 35.5."

అని విమర్శకులు వ్రాసినారు. కాని యీయర్థము సరియైనది కాదు. పై పద్యమునందలి 'అడరు'నకు "(యుద్ధమున) కవియు," అని యర్థము. ఈ యర్థము సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటువులోఁ గలదు. వీరు ప్రమాణముగా నిచ్చిన మూలమునకును బై పద్యమునకును సంబంధ మేమియును లేదు. మూలము సుశర్మ విరాటునితో యుద్ధముచేయుటకై వచ్చుటను జెప్పుచున్నది. తెనుఁగుపద్యము కొంతవఱకు సుశర్మతోఁ బోరాడి విరథుఁడైన విరాటుని సుశర్మ పైఁబడి పట్టుకొనుటను జెప్పుచున్నది. ఈ పద్యభాగమునకు మూల మిది.

శ్లో. సుశర్మా...విరథం మత్స్యరాజానం జీవగ్రాహ మథాగ్రహీత్.—సం. భార. విరా, 35.౧౧. వీరు చూపిన మూలమున "మత్స్యం" అని కలదు. అది సరియైనది గాదు. కనుక "మత్స్యో" అని యుండవలయును. ఇట్లున్ననే యర్థము సరిగాఁ గుదురును. ఈపాఠమే గ్రంథములోఁగూడ నున్నది. ఇఁక "అభ్యధావత్" అను దానికి "వెంబడించు, వెంటాడు" అని యర్థము చెప్పుట మిక్కిలి తప్పు. "ఎదురుగాఁ బరువెత్తెను" అని యర్థము చెప్పవలయును. సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటువులోని "అభి" లోఁ జూచికొనిన "అభి"కిఁ గల యర్థములు విశదము కాఁగలవు. ఇట్టి స్వల్పవిషయములను గూడ గమనింపక వీరిమిత్రు

లు మహాభారతమునకు నిఘంటువును వ్రాయుటయును, సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటువునుగూర్చి సంతసింపని విమర్శకులు దానినిగూర్చి సంతసించుటయును విస్మయకరములే.

ఇంకొక్క మాట. "ఈలఘువిమర్శనమువలన పరిషత్తువారి బృహన్నిఘంటువులో పస యెంత గలదో పాఠకు లూహింపఁ గలరు" అని విమర్శకులు వ్రాసినారు. నిజమే ! ఈ విమర్శపరామర్శమును జూచినఁ బరిషత్తువారి బృహన్నిఘంటువులోఁ గల పసయును, దానిపై వ్రాసిన వ్యాసములోని బలహీనతయును స్పష్టము కాఁగలవు.

గ్రంథస్వీకారము.

---

1. ఆంధ్రవ్యాకరణసారము మొదటిపుస్తకము.

రచయితలు:—వ్యాకరణ విద్యాప్రవీణ, ఉభయభాషా ప్రవీణ ఆకెళ్ళ శేషాద్రి గారు, వ్యాకరణ విద్యాప్రవీణ ఉభయ భాషా ప్రవీణ ఓరుగంటి నీలకంఠశాస్త్రి గారును

ఇయ్యది సులభమగు శైలిని వ్రాయఁబడినది. ప్రశ్నోత్తరముల నుండి సూత్రముల రాఁబట్టుపద్ధతి (Inductive Method) లో నీగ్రంథము వ్రాయఁబడుటచే, వ్యాకరణమన్న మిక్కిలి విసుగుఁ జెందెడి బాలురకు వ్యాకరణశుద్ధముగ వాక్యములరచించుట కత్యంతోపయోగియై యున్నది నేటిదినములలోఁ బ్రసిద్ధులగు వ్యాసరచయితలుగూడ నక్షరవిన్యాసమునఁ దాఱుమాఱులు చేయుచున్నారు. గ్రంథాంతమున సమకూర్చిన తప్పొప్పులపట్టిక బాలురకు మార్గదర్శి యగుచున్నది. ఇందు 70 పుటలున్నవి. వెల 0-5-0 మాత్రమే క్రమముగ నితరభాగములనుగూడ నచ్చొత్తించి ప్రచురించినచో నిట్టిగ్రంథములు బాలురకు మిక్కిలి యుపయోగకరములుకాఁగలవు.

2. తరిదాలుపుదళసరి మొదటిపాలు. ఈయచ్చతెనుఁగు ప్రబంధము పోతాప్రగడ కృష్ణమూర్తిపంతులుగారిచే రచింపఁబడినది. ఇందలి యితివృత్తము వెన్నలకంటి సూరనార్య ప్రణీతంబగు విష్ణుపురాణము నుండిగ్రహింపఁబడినది. కథావిన్యాసమం దచ్చటచ్చట మార్పులున్నను మూలమున కచ్చతెనుంగునుడులతో ననువాదముచేయఁబడినది. ఒకటి రెండుపద్యములఁ జవిచూడుఁడు.

“వ. సర్వభూతమయుండైన వాసుదేవునిమాయాశక్తి లక్ష్మీరూపంబున నతనికి సహాయయై విహరించుం గావున జగంబులకు సంపత్కారంబు

లైన పరికరంబు లెన్ని గల వన్నియును శ్రీ చిహ్నంబులని చెప్పి మఱియు
నిట్లనియె." అను విష్ణుపురాణవచనమున కిందలియనువాదము.

ఉ. బూతము లెల్లఁ దానయిన ప్రోడఁడు వెన్నుఁడు లచ్చిమాపుతోఁ
దాత యొనర్చు పన్నికకుఁ దాఁ దసమాయపుసత్తిఁ బూనుటన్
గాఱియు నెల్లవారలకుఁ గల్మియునుర్ణ బ్రతుకున్ సుగంబుమేల్
చేతవులం దగఁగ హితవు సేసెడు ముట్లవి లచ్చిచిన్నియల్.

త॥ ద॥

ఉ. ఏమిటి కింతదుఃఖమున నేడ్చెదవుత్తమలీల నుత్తముం
డీమహనీయ భూపలయమేలుచు రాజ్యముసేయనిమ్ము త
ల్లీ మనుజేంద్రుఁడిట్టిసిరి యెవ్వనిచే మునుగాంచె నవ్విభుం
డేమి యనుగ్రహించి మన కీఁడొకొ యీపరిపాటిసంపదల్.

వి॥ పు॥

ఉ. ఏమిటి కింత వంతగొని యేడ్చెద వుత్తముఁ డొప్పమీఱఁ దా
నే మగఁడొచు నీ పుడమి నేలఁగ నిమ్ము కొఱంత లేదు త
ల్లీ మన కంతలోఁ బుడమియేలిక యెవ్వనిచేత నీసిరుల్
తా మును గాంచె నాపబువు తా నిడఁడో మనకిట్టి కల్మలన్.

తరిదాలుపుదళసరి.

మొట్టమొదట నచ్చతెనుఁగుపదములతోఁ గ్రుచ్చఁబడిన యీ
కైతయందు రానురా నాదళసరి తగ్గిన ట్లగపడును. కాని గ్రాంథికభాష
యన నేవగించెడి నేఁటిదినములలోఁ గూడ వీర లిట్టియచ్చతెనుఁగుకై
నాంధ్రభాషామాత కలంకారముగా నొసంగుట శ్లాఘనీయము.

వ. అదియునుం గాక ౪౧౩

గీ. బొంకువలన మనుజపుణ్యంబు నశియించు
బొంకువలన సిరియు బుద్ధి వోవు
బొంకువానిఁ గనుచు బుధులు నిందింతురు
గాన బొంకు దగదు ఘనుల కెచట. ౪౧౪

గీ. మునిమనోరథంబు మున్ను గూర్చెదనని
యతఁడు రాము ననుపు మన్న వెస్తఁ
బరువ ననుచుఁ బల్కెఁ బాడియే నీ కది
గాన రాము ననుపు మౌనితోడ. ౪౧౫

క. అని బోధింప వసిష్ఠుని
ఘనతరకల్యాణసూచకములగుపలుకుల్
విని మనుజవరేణ్యుఁడు దన
తనయుని మునితోడ ననుపఁ దగ నూహించెన్. ౪౧౬

వ. అంత నద్ధరాకాంతుఁడు తద్వృత్తాంతం బంతయుఁ గులకాంతయగు కౌసల్యాకాంత కెఱింగింప నక్కుటిలకుంతల కొంతసేపు చింతాక్రాంతస్వాంతయైన, నేకాంతంబున శాంతవచనము లాడుచున్నంత. ౪౧౭

గీ. ధరణిఁ గతకంబు పంకిలోదకము నిర్మ
లంబుఁ జేసినగతి సరసంబుగాఁగఁ
దనదు వచనాలి దారచిత్తంబు దీర్ప
సంతసంబునఁ బొంగి యజ్జనవిభుండు. ౪౧౮

వ. రామలక్ష్మణులం బిలిచి, వసిష్ఠాదిమునులవలనను, సకలభూసురోత్తములవలనను బుణ్యాహవాచనంబులు చదివించి, భద్ర వాద్యనిస్వనంబులు చెలంగ లసద్రూపయగు భార్యయుం దానును గుమారుల దీవించి, గాఢాలింగనపూర్వకంబుగా మస్తకాఘ్రాణంబు గావించి, విశ్వామిత్రుం గాంచి, 'గాధినందనా! యానందకరులగు నానందనులు నేటినుండి భవదధీనులు' అని పల్కి, యతని కరకమలంబునం దనూజకరసరోజంబు లునిచి, యప్పగింప నప్పుడు. ౪౧౯

క. పరిమళయుతమై మారుత
మరుదుగ వీచెన్ సుపర్వు లట సుమవృష్టిన్
గురిసిరి నిర్జరదుందుభి
దరరవములు వినఁగవచ్చె తెలియుగ మింటన్. ౮౨౦

సీ. రామలక్ష్మణు లంత రయమున దశరథు
పాదాంబుజములకు భక్తి మ్రొక్కి
ఘనవసిష్ఠాదిసన్ముని జనంబులకును
మన మలరార నమస్కరించి
రమణీయమణిగణరాజితతపనీయ
భూషణధారణస్ఫూర్తిఁ దనరి
యతులకృపాణబాణాసనపాణులై
చరమాంగబద్ధనిషంగు లగుచు

గీ. కవచములఁ బూని బిరుదసంకలితు లగుచు
పౌరజనలోచనానందకారు లగుచు
గాధినందనమునితోడఁ గరము వేడ్క
ననుగమించిరి తత్తపోవనము సేయ. ౮౨౧

క. చెన్నుగ మునితో నేనిక
గున్నలవలె నడుచు నృపతికొమరుల యందం
బెన్నఁగ వశమే తిన్నగఁ
బన్నగపతికైనఁ బద్మభవునకునైనన్. ౮౨౨

వ. ఇట్లు కౌశికానుచరులగు నా రాకుమారులు కశ్యపమునిం బ్రకాశించి
నడుచు నింద్రోపేంద్రులచందంబున సాంద్రతరతేజోవిశేషభాసి
తులై, చూచువారలకు నేత్రోత్సవము సేయుచు, సార్థయోజన
దూరం బరిగి, సరయూదక్షిణకూలంబునం బ్రవేశింప, విశ్వామిత్రుం
డు రామచంద్రున కిట్లనియెను. ౮౨౩

క. ఆయతభుజ ! విను ఘనవి
ద్యాయుగళము నిత్తు నీకు నావిద్యలచే

శ్రీయును ధీయు నుపాయమ
మేయబలం బెపుడు నీకు మేలై యుండున్. ౪౨౪

గీ. ఆకలియు దూప యలయిక సోఁక కుండు
శౌర్యధైర్యగాంభీర్యాదిసద్గుణములు
నిలుచు మిక్కిలి నీయందుఁ నీతిభూతి
లోకములయందు నీసరి లేక యుండు. ౪౨౫

క. బల యతిబల యనఁగాఁ దగి
యిల సన్నుతిఁ గాంచినట్టి యీవిద్యలు నీ
వెలమిని గైకొనఁగా జల
ముల శుద్ధి వహించి రమ్ము మునిహితచరితా. ౪౨౬

వ. అనిన విని రామచంద్రుండు పవిత్రోదకంబులు వార్చి వచ్చినఁ, గౌశికమునీంద్రుఁ డవ్విద్యల నుపదేశించి మఱియు నిట్లనియె. ౪౨౭

శా. ఈవిద్యాయుగళంబు మార్గముల నీ వేతెంచుచో నాత్మలో
భావింపన్ దనుపుష్టిఁ గూర్చుఁ బ్రబలాపన్నాశముం జేయు న
ద్దేవారాతుల నాజిలోన భుజశక్తిం గూల్తు వో రాఘవా!
యేవేళన్ నిను రక్షసేయు నిఁక నీ కెవ్వారలుం దుల్యులే. ౪౨౮

క. నలినాసనుని తనూజలు
బలవతు లీవిద్య లనుచుఁ బరమమునీంద్రుం
డలరుచుఁ దెలిపిన రఘువరుఁ
డెలమిని దన యాత్మలోన నిటు లూహించెన్. ౪౨౯

గీ. ప్రబల యతిదత్త మీబలాతిబల లనఁగఁ
దనరు చున్నట్టి చారువిద్యాయుగంబు
"ప్రబలయతి ఖలు మా మిదం ద్వయ"మటంచు
నెంచి తత్పరసంబున మించి యపుడు. ౪౩౦

వ. ఆమునివర్యునకు నమస్కరించి గురుసపర్య లొనరించి యున్నంత ౪౩౧

గీ. పద్మినీకాంతనోములపంట విరహి
చక్రవాకాభిలాషముల్ సంఘటించు

దంట చీఁకటిగములను గెంటు జాణ
తరణి పడమటికుబ్బలిమఱువుఁ జేరె. ౪౩౨

క. జవమున గరు లల్లార్చుచు
దివిఁ బరువులు వెట్టి బారుదీర్చుచుఁ దమలోఁ
గువకువ గూయుచు ఖగముల
నివహంబులు గూళ్లు చేర నెఱి నవ్వేళన్ ౪౩౩

సీ. అంధకారాత్యాహ్వయం బుచితం బన
హరువిధంబున స్వయంవ్యక్త మగుచు
ఘనతమోనామంబు గనుట యుక్త మనంగ
స్వర్భానుకరణి సుశ్యామ మగుచు
సర్వమా తిమిరాఖ్య యంచు వచింపఁగా
జలరాశిభాతి విస్తార మగుచుఁ
దగుచు తమిస్రాభిధానం బనఁ ద్రియామ
పగిది నిశాచర భయద మగుచు
గీ. సకల వస్తువితానంబులకును దనదు
రూప మొసఁగుచు జనదృష్టిరోధమగుచు
జారచోరాభిసారికాస్వాంతహృద్య
మగుచుఁ జీఁకటి జగ మెల్ల నాక్రమించె. ౪౩౪

చ. చలమునఁ దాల్చు నశ్యనిమిషత్వము మాకెనగాఁగ మీనులం
చలుకను వేల్పు లభ్రధుని శంబుచరంబులఁ బట్టి వైచు పె
న్వల యనఁగా నభంబు గనవచ్చె వలంబడి సాధ్వసంబునన్
జలనము నొంచు బేశిసలచందమునం గనుపట్టెఁ దారకల్. ౪౩౫

వ. అనంతరంబ. ౪౩౬

క. రాజీవకమలాహితపద
రాజీవవరుండు విబుధరాజనుతుండున్
గోజితకవివిలసద్ద్విజ
రాజుదయించెన్ గళాభిరాముం డగుచున్. ౪౩౭

గీ. విరహిజనముల బాధింప వెలయ ననుచుఁ
గంతుఁ డఖిల వెఱుంగ సభాంతరమున
వ్రేలఁ గట్టించినట్టి మేల్వెండిఘంట
నాఁగ సొబఁగొందె యామినీనాయకుండు. ౪౩౭

సీ. పగలు మరంద మింపుగ మాకు నొసఁగు రా
జీవముల్ ముకుళింపఁ జేసినట్టి
కడలిబిడ్డఁడు మమ్ముఁ గరుణఁ బోషింపఁడే
యటు గాక యున్న రాజనఁగ నతఁడు
వెలయునే గాన నిర్వేళ మరందాధి
కంబైన మధురామృతంబు మాకు
నిచ్చు నమ్మహితాత్ముఁ డెన్నఁగా సారంగ
ధరుఁడు కావున మమ్ముఁ దాల్చు నింక

గీ. నబ్జసాంగత్య మెప్పటి కబ్బ ననుచు
మానుగా సుధ గ్రోలంగఁ బైని వ్రాలు
మధుపములబృంద మన చంద్రమండలమున
చాకతరలీల భవ్యలాంఛనము దనరె. ౪౩౮

గీ. పాండు వేదండ డిండీర పుండరీక
కుండలీంద్రుల నిరసింపుచుండి ధరణి
మండలము వెడిగతి నొప్పుచుండఁ జేసి
పంకరేమొండ రోదసి కొప్పుచుండె. ౪౪౦

వ. ఆసమయంబున, ౪౪౧

సీ. ఒకమాఱు తగఁ దీర నొప్పుగాఁ జంద్రికాం
కురకము లాతురతచేఁ గ్రోలుచుండి
యొకతూరి తుహినాంశు నొద్ద కేఁగఁ దలంచి
బారులై దివి కొంతదూర మేఁగి
యొకపాలి తమచెంత నున్న కాంతల కిచ్చుఁ

నతని నిరీక్షించిన, నతనియుంగంబు భూతలంబునం బడుటం జేసి కా
ముం డనంగుండు నాఁ బరఁగె. నాటం గోలె నీదేశం బంగసంజ్ఞం
బ్రవర్తించె, నిచ్చట నాకు శిష్యులగు మునులున్న వార, లీయుభయ
సరిన్మధ్యంబు పుణ్యాలవాలంబును నివాసార్హంబునుఁ గావున నిచ్చట
స్నానసంధ్యాజపహోమాదులయిన యాహ్నికవిధానంబు లొనర్చి,
యీరాత్రి యిచ్చట నుండి, రే పిమ్మహానది నతిక్రమింత మనుచుండ
నంత, ౨౨౬

క. అచ్చటి మును లచ్చోటికి
వచ్చి మునీంద్రునకు భక్తి వందనములు దా
రచ్చుగఁ జేయుచు వినుతులు
మచ్చిక నొనరించి యంత మహితాకృతులన్. ౨౨౭

వ. రామలక్ష్మణులం గాంచి, యుచితసత్కారంబు లొనర్చి, వారల నిజా
శ్రమమునకుం గొనిపోయినఁ, గౌశికదాశరథులు విహితసాయంకా
లవిధానంబులు సల్పి, యారాత్రి యచ్చోట వసియింపఁ వేగిన మఱు
నాఁ డమ్మునులు జాహ్నవీతీరంబునకు వారిం దోడ్కొని వచ్చి, యోడ
నెక్కించి, యిఁకింక నేంచేయుం డనిన నట్లకాక యని మునివరుల
వీడ్కొని, ౨౨౮

గీ. తరణిసన్నిభతేజు లత్తరణి నెక్కి
యమ్మహానది దాఁటుచో నవనిపాల
సుతులు మునిపతిఁ గాంచి యచ్చోట ఘోర
రవము వినవచ్చు నిది యెట్టి రావ మనిన. ౨౨౯

సీ. కౌశికుం డిట్లను కైలాసభూధరం
బున నొక్క కాసారమును విరించి
మనమున నిర్మింప మానసం బనఁ దగి
ఘనతరవిఖ్యాతిఁ గాంచె నందు
వలన సంజాతమై వఱలు నీ సరయువు

సాకేతపురిచుట్టు సంచరించి
జాహ్నవితోఁ గూడఁ జనుదెంచె నిచటికిఁ
గాన గంగాసరయూనదులకు
గీ. సంగమం బయ్యె నిచటఁ దద్భంగసమితి
చెలఁగి యొండొంటిఁ దాఁకినఁ జిత్రముగను
బొడము ఘోషంబు లివి యని పొసఁగఁ జెప్పి
మఱియు వారలఁ బల్కె సన్మౌనివరుఁడు. ౧౯౦

వ. ఇమ్మహానదుల దర్శనస్పర్శనంబులు మానవులకు భోగమోక్షప్రదంబు లగుం గావున భక్తిభావంబున నమస్కరించుం డనిన వినయంబున మ్రొక్కుచు నవ్వాహిని నతిక్రమించి, దక్షిణతీరంబునం బ్రవేశించి, తత్సమీపంబున సాల రసాల తాల హింతాల పాటల మధూక వేణు బద రామలక జంబూ జంబీర పన సాశ్వత్థ కపిత్థ నారికేళ వట ప్లక్ష ప్రముఖానేకానోకహావృతంబును, కంక గృధ్ర బక కాకాది ఖగనిస్వనాకీర్ణంబును, సింహశరభ శార్దూల సూకర శుండాల ఖడ్గ భల్లుకాదిమృగకులసంకులంబును, దుర్జనహృదయంబునుం బోలె దుర్గమంబును, అంధకారంబునుం బోలె దుర్నిరీక్షంబును నగు నొక్క మహారణ్యంబుఁ గనుఁగొని, రఘువరుండు మునివరున కిట్లనియె. ౧౯౧

క. మునివర దుర్గమ మీకా
నన మెద్ది యనంగ గాధినందనుఁ డా రా
ముని గుణయుతుని గనుంగొని
విను మని యిటు చెప్పఁ దొడఁగె విస్ఫుటఫణితిన్. ౧౯౨

క. గోత్రారి మున్ను కడిమిని
వృత్రాసురవిపులబాహువిక్రము దునుమన్
సుత్రాముని విమలంబగు
గాత్రంబున బ్రహ్మహత్య కడువడిఁ గదిసెన్. ౧౯౩

వ. అంత, ౪౫౪

గీ. సురలు మునులు వచ్చి శుద్ధోదకంబులు
దెచ్చి దివిజనాథు దేహ మెల్లఁ
గడిగి యతని మేనఁ గదిసిన మలకరూ
శములు భూమి నైవ సరభసమున. ౪౫౫

సీ. అమరనాథుఁడు నిర్మలాంగుఁడై సూర్యుని
కైవడి తేజంబు గాంచి మున్ను
తనశరీరమునందుఁ దార్కొని యున్నట్టి
మలకరూశంబులు మహి వహింపఁ
గని విస్మయం బంది కరుణాసమేతుఁడై
మలయుక్తదేశంబు మలదమును గ
రూశయుతంబుఁ గరూశదేశంబును
గాఁగ సంజ్ఞలఁ జేసి ఘనత మీఱు

గీ. చుండ నీ రెండు దేశంబు లుండు గాత
ననుచుఁ బల్కినఁ దత్కాలమాదిగాఁగ
విమల మలదకరూశదేశములు భూరి
సంపదలఁ జెంది యుండె నుతింపఁబడుచు. ౪౫౬

వ. అట్లు కొంతకాలం బరిగిన, ౪౫౭

గీ. తాటక యనంగ నొక్కతె దనుజకాంత
కరిసహస్రబలాన్విత గలిగె భువిని
దానికొమరుండు మారీచదానవుండు
శౌర్యకంపితగీర్వాణసంచయుండు. ౪౫౮

వ. అద్దురాత్ముఁడిద్దేశంబులకు నాశంబు సేయం గోరి మార్గంబుల నిరోధించుచు, జనంబుల వధింపుచు, గోవృషభమహిషాదిచతుష్పదంబులం బట్టి హింసింపుచుఁ బెక్కుగతుల బాధింపుచుండ, నిష్పారంబులు నిర్మనుష్యంబు లగుట మహారణ్యంబై మార్గంబు గానరాకుండె,

నిచటికి గవ్యూతిమాత్రదూరంబునఁ దాటక యుండు, నచ్చోటికి మన మరిగినపిమ్మట నక్కుటిలనిశాటిం దునిమి యజ్ఞపదంబుల నెప్పటియట్ల బహుజనధనధాన్యసంపన్నంబులం జేయు మిక్కార్యంబు నీకుఁ దక్క నితరుల కసాధ్యం బని చెప్పిన రామచంద్రుండు విశ్వామిత్రున కిట్లనియె. ౪౫౯

క. తాటక యనుబోటికి నెటు
వాటిల్లె సహస్రమత్తవారణబల మో
హాటకగర్భసమాన వ
ధూటులు పరికింప మిగుల దుర్బలులు గదా. ౪౬౦

వ. అనిన మునివరుం డిట్లనియె. ౪౬౧

ఆ. వె. ధర సుకేతుఁ డనఁగఁ దనరారు నొక యక్షుఁ
డతఁ డపత్యరహితుఁడై విరించిఁ
గురించి తపముఁ జేసి కూఁతు దాటక నాఁగఁ
గరిసహస్రసత్త్వఁ గనె వరమున. ౪౬౨

వ. అనంతరంబ కొంత కాలంబునకు, ౪౬౩

క. పొందుగ నత్తాటకయను
సుందరికిం బెండ్లి సేయఁ జూచి యతం డా
నందమున జంభసుతుఁ డగు
సుందునకు నొసంగెఁ గూఁతు శోభనలీలన్. ౪౬౪

వ. అంత. ౪౬౫

సీ. సుందుండు తాటకయందు మారీచాఖ్య
నందనుఁ గని మృతిఁ జెంద నదియుఁ
గొమరుండు దానును గుంభసంభవమౌనిఁ
గని త్రింగ నూహించి కదియ నతఁడు
గనుఁగవచే నగ్నికణములు రాల్చుచుఁ
గడు కోపమున వారిఁ గలయఁ జూచి

రాక్షసకృత్యంబు రయమునఁ జేయంగఁ
గడిపిన వారలు గాన మీరు
రక్కసులు గం డటంచును వెక్కసమగు
శాప మొసఁగిన వారు నిశాచరులయి
చెలఁగి యిక్కానసమ్మున మెలఁగుచుండు
రక్ష కులదీప ! భువనసమ్యక్ప్రతాప ! ౪౬౬

వ. కావున. ౪౬౭

చ. సకలజగద్ధితంబుగ నిశాచరి నాజి వధింపు రామ తా
టక ధరఁగూల్పఁ గల్గు పొగడందగుకీర్తి, మనంబులోఁ బొలం
తుక వధియింపఁ గూడ దతిదోష మటంచుఁ దలంపరాదు మున్
బ్రకటగుణాంచితుల్ కుటిలభామినులన్ దెగఁజూడఁ గానమే. ౪౬౮

గీ. కలన వీరుని గని ధైర్యకలన బల్మి
బెట్టుగాఁ జూపి మాయలఁ బెట్టునట్టి
జెట్ట యది యైన బ్రతుకలే దిట్టలమగు
నీపరాక్రమమున నవనీప రామ ! ౪౬౯

క. అనవుడు రఘువరుఁ డిట్లను
మునినాయకుఁ జూచి లోకములు ముద మందన్
ఘనశరముల నీతాటకఁ
దునుముదు సందియము లేదు దురితవిదూరా ! ౪౭౦

క. నీయుక్తి పంక్తిరథభూ
నాయకవచనంబుగతి వినందగు నాకున్
ధీయుత ! నీతో నే దై
తేయుల భువిఁ గూల్ప నేఁగుదెంచితిని గదా. ౪౭౧

చ. అనుచు రఘూద్వహుం డతిరయంబున సింజిని వింటఁ గూర్చి గ్ర
క్కున మొరయింప నవ్విపులఘోషము నల్దెసలందుఁ బర్వుచున్
మనుజసురాసురాదుల మనంబులఁ దల్లడ మందఁ జేసె న
వ్వననిధులుం గలంచె కులపర్వతముల్ వడకించె సంతతన్. ౪౭౨

క. ఆనాదము చెవిఁ బడఁగా
దానవి దా నని మదిని ధైర్యం బెంతేఁ
బూనుచుఁ గోపాన్వితయై
యానినదముఁ బట్టి చనఁగ నాత్మఁ దలంచెన్. ౪౭౩
వ. ఇట్లు దలంచి ౪౭౪
క. పదఘట్టనముల మేదిని
గదలఁగఁ బెంధూళి దిశలు గప్పఁగ వడి రా
నొదవిన గాలిని మబ్బులు
చెదరఁగఁ బఱతెంచె రాముచెంతకు నంతన్. ౪౭౫
సీ. అంజనభూధరం బన నల్పు మీఱుచు
నధికమగా మేనితో నమరుదాని
బలుకొండగుహనాఁగఁ బొలుపారు చున్నట్టి
ఘన వివృతాస్యంబు గలుగు దాని
గండస్థలంబులదండ వ్రేలాడు క
పాలకుండలములఁ గ్రాలుదాని
శవకోటి దండగా సంధించి మొలచుట్టు
గట్టిగాఁ గట్టుకొన్నట్టి దాని
నస్థిమాలిక లఱుత వ్రేలాడుదాని
గొప్పమిడిగ్రుడ్లు గిరగిరఁ ద్రిప్పుదానిఁ
జెలఁగి దిక్కులు పగుల గర్జిల్లుదాని
తాటకిని గాంచి రవ్వేళ దాశరథులు. ౪౭౬
వ. అంత రామచంద్రుండు లక్ష్మణుం జూచి యిట్లనియె. ౪౭౭
గీ. అఖిలజనభీకరాకార మైనదాని
నధిక దుర్గంధయుత గాత్రమైనదాని
దానవిని దీనిఁ జూచినధరణిలోన
జ అవకుందురె యెటువంటి వీరులైన. ౪౭౮

క. వనిత యిది గాన మిక్కిలి
కనికరమగు, దీనిఁ జంపఁగా రా దిఁక ము
క్కును జెవులుఁ గోసి విడిచెద
దనుజాంగన కిదియ శిక్ష తప్పుఁడ దలఁపన్. ౪౭౯

క. అని పల్కుచుండ నాలో
దనుజాంగన రేణువారిదంబులు మింటన్
జనివడి పన్ని రజంబులు
మనుజేంద్రునిమీఁదఁ గురిసె మాయాశక్తిన్ ౪౮౦

వ. మఱియును. ౪౮౧

సీ. తాటక యొక ముహూర్తముదాఁకఁ దనమాయ
కతన నిశ్చేష్టులుగా నొనర్ప
నంత రాఘవుఁడు మాయాస్త్ర మేయుచు దాని
మాయ మాయింప నమ్మగువ వేగ
నరుణశిలావర్షంబు గురియంగ సాయక
వృష్టిచే ధారుణీవిభులు శిలల
వాన మాన్పించి రవార్యులై రాముండు
శరములచే దాని కరయుగంబు

గీ. దునుమ బీరంబుచేసి ప్రేలఁ దొట్రుపడుచు
నార్భటించుచుండఁ గనుఁగొని యమితసత్వ
శాలి లక్ష్మణుఁ డధిక శరాళి నసుర
కామినీకర్ణనాసికాగ్రములఁ ద్రుంచె. ౪౮౨

క. అంతటఁ దాటక గనలుచు
నంతర్ధానంబు నొంది యవ్వీరులపై
వింతగతి నుపలవర్షం
బెంతేఁ గురియంగఁ జొచ్చె నే వడరంగన్. ౪౮౩

వ. అప్పుడు కౌశికమునీంద్రుండు రామభద్రున కిట్లనియె. ౪౮౪

క. రామా! యీ దుశ్చారిణి
కామిని యని నీవు మదిని గరుణింపంగా
రామా! దానికి మనపై
సామిశిలావృష్టిఁ గురియసాగెను గంటే. ౪౮౭

సీ. కాన నధ్వరవిఘ్నకారిణి సాహసం
చారిణి మాయానుకారిణి యగు
నీదానవిని వేగ మేదినిఁ గూల్చ వ
ధింప రాదనుచుఁ దలంప రాదు
దయ చాలు నింక సంధ్యాకాల మబ్బిన
విపులమాయల నిది వెలయుచుండు
సంజల దనుజుల భంజింపఁగా రాదు
మంజుభాషణ బలభంజనునకు

గీ. విహిత మిప్పని యనుచు న వ్విధినముండు
మునివరుఁడు చెల్ప రఘుపతి మోదమునను
వినుచుఁ దనపైని గర్జిల్లుచును గడంగు
తాటకను గాంచి పరిమార్పఁ దాఁ దలంచి. ౪౮౮

క. దివ్యాస్త్ర మొకటి గైకొని
క్రవ్యాదినిపేరురంబు గాడఁగ నేయన్
హవ్యభుజు లలరఁ దాటక
భవ్యమహీధరముభంగిఁ బడియె న్నేలన్. ౪౮౯

గీ. అట్లు తాటక ధరఁ గూల నధికముగను
చప్పు డొదవిన నద్రిశల్ సంచలించె
నంత గీర్వాణముఖ్యుఁడై బలాంతకుండు
సంతసంబున నచటికి సరగ వచ్చె. ౪౯౦

గీ. ప్రాణములఁ బాసి ఘోరరూపంబుతోడఁ
బుడమిఁ బడియున్న రక్కసిరొమ్ముఁ జూచి

విస్మయము నొంది రాముని వినతిఁ జేసి
కౌశికుని గాంచి పల్కె నక్షాశికుండు. ౪౮౯

క. ఈరాముఁ డఖిలజగదుప
కారంబులు సేయఁ జాలుఘనుఁడు ధరాభృ
ద్ధీరుఁడు పారావారగ
భీరుఁడు జగదేకపూజ్యవీరుం డెన్నన్. ౪౯౦

క. కావున నీ దుష్టమతిన్
వేవేగన్ దునిమి నీకు వేల్పులకును నా
కీవేళ సుఖముఁ జేసెను
భావింపఁగ రాముఁ బొగడ బ్రహ్మకు వశమే. ౪౯౧

గీ. భూపవందితు నితని సురోపకృతిని
జేసితేని ప్రతాపవిశేష మొప్ప
నుర్విఁ జేయు నితండు సురోపకృతిని
దలితవాగీశ! యాశ్రితదురితనాశ! ౪౯౨

వ. అది గావున నీవెఱుంగు నస్త్రశస్త్రంబు లన్నియు రామచంద్రునకు ననుగ్రహింపవలయు నని పల్కి, కౌశికదాశరథుల వీడ్కొని సురేంద్రుండు సపరివారుండై సురలోకంబున కరిగినపిమ్మట, నమ్మునీంద్రుండు రామభద్రునిం జేరఁ బిలిచి, సాదరంబుగా గాఢాలింగనంబుఁ జేసి, మస్తకాఘ్రాణంబు గావించి, సంధ్యాసమయం బయ్యెఁ గావున నీవింధ్యాచలారణ్యంబున నీరాత్రి వసియించి యెల్లి మదీయాశ్రమంబునకు నేఁగుద మనిన, రామలక్ష్మణులు సంతుష్టాంతరంగులై యానిశీథిని నచ్చోట వసింప వేగుటయుఁ బ్రభాతంబున నృపనందనుల మేలుకొలిపి, తత్కాలోచితవిధానంబు లాచరించి, విశ్వామిత్రుండు మందహాసభాసురాననుండై రాముని కిట్లనియె. ౪౯3

క. నీవరవిక్రమమునకును
దేవతలును సకలమునులు దేవేంద్రుండున్

భూవర సంతోసిల్లిరి
గావున నీకస్త్రశస్త్రగణ మే నిత్తున్. ౪౯౪

చ. అన వినయాన్వితుండయి రయంబునఁ బ్రాంజలియైన రామచం
ద్రుని గని గాధినందనుఁడు రూఢకృపామతితోడ నస్త్రముల్
ఘనతరశస్త్రముల్ క్రమముగా నొసఁగెన్ విధియుక్తవైఖరిన్
దనుజుల నెల్ల కయ్యముల దక్షతఁ ద్రుంచెద వంచుఁ బల్కుచున్.

గీ. అమ్మునీంద్రుండు బ్రహ్మాస్త్ర మాదిగాఁగఁ
గలుగు నస్త్రంబులును శస్త్రగణము నొసఁగఁ
గైకొనుచు రాముఁ డల దివాకరునిమాడ్కి
వెలుఁగుచుండెను దేజంబు విస్తరిల్ల. ౪౯౬

వ. ఇట్లు దేవాసురులకు దుర్లభంబులగు దివ్యాస్త్రశస్త్రంబులు వడసి, తత్ప్రయోగంబులు తత్ప్రభావంబులు తదుపసంహారంబులు కౌశికు వలన నెఱింగి యున్నయెడఁ నయ్యస్త్రంబులు మూర్తిమంతంబులై రఘువరుం గాంచి, దేవా! మీరెట్ల యానతిచ్చిన నట్ల మెలంగెదమనిన సంతోషించి, రాముండు వలయు నప్పు డరుగుడెం డనిన వల్లెయని ప్రాంజలులై యమ్మహాస్త్రంబు లంతర్ధానంబు నొందిన యనంతరంబ.

క. రాముఁడు కౌశికమునివరు
ధీమహితుం గని తపోనిధీ! నీకరుణన్
గామితముఁ గంటి ఘనసం
గ్రామంబులఁ గూల్తు నసురగణముల నింకన్. ౪౯౭

వ. అని వినుతించి నమస్కరించి త్రోవ నరుగుచు, ముందఱ నొక్కపర్వతసమీపంబున రమ్యతపోవనంబుం జూచి, యిది యెవ్వరియాశ్రమం బని యడిగిన రామచంద్రునకు విశ్వామిత్రుం డిట్లనియె. ౪౯౯

క. ఇది సిద్ధాశ్రమ మనఁగా
విదితంబు జగంబులోన విష్ణుం డిచటన్
గదలక యనేకయుగములు
వదలక తప మాచరించె వాచంయముఁడై. ౫౦౦